

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAZAK TÜRKLERİNİN DESTANLARINDAKİ YER
ADLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

HİDAYET ERGÜN

TEMMUZ-2019

H.ERGÜN ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KAZAK TÜRKLERİNİN DESTANLARINDAKİ YER
ADLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

HİDAYET ERGÜN

**TEZ DANIŞMANI:
Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKTAŞ**

TEMMUZ – 2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hidayet ERGÜN'ün "Kazak Türklerinin Destanlarındaki Yer Adları Üzerine Bir Araştırma" başlıklı tezi 11/07/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Dr.Öğr.Üyesi Yasin ÇAKIREL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığımı onaylıyorum.

Prof. Dr. Bülent BAYRAM
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKTAŞ
Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Bülent BAYRAM

Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL

Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKTAŞ

Kırklareli Üniversitesi

Trakya Üniversitesi

Kırklareli Üniversitesi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Hidayet Ergün

11.07.2019

ÖZ

KAZAK TÜRKLERİNİN DESTANLARINDAKİ YER ADLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ergün, Hidayet

Yüksek Lisans, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKTAŞ

Temmuz 2019

Destanlar, toplumların yaşadıkları olayların gelecek nesillere aktarılmasında önemli rol oynamaktadırlar. Destanlar sadece edebi bir metin olmayıp bununla beraber içinde barındırdıkları materyaller ile gelecek nesillere ışık olmakta ve tarihten izler taşımaktadırlar. Metinleri kişi, yer ve zaman unsuru olarak üç ana olguyu barındırmaktadır.

Yer adbilim (Toponim) yer adlarını inceleyen bilim dalıdır. Çalışmada Kazak destanlarında geçen yer adları incelenmiştir. Çalışma; Giriş, üç ana bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezle ilgili bilgiler verilerek Kazak Türklerinin tarihi ve destancılık geleneği kısaca tanıtılmıştır. Birinci bölümde adbilim ve yer adbilim hakkında açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde tespit edilen yer adları oronim (dağ ova adları), oykonim (şehir adları) ve hidronim (nehir-göl adları) olmak üzere tasnif edilerek daha sonra oluşum şekillerine göre ayrılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde tasnifi yapılan bu yer adlarının anlamları ve konumları yer su adları ile ilgili ve Kazakça yazılmış olan kaynaklar yardımıyla açıklanmıştır. Yapılan açıklamaların bazılarında etimolojik açıklamalara da yer verilmiştir. Sonuç kısmında elde edilen veriler yorumlanmaya çalışılmıştır. Ekler kısmında yararlanılan haritalar ve destanda geçen bazı yer adlarının görsellerine yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Destan, Destancılık Geleneği, Ad Bilim, Toponim

ABSTRACT

A RESEARCH ON PLACE NAMES IN KAZAKH SAGAS

Ergün, Hidayet

Master of Arts, Modern Turkic Language and Literatures

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Erhan AKTAŞ

July 2019

Sagas play an important role in transmitting the incidents which societies experienced to future generations. Not only they have a literary concern, but also, they enlighten the future generations through the materials in which they included, and bear the traces of history. Saga texts include three main facts which are character, place and time. Toponymy is a discipline which analyzes place names. In this study, the place names in Kazakh sagas were analyzed. The study is composed of introduction, three main sections, conclusion, references and appendices. In the introduction of the study, information about the thesis were given, the history of the Kazakh and the tradition of Kazakh sagas were briefly presented. In the first section, onomatology and toponomy were explained. In the second section, the place names in sagas in terms of oronim (mountain-plain names), oykonim (city names) and hidronim (lake-river names) were classified and then categorized in their way of formation. In the third section of the study, the meanings of these place names and their locations were clarified by means of the sources regarding place-water names written in Kazakh language. Some of them included etymological explanations. In the conclusion, the data gained were evaluated. In the appendices, the maps of Kazakhstan used in the study and the photos of some places mentioned in the sagas were presented.

Key words: Kazakhstan, Saga, Saga Tradition, Onomatology, Toponymy

ÖN SÖZ

Destanlar toplumların zihinlerinde yer eden olayların aktarılmasında büyük bir öneme sahiptir. Sözlü gelenek içerisinde toplumların dirilip ayağa kalkmasında en etkili yöntemlerden biri içerisinde bulunmaktadır.

Kazakistan son dönemlerde Türk dünyasının parlayan yıldızı konumundadır. Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırında kendine has kültür hazinesini, muazzam bir geleneği yaşatmaktadır. Kazak destanları ve destancılık geleneğinin araştırılması, çalışmalar yapılması ve bu zenginliğin tanıtılmasına katkıda bulunulması gerekmektedir.

Yer adları inceleme ve araştırma çalışmaları son dönemlerde hız kazanmaya başlamış bulunmaktadır. Üniversitelerde bu konu üzerine son dönemlerde yapılan çalışmalar artarak devam etmektedir. Bir toplum yaşadığı yere kendinden bir parça iz bırakmak için bazı yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemlerden birisi de yaşanan yere ad verme durumudur. İnsanlar benimsedikleri yerlere kendilerinden bir parça bırakırlar o yere kendilerine özgü isimler vererek sessiz mühürlerini damgalarlar. Bizde bu izlerden yola çıkarak metin merkezli bir çalışma gerçekleştirerek Kazak kültür hazinesi olan destanları ve destanlarda geçen yer adlarını verilmiş şekil ve usullerini inceleme yoluna gittik.

Çalışma Türk Dil Kurumu tarafından “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi” kapsamında Türkiye Türkçesine kazandırılan destan metinlerinden yola çıkılarak tespit edilen yer adlarının incelenmesi ve tanıtılması suretiyle Kazak destan anlatıcısının zihnindeki dünyanın tespit edilmesini içermektedir. Kahraman ve mekân ilişkisi, Türk kültüründe yer-su ilişkisi genelinde değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Türk Dünyası'na Türklük bilimine küçük de olsa katkı sağlaması için çıktığım bu yolda desteklerini esirgemeyen bölüm başkanım Prof. Dr. Bülent Bayram'a, bilgi ve tecrübelerini aktaran Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım'a ve tezin belirlenmiş aşamasından son anına kadar beni yalnız

bırakmayan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Erhan Aktaş'a teşekkürlerimi sunarım.

Çıktığım bu yolda her zaman desteklerini gördüğüm aileme, yol arkadaşlığını benden esirgemeyen Kazakistan'dan beri yol arkadaşlığını yaptığım Mehmet Topay'a, Kazakça kaynakların temininde yardımını esirgemeyen Yakup Türkdil'e, tezin yazım aşamasında desteğini esirgemeyen Eda Ballıkaya'ya teşekkürlerimi sunarım.

Hidayet Ergün

Temmuz, 2019

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
ÖZ.....	İV
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
A. ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	1
A.1. KONU	1
A.2.AMAÇ.....	1
A.3.KAPSAM.....	1
A.4.YÖNTEM.....	2
B. KAZAK TÜRKLERİ VE KAZAK DESTANCILIK GELENEĞİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	3
B.1. KAZAK TÜRKLERİNİN KISA TARİHİ.....	3
B.2. KAZAK DESTANCILIK GELENEĞİ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

AD BİLİM VE YERADBİLİMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	9
1.1. AD VE AD BİLİMİ.....	9
1.2. YER ADBİLİM (TOPONİMİ)	11

İKİNCİ BÖLÜM

DESTANLARDA GEÇEN TOPONİMLER.....	13
2.1. DESTANLARDA GEÇEN TOPONİMLERİN SINIFLANDIRILMASI.....	13
2.1.1. Destanlarda Geçen Oykonomimler	13
2.1.2. Destanlarda Geçen Oronimler	16
2.1.3. Destanlarda Geçen Hidronimler (Su Adları)	19
2.2. YER ADLARININ OLUŞUMU	22
2.2.1. Renk Adıyla Oluşturulanlar	23

2.2.2. Sayı Adlarıyla Oluşturulanlar	25
2.2.3. Hayvan Adlarıyla Oluşturulanlar	25
2.2.4. Bitki Adlarıyla Oluşturulanlar	26
2.2.5. Madenlerden Oluşturulanlar	26
2.2.6. Boy ve Millet Adı ile Anılanlar	26
2.2.7. Efsane Unsuru Olanlar	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DESTANLARDA GEÇEN YER ADLARI	29
3.1. DESTANLARDA GEÇEN YERLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	29
3.2. DESTANLARDA GEÇEN YER ADLARINA DAİR AÇIKLAMALARI....	29
SONUÇ	229
KAYNAKLAR	233
EKLER.....	239
EKLER 1: HARİTALAR.....	239
EKLER 2: GÖRSELLER.....	241

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
K.T.	: Kazak Türkçesi
M.Ö.	: Milattan Önce
Öğr.	: Öğretim
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.T.	: Türkiye Türkçesi
TDAV.	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK.	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

A. ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

A.1. Konu

Destanlar milletlerin hayatında iz bırakan önemli olayları günümüze taşıyan sözlü geleneğin güçlü bir sesidir. Kazak Destanlarındaki Yer Adları Üzerine bir Araştırma isimli bu çalışmamızda destanlarda geçen yer adlarını inceleme, açıklama, verilmiş şekillerini belirleme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Yer adı verilirken dikkat edilen hususlar ile birlikte destanlarda tespit etmiş olduğumuz Kazak yer adları, yer-su adları ile ilgili Kazakça yazılan bazı kaynaklar aracılığı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Gerçek olarak belirlenen, günümüzde hala aynı adla yaşayan yer adlarının anlamları ve buldukları yerler belirtmeye çalışılmıştır.

A.2. Amaç

Destanlar milletlerin başından geçen olayların edebi bir şekilde aktarılmasını sağlayan metinlerdir. Bu metinler sadece edebi kaygı gütmeyenler aynı zamanda toplum hayatından gerçek unsurları da barındırırlar. Yer adları da bu unsurlardan biridir. Çalışmada bu gerçeklik tespit edilmeye, bahsi geçen yer adlarının bugünkü durumları, tarihi süreçleri, buldukları konular, yer adlarının anlamları, kahramanın coğrafyası tespit edilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde Adbilim ve Yer adbilim ile ilgili genel açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde yer adlarının buldukları gruplara ayrılıp tasnif edilmesi, Türk kültüründe yer-su genelinde açıklamalar yapılması, daha sonraki alt bölümde de bunların oluşum şekillerinin ele alınarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türk mitolojisinde bulunan yer-su kültüne de değinilmiştir. Üçüncü bölümde yer adlarının bu kapsamda açıklanması amaçlanmıştır.

A.3. Kapsam

Çalışma Türk Dil Kurumu tarafından “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi” kapsamında çıkarılan on ciltlik Kazak Destanları isimli çalışmaları

kapsamaktadır. Yapılan bu çalışma adı geçen proje kapsamında çıkarılan destan metinleri ile sınırlandırılmıştır.

A.4. Yöntem

Çalışma metin merkezli olarak gerçekleştirilmiştir. Türk Dil Kurumu tarafından “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi” kapsamında çıkarılan ve ayrıntılı künyelerini kaynakça kısmında verdiğimiz Kazak Destanlarını içeren on ciltlik eser temin edildikten sonra bu destanlarda adı geçen yer adları tespit edilmiştir. İlk olarak bu yer adları kendi içerisinde dağlar, nehirler ve şehirler olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Daha sonra bu yer adları oluşum şekilleri bakımından tekrar incelenmiştir. Çalışmanın bir sonraki kısmında bu yer adlarının açıklamaları elimizde bulunan yer-su adları üzerine Kazakça yazılmış farklı kaynaklar yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bazı yer adları açıklanmış bu yapılırken zaman zaman Etimolojik tahlillere başvurulmuş, bazı yer adlarının ise destan metinlerindeki örneklerinin verilmesiyle yetinilmiştir.

B. KAZAK TÜRKLERİ VE KAZAK DESTANCILIK GELENEĞİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

B.1. Kazak Türklerinin Kısa Tarihi

Günümüzde bağımsız bir devlet olarak Hazar Denizi'nden Çin'e kadar uzanmış bir coğrafyaya sahip olan Kazakistan ve Kazak Türklerinin tarih sahnesinde yer almaları hakkında çeşitli görüşler mevcut olmakla birlikte bu konuyla ilgili tartışmalar da devam etmektedir. Genel olarak kabul edilen bir görüşe göre Kazaklar, Ebulhayır Han'a uymayan bir topluluğun Çu ve Talas nehirleri arasında "başiboş, yani belli bir yerde ve yönetim altında olmadan konar-göçer şekilde" yaşamaya yönelmesiyle ortaya çıkmışlardır (Hizmetli, 2011: 25).

G. Nemeth de Kazak isminin yukarıda ifade edilen yaşam tarzından geldiği görüşündendir. Kelimenin kökenini ET. kez- (gezme) fiilinin kalın sıralı şekli olan "kaz" fiiline dayandırmakta ve hür, gezen, maceracı kelimeleri ile bağdaştırmaktadır (Şen, 2016: 11).

Bir diğer görüşe göre Kazaklar, Moğol hakimiyeti döneminde Cuci Han'a bağlı kalmışlardır. Kazak Hanlığı tarih sahnesine ilk olarak XV. asırda ortaya çıkmıştır ve Kazaklar XV-XVI. yüzyıllarda komşu devletlerin karşı karşıya olduğu iç ve dış sorunlardan yararlanarak Hazar Denizi'nin doğusu ile Aral Gölü'nün kuzeyinde kalan topraklardan İrtiş Irmağı'nın yukarı kesimlerine ve Altay Dağlarının batısına kadar uzanan bölgede Kazak Hanlığı olarak bilinen büyük bir göçebe imparatorluğu kurmuşlardır.

Kazaklar, Orta Asya'da Saka-İskitler zamanından beri yaşayan Türk boylarından biri olup ilk Kazak "Alaş" adıyla bilinmektedir.

Kazakistan coğrafyasının tarihi çok eski dönemlere ulaşmakta ve bu bölgede yapılan araştırmalar bölgenin tarih açısından çok eski zamanlara dayandığına işaret etmektedir. Sadettin Gömeç "Kazakistan Türk Cumhuriyeti" adlı çalışmasında Kazakistan coğrafyasının bu kadar kadim zamana dayanmasına rağmen Kazakların ortaya çıkışının Cengiz Han'ın fetihlerinin sonlarına, yani onun çocukları ve torunları zamanına dayandığını aktarmaktadır (Gömeç, 2001: 742).

7. yy. a kadar Batı ve Doğu Göktürkler bünyesinde varlıklarını sürdüren Kazaklar, 7. ve 17. yüzyıllar arasında “kabilecilik” (kabile-cüz) anlayışıyla yaşadılar. Bu şekilde yaşamalarının sebebi geniş bozkırda daha düzenli olarak hayat sürebilmektir fakat istedikleri neticeyi alamayan Kazaklar yeniden tek bir güce bağlanmayı gerekli gördüler. İlk önce Burunduk Han tarafından idare edildiler fakat Kasım Han etrafında toplanmaları onlar için önemli dönüm noktalarından birisi oldu (Saray, 1996; 82-83). Tam ve gerçek bir anlamda ilk birleşik Kazak Hanlığı, 16. yüzyılda Çarlık Rusyası’na karşı mücadeleler vermiş olan Abılay Han oğlu Kasım Han (1503-1523) tarafından kuruldu. Üç otoriteli bir yönetim sistemine (büyük, orta ve küçük cüz) ve böylece tekrar bir kabilecilik sistemine dönen Kazaklar, 17. Yüzyılın sonlarına doğru bugünkü Kazakistan sınırlarına kadar ulaşmış ve Kazak Hanlığı genişlemiştir (Hizmetli, 2011: 29). Kasım Han’dan sonra gelen hanların başarılı bir yönetim sergileyememeleri ve siyasi otoritenin de zayıflamasıyla eski güçlerini kaybetmişlerdir. 17. asırda önce Kalmuklar sonra Oyratların saldırmasıyla zor duruma düşen Kazaklar ilk kez Çarlık Rusyası’ndan yardım istemek durumunda kaldılar. Fakat Ruslar 1822’den başlayarak ilk önce “orta cüz” sonra “kişi cüz ve ulu cüz” olmak üzere bütün Kazakları hâkimiyetleri altına almıştır. “Bozkır Genel Valiliğine” bağlanarak Kazaklar Rusya’ya dahil edilmiştir (Uygur, 2014; 3).

Orta Asya’nın kilit noktasında bulunan Kazakistan ve Kazak halkı üzerinde yıllar geçtikçe etkisi daha da fazlaşan Rus baskınları ve Rus yönetimlerinin Kazak halkını kolonileştirme faaliyetleri, Kazakları şehirlerde yaşamaya zorlamış ve şehir hayatının zorlukları Kazakları içinden çıkılmaz bir fakirliğe itmiştir.

19. yüzyıla gelindiğinde o dönemde yaşanan savaş ve sömürge hareketleri Kazakları bir halk, bir ulus olma yoluna sevk etti.

1920’de “Kırgız Muhtar Sosyalist Cumhuriyeti” olarak özerk bir yapıya kavuşan Kazakistan 1925’te “Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” adını almıştır. Kazakistan’ın tam anlamıyla bağımsızlığını kazanması 1986 yılında meydana gelen tarihte “Jeltoksan (Aralık) ayaklanması” olarak bilinen olayların başlamasından sonra olmuştur. Bu olaylar Kazakistan’ın

bağımsızlığını kazanmasında çok önemli vazife görmüştür. Jeltoksan olaylarının yakmış olduğu ateş etkisini daha sonra göstermiştir. Takip eden süreçte Sovyetler Birliği 1990'da dağılınca 1991'de tam bağımsızlıklarını elde etmişlerdir (Koç, 2004: 5).

Ülke ekonomisinin millileşmesi ve bağımsızlığı için çok mücadele eden Nursultan Nazarbayev, 14 Nisan 1990'da parlamento tarafından ilk Kazak cumhurbaşkanı seçildi (Saray, 1993: 191-194).

Kazaklar baskıcı ve yayılmacı bir topluluk olan Moğol ve Rusların saldırılarına, bunların esaretinde kalmalarına rağmen kendi kültürlerini korumayı başarmışlar ve çekilen sıkıntıların arasında bir devlet meydana getirmeyi başarmışlardır. Tüm bu yayılmacı siyaset içerisinde adlarının anlamlarına yakışır bir şekilde bağımsız olup hür yaşamayı seven insanlar olduklarını göstermişlerdir.

B.2. Kazak Destancılık Geleneği

Kazaklar geniş Türkistan coğrafyasını vatan edinmiş Türk boylarından biridir. Kazakların topluluk olarak ortaya çıkışları 15. yy. da meydana gelmiştir. Kazak dilinin ve edebiyatının gelişmesi de bu süreç sonunda ortaya çıkmış durumdadır. Yazılı edebiyatın geç teşekkül etmesinden dolayı sözlü gelenek oldukça gelişmiş durumdadır. Konar-göçer toplum olmalarından dolayı çok fazla etki altına girmemişlerdir". Ferhat Tamir "Kazak Türkleri" adlı makalesinde Kazakların çok fazla etki altına girmediklerine göçebe topluluklarda eğitimcilerin mollalar aracılığıyla gerçekleşmesinden dolayı ve medrese eğitiminin olmamasından hareketle Arap ve Fars etkisinin yayılmadığına" değinmiştir. Bu etkinin olmayışı Kazakların kültür ve edebiyatlarını korumalarına büyük katkı sağlamıştır (Tamir, 1998: 424-430).

Kazak sözlü geleneği içerisinde, ertegiler (masallar), añız angimeler(menkıbe-efsane), makal-matalder (atasözleri), jumbaktar (bilmece), şeşendik sözder (kıvrak bir zekâ ile söylenmiş, güzel sözler), adet- grappa baylanıstı tuwğan ölen jırlar (halk arasında çeşitli toplantı ve merasimlerde ezgili söylenen şiirler), jarapazan (ramazan ayında söylenen maniler), nawrız jırı (nevruzda söylenen şiirler), besik jırı (ninni), aytıslar

(karşılıklı olarak söylenen şiirlere verilen ad) ve destanlar önemli yer tutmaktadır. Bu gelenek içerisinde en yaygın olan kısım destanlardır (Tamir, 1998: 424-430).

Kazakların yazılı edebiyatına geçişi ise Kazak lehçesinin yazı dili olması ile başlamaktadır. Göçebe olarak hayvancılık ile uğraşan Kazaklar daha çok sözlü edebiyat ürünleri meydana getirmişler. Yazılı edebiyatla tanışmaları Rus idaresi altında buldukları dönem teşekkül etmiştir.

Diğer Türk boylarında olduğu gibi Kazaklarda sözlü gelenek ürünü olan destan önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu coğrafyasında Destan olarak geçen bu tür Kazaklar arasında epos, arhaik epos, köne epos, batırlık epos, kahramandık köne epos, liro-epos, ğaşıktık epos, romandık epos, batırlık ertegi, cır, batırlar cır, ğaşıktık cır, epostık jır, liro-epostık cırlar, liro-epikalık cırlar, dastan gibi adlar verilmektedir (Aça, 2002: 47).

Destanlar genel itibariyle manzum şekilde oluşturulmaktadır. Kazak destanları ise hem manzum hem de mensur şekilde karşımıza çıkmaktadır. Mensur olan kısımlar daha uzun olabilmektedir. Destan icra edilirken aynı zamanda da dombıra ve kobız kullanılmaktadır (Yıldız, 2015: 37).

Destan ve icrasına önem veren Kazaklar farklı ekoller yaratarak destan okulları ortaya çıkarmışlardır. Metin Arıkan'dan aldığımız bilgilere göre bu okullar:

Batı Kazakistan Okulu

Atırav (Batı Kazakistan) merkezlidir. Atırav, Mangışlak, Oral, Aktöbe'de etkili olmuşlardır. Genellikle bu ekolün temsilcileri Nogay dönemini ele almışlardır (Arıkan, 2017: 128).

Güney Kazakistan Okulu

Esmagambet İsmailov, Güney Kazakistan jırşılık-destancılık okulu ile Sirderya jırşılık-destancılık okulunu birlikte değerlendirmekte ve bu geleneği Sirderya-güney Kazakistan okulu şeklinde isimlendirmektedir. Ona göre Seyhun ırmağı boyunda ve Güney Kazakistan bölgesinde hem âşıklık jırları(destanları) hem de kahramanlık jırları söylenmektedir.

Bunlara ek olarak Arap-Fars edebiyatı kaynaklı eserlerde destancuların repertuarında yer almaktadır (Arıkan, 2017: 129)

Yedisi Okulu (Geleneği)

Balkaş gölüne dökülen nehirlerin havzası, Jambıl, Almatı, Taldıkorgan eyaletlerinde etkili olan destancılık okuludur (Arıkan, 2017: 130)

Orta ve Doğu Kazakistan (Merkez Kazakistan- Arka) Okulu

Doğu Kazakistan eyaleti, Akmola, Semey, Kökşetav ve Kostanay'ı da içine alan âşıklık ve kahramanlık jırlarının olduğu ekoldür (Arıkan, 2017: 128-129-130).

Kazak Türkçesinde destanı söyleyen destancı için jırav, akın ve jırşı denilmektedir. Ölen, kara ölen, kayım gibi birçok folklor terimi ile beraber jır teriminin de ilk olarak Şokan Valihanov'un eserlerinde kullandığı görülmektedir (Ospanaliyeva, 2011: 34-35).

Naciye Ata Yıldız destan anlatıcılarının sadece erkeklerden oluşmadığını erkekler kadar olmasa da kadınlarında olduğunu, genellikle aşk destanlarını icra ettiklerini bildirmektedir (Yıldız, 2015: 40).

Konar göçer toplum olarak uzun yıllar bozkırda hayat süren Kazaklar sözlü gelenek ürünlerine sadık kalarak onları uzun yıllar muhafaza ederek günümüze kadar taşımışlardır. Medrese eğitim sisteminin olmayışı Kazak dili ve edebiyatında Arap ve Fars etkisinin yayılmasını büyük oranda engellemiştir.

1. BÖLÜM

AD BİLİM VE YERADBİLİMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Ad ve Ad Bilimi

İnsanlar karşılaştıkları yeni durumları eskisinden ayırt etmek için yeni durumlara farklı adlar vermektedirler. Ad vermenin insanlık tarihi kadar eski ve köklü bir geleneği bulunmaktadır. İnsanoğlu var olduğu andan itibaren karşılaştığı gözünün görüp varlığını hissettiği her şeye ad verme gereksinimi duymuştur.

Nesneleri birbirinden ayıran en önemli şey, adlarıdır. Ad, bir kimseyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim anlamındadır (Türkçe Sözlük, 2011: 23).

İnsanlar çevrelerinde gördükleri materyalleri isimlendirirken aynı zamanda onların gizemsel bir güçlerinin de olduklarını düşünmüşlerdir. Bu konu ile ilgili olarak Sedat Veyis Örnek Budunbilim Terimleri sözlüğünde Ad kelimesini açıklarken bu konuya değinmiş ve adın gizli bir gücü olduğuna inanıldığını söylemiştir (Örnek, 1973: 11). Yani adın mistik bir güç taşıdığı düşünülmektedir. Adlar verilirken aynı zamanda da kişinin karakterine etki ettiği ve aldığı adın özellikleri taşıdığı düşünülmektedir. İşte kişi adı isterse de yer adı olsun aldığı adın anlam özelliklerini içinde barındırmaktadır.

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren gördüğü ve görmediği her türlü şeyi adlandırma yoluna gitmiştir. İnsanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahip olduğu düşünülebilir. Yeni karşılaşılan durumu eskilerinden ayırt etme, farklılaştırma ve bir sonraki karşılaşılma durumunda zihninde kodlama yapabilmesi için isimlendirme yapmak zorundadır. Karşılaşılan her yeni durum yeni bir ismin ortaya çıkmasına ve kültür hazinesi zenginliğine katkıda bulunmaktadır.

Saim Sakaoglu ad bilimi; canlıların, nesnelere ve kavramların, kısacası çevremizde gördüğümüz ve algıladığımız her şeyin adıyla ilgilenen bilim dalı olarak tanımlamaktadır (Sakaoglu, 2001: 9).

Önemli dilbilimcilerden Doğan Aksan “Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim” adlı kitabında günümüz dilbilimin kapsamı içerisinde adbilimi de dâhil etmektedir (Aksan, 1980: 32).

Ad bilim son zamanlarda Türkiye’de de kendisine önemli bir yer bulmaya başlamış durumdadır. Bu konu ile ilgili araştırma ve çalışmalar artarak üniversitelerde yüksek lisans ve doktora çalışmaları olarak karşımıza çıkmaya başlamış durumdadır.

Ad bilim sadece kişi, yer adlarını değil dünya üzerindeki her şeyin adının incelenmesini kapsayan geniş bir bilim dalıdır.

İbrahim Şahin Adbilimi adlı eserinde ad ve ad bilimin kollarını detaylı olarak incelemiş ve açıklamalarda bulunmuştur. Şahin’in yaptığı tasnife göre adbilim 17 alt koldan meydana gelmektedir (Şahin, 2016: 29).

Anemonim(rüzgaradı) ve Anemonimi(rüzgaradibilim)

Antroponim(kişiadı) ve Antroponimi (kişiadibilim)

Astronim(yıldızadı) Astronimi (yıldızadibilim)

Dokümantonim(dokümanadı) ve Dokümantonimi (belgeadibilim)

Ergonim(örgütadı) ve Ergonimi (örgütadibilim)

Etnonim(kökadı) ve Etnonimi (kökadibilim)

Fitonim(bitkiadı) ve Fitonimi (bitkiadibilim)

Hrematonim(eseradı) ve Hrematonimi (eseradibilim)

Hrononim(zamanadı) Hrononimi (zamanadibilim)

Kozmonim(uzayadı) Kozmonimi (uzayadibilim)

Mitonim(mitadı) Mitonimi (mitadibilim)

Poreyonim(araçadı) Poreyonimi (araçadibilim)

Pragmatonim(ürünadı) Pragmatonim (ürünadibilim)

Planetonim(gökadı) Planetonimi (gökadibilim)

Toponim(yeradı) Toponimi (yeradibilim)

Urbonim(kentlikadı) Urbonim (kentlikadbilim)

Zoonim(hayvanadı) zoonim (hayvanadbilim)

Biz yapmış olduğumuz bu tezde yer adbilim alanına değineceğiz o yüzden diğer ad bilim dalları ile ilgili çok detaylı bir tanımlama ve açıklamalara yer verilmeyerek sadece ilgili oldukları alanlar verilmiştir.

1.2. Yer adbilim (Toponimi)

Toplumlar hayatları etrafında bulunan her şeyi adlandırma gereği duymaktadır. Yeni karşılaşılan bir durum ile eski durumun karışmaması veya belirli olması için bütün nesnelere, durumlar farklı olarak adlandırılmaktadır. Yer adları da bu durum içerisinde bulunmaktadır.

İnsanlar yaşadıkları coğrafyalarda kendilerinden, kendi kültürlerinden, kendi dillerinden izler bırakırlar işte yer adları da bu sessiz mühürlerden biridir. Her toplum yaşadığı bölgeye ister istemez kendinden bir parça bırakır. Yer adları bilimi de bu mühürleri, halkın coğrafyaya verdiği adları inceleyen bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toponim kelimesi Yunan kökenli (topos “yer”, onama “ad”) bir kelime olarak coğrafi adlar anlamına karşılık gelmektedir (Yavuz, 2017: 17).

Mustafa Şenel “Yer Adları Terimleri Sözlüğü” adlı makalesinde: Bölgenin tarihi yapısı, bölgede yaşayan insanların tarihi geçmişi, kültürleri, dilleri, ekonomik durumları, önemli şahsiyetleri, bitki örtüsü, boy ve aşiretlerin bölgedeki dağılımı kısacası bölgeye hâkim olan toplumun her türlü durumu hakkında bilgi sahip olmak yer adlarını inceleme ile gerçekleştirilebilir diye açıklamada bulunmaktadır (Şenel: 2013: 2241).

Hasan Eren “Yer Adlarımızın Dili” adlı kitabında Toponimin tanımını için “yer adlarını yapı, anlam ve köken bakımından açıklamaya çalışan bilim dalı” olarak zikretmektedir (Eren, 2010: 11).

Yer adları öyle sıradan isimler olarak verilmemektedir. Verilen yer isimlerinin hepsinin bir anlam bütünlüğü, geçmişi ve vermek istediği bir mesajı bulunmaktadır. İnsanlar ait oldukları toprak parçasını vatan yaparken

bu yer adları da buna katkı ve etki sağlayarak toplumların buldukları coğrafyaya sarılmalarını sağlar.

Doğan Aksan yer adbiliminin Adbilim çalışmaları içerisinde en fazla çalışılan kolu olduğunu dile getirmektedir. Yer adbiliminin yalnızca geçmişten izler taşımadığını aynı zamanda bu dalın dil tarihi, yerleşme tarihi, bölgenin etnik yapısı ile ilgili de bilgi sahibi olabileceğimizi bizlere hatırlatmaktadır (Aksan, 1980: 103).

Tuncer Gülensoy yer adbiliminin, yer adının bir milletin yerleşme tarihi için önemli bir vesika olduğunu belirterek bu bilim dalının önemini vurgulamaktadır (Gülensoy, 1995: IX).

Yer adbilim de kendi içinde farklı kollara ayrılmaktadır. Biz yapmış olduğumuz bu çalışmada tespit ettiğimiz yer adlarını dağlar (ova, plato, vadi), akarsu(göller) ve yerleşim yerleri(şehirler) olmak üzere üç kısma ayırdık ve bu üç kısım üzerinden çalışmalarımızı gerçekleştirdik.

Hidronim: (Yunanca hidro “su”) Doğal veya suni su nesne adı.

Oronim: (Yunanca oros “dağ”, onim “ad”) Dağ adı

Oykonim: (Yunanca oykos “mesken, yurt, ev” onim “ad”) Her tür yerleşim yeri adı (Şenel, Yavuz, 2013: 2246-2249).

2. BÖLÜM

DESTANLARDA GEÇEN TOPONİMLER

2.1. Destanlarda Geçen Toponimlerin Sınıflandırılması

Destanlar milletlerin hayatına etki eden olayların edebi bir şekilde aktarılmasına ve geleceği yansıtılmasında önemli araçlardan biridir. Destanlar yer, zaman ve kişi üzerinde yoğunluk kazanmaktadır. Bu oluşumların içinde yer adları önemli bir yer tutmaktadır. Dursun Yıldırım “*Türk Bitigi*” adlı kitabında “*Coğrafyadan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi*” adlı yazısında yer adlarının vatan olarak yerleşilen toprağa vurulan ilk mührün “yer adı” olduğunu belirtmektedir (Yıldırım, 2016: 204-205). Destan metinlerinde geçen yerlerin bir kısmın hayali yerlerden oluşurken büyük bir kısmını da gerçek yer adları oluşturmaktadır (Çobanoğlu, 2015: 117). Yer adlarının gerçek olması anlatılan edebi eserin inandırıcılığını ve önemini artırmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında tespit edilen yer isimler yerleşim yerleri-şehirler (oykonim), dağlar-ovalar (Oronim), ve nehir-göl (Hidronim) olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.

2.1.1. Destanlarda Geçen Oykonomimler

Çalışmanın bu kısmında tespit edilen yer adları genel yerleşim yerlerini kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Çok farklı ayrıntılara gidilmeden şehirlerin geçtiği destanlarla birlikte verilmiştir.

Türkler tarihleri boyunca çok farklı coğrafyalara uzanmışlar ve hüküm sürmüşlerdir. Göçebe toplum olmanın verdiği zorlukla Türk coğrafyasını çizmek biraz zor gözükmektedir. Boylar şeklinde yaşayan Türkler çok değişken bir yapı izleyerek farklı bölgelerde hüküm sürmüşlerdir ve vatan olarak gördükleri, göçtükleri bütün coğrafyalara kendilerinden de birer parça götürmüşlerdir. Bu parçalardan biri de yer adları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün Anadolu da bile bunun izlerini görmek mümkündür. Bunun en güzel örneklerinden birisi de Ceyhun ve Seyhun nehirleridir. Orta Asya’da Amuderya ve Sirderya (Sırderiya) olarak yaşayan nehirler Anadolu’ya Ceyhun ve Seyhun olarak getirilmiştir. Yine aynı şekilde Aladağ, Karadağ, Kızıldağ gibi örnekleri hem Orta Asya’da hem de

Anadolu coğrafyasında görmek mümkün olmaktadır. Toprak sadece üzerinde yaşanan bir kara parçası değil aynı zamanda Toplulukları millet yapan ve bir arada tutan olgudur.

Köroğlu Destanı Varyantlarında: *Jembilbel, Ürgeniş, Türkmen yurdu, Bağdat, Şehir Gula, İran, Tekejevmit, Turan, İsfahan, Semerkant, Hindistan, Buhara, Elibay, Harezmi, Arharum, Gürcistan, Kaldarhan.*

Kubıkul Destanında: *Kök Edil, Kökşetav, Şetirli, Kırım, Nogay.*

Dotan Batır Destanında: *Sarıguva, Sarı jazık, Ulan tabıl*

Kulamergen- Joyamergen Destanında: *Bulgar, Mısır*

Karabek Batır Destanında: *Oyat, Kıyat, Konırat*

Barak Batır Destanında: *Jetiruv, Ulu Sam'in Kumu, Kazakistan, Şömişti, Baygani*

Akböpe- Savıtbek Destanında: *Şımir, Şuv, Aşa Muhtarlık, Almatı, Evliya Ata, Uzun Ağaç, Çimkent, Janıs, Korda, Bahar, Karakotı, Nayman, Dameli, Duvlav, Akkoltık, Konırat,*

Kırımın Kırk Batırı (Anşıbay Batır ve Onun Nesli Destanında): *Nogay eli, Kırım, Kalmuk eli, Üç Bökenbay, Indıs eli, Aşıbas şat, Kırım, Agrabat'ın şehri, Etirek, Ersarı, Üşkıyan, Kürgen, Hantörtkil, Hive, Şam, Rum, Bedehsen, Mısır, Balıktı, Adarıs, Ürgenç*

Kırımın Kırk Batırı (Karadön Batır ve Onun Nesli Destanında): *Üşkıyan, Astana, Kara Kudık, Akoşan, Kancıga, Kazan*

Kırımın Kırk Batırı Destanında (Belli Başlı Kahramanlar Anlatmasında): *Jiyrenkopa, Mısır, Astarhan, Kırım, Kamaşov, Şıngırlav, Şam, Ürim, Üşkıyan, Torıat, Kostöre (bu isim aynı zamanda Kostöre isimli bir Kalmuk beyinin adıdır)*

Şora Batır Destanı ve Varyantlarında: *Kazan, Sazandı, İzgar, Nogaylı, Türkmen, Akkala, Otrar, Ayrak, Andıcan, Mekke, Kurıs, Kırım, Medine, İstanbul, Hive, Buhara, Taşkent, Aksabil*

Mırkı Batır Destanında: *Semerland, Almatı, Akkoltık, Şuv, Sinjon, İtjon, Sarıtavkum, Topar, Ayagöz, Tavkum, Kudaykul, Kulandı, Akkum, Maykurak, Sologay, Surşagıl, Şolak, Balgalı, Suvan, Arka, Terekti.*

Nurgayşa Destanında: *Targın, Sotovke, Tayındı, Sandıktas, Buyrat, Öskömen*

Alankay Batır Destanında: *Kıpçak- Kazak ili, Sayağurt, Kırım, Rum, Burgın, Dönaşar, Sağır, Ankatı, Donastar, Kobda, Burgın, Ak Orda, Algıy*

Manas Ulı Tuyakbay Destanında: *Nogay eli*

Oljabay Jane Kırık Batır Destanında: *Sarıarka, Aşısuv, Ereymen*

Alpamış Batır Destanında: *Jiydeli Boydak, Kırım, Konırat, Semerland, Otırar, Sayram, Şekti, Türkistan, Tasti*

Dürligüv Destanında: *Kazakistan, Taşkent, Korkara, Andıcan, Duvlat, Taldıkorgan, Birjibal, Çimkent, Kopal, Jarkent, Şolakadır, Almatı, Sibirya, Kökşenek, Kegen, Merkidey, Kumtekey, Arasa, Kuralı, Şortagas, Alban, Cumesay, Kensuv, Kömirşi, Rayımbek, Rayımbek, Kulja, Akşoki, Sümbe, Narınkol, Juldız, Tekes, Uriçmi, Ükirşi, Jabır, Yarkent, Çin*

Karavaş Kız Destanında: *Şuv, Üysin, Tımış, Taşkent, Çimkent, Kuvandık, Karavıl, Torbagatay, Kökşetav, Tömen, Kubojan, Karakesek, Astır, Öroba*

Makpal ve Segiz Destanında: *Arka Dovkara Buldırık*

Akböbek Destanında: *Mangıstav, Kum köyü, Fort, Kemer*

Akkenje Destanında: *Üyşik, Tüyetas, Aysa, Şeker, Aral, Buyra, Atırav*

Avez Batır Destanında: *Kızıltaş*

Bazar Batır Destanında: *Bori, Çin, Şarjamat, Öskömen, Kalba*

Er Begzat Destanında: *Arkatav*

Er Tokımbet Destanında: *Toktavul, Horasan, Akorda, Akmescit, Akşilik*

Ermek Batır Destanında: *Tobilkti*

Ötegen Batır Destanında: *Çin, Almatı, Pekin, Kaskarav, Yedisu, Taşada, Kumada, Aktöbe, Jidelibaysın, Türkistan, Sariağaç, Taşkent, Aspara, Merkim*

Savruk Batır Destanında: *Kopal, Kargalı, Almatı, Kaskelen, Şomalğan, Uzunağaç, Ötegen, Ayderke, Samsı, Kosmayrak, Kazıbek, Kızılkum, Tokpak, Kastek*

Suranşı Batır Destanında: *Tilevkabil, Hokand, Kaskarav, Sarıkemer, Bökser, Mayamır, Arıs, Taskotan, Kırım, Alabuta, Üşkonır, Aktoğay, Karakol, Mırgap, Celalabat, Almatı*

2.1.2. Destanlarda Geçen Oronimler

Çalışmamızın bu bölümünde Türk kültüründe önemli bir yeri olan yer-su ile ilgili olarak dağların Türklerdeki önemi ile ilgili bazı araştırmacıların fikir ve görüşlerine yer verilmiştir. Adı geçen dağlar geçtikleri destanlar göz önüne alarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmayı yapmadan önce Türk Kültüründeki dağ ve dağın önemi ile ilgili görüşlerden faydalanarak kültürümüzdeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türk mitolojisinde tabiat kültleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu kültler içerisinde dağlar önemli bir noktadır. Yerleşim yerleri dağların bulunduğu yerler olarak belirlenmiş ve buralar tercih edilmiştir. Kazak destanlarında dağlar aynı zamanda kahramanın yurdu olarak geçmektedir.

Dağlar ile ilgili inanış Türk mitolojisinde oldukça fazladır. Türklerin dağa olan inancının en küçük parçasını günümüzde bile adına türküler yazılmasından anlayabiliriz. Dağların ormanlık alan olmasından hareketle sığınılacak, güvenilecek bir yer olduğu düşünülmektedir. Öyle ki Köroğlu Jembilbel'i yurt edinmiştir. Köroğlu'ndaki Jembilbel de bir dağın tepesinde ulaşılması zor bir yer olarak tasvir edilmektedir.

Ötüken de Türk mitolojisinde en önemli dağ kültlerinden biri olarak bilinmektedir. Dağların aynı zamanda da kurban adanılan, hac yolculuğu yapılan yerler olduğu belgelerde zikredilmiştir (Roux, 2011: 62).

Abdulkadir İnan'ın "Tarihte ve Bugün Şamanizm" adlı kitabının yedinci bölümü yer-su maddesine ayrılmıştır. Dağların, göllerin, ırmakların

bazılarının kutsal kabul edilmeleri nedeniyle yer-su olarak adlandırıldığını araştırmacı beyan etmiştir. Altay Türklerinde “Altay” olarak da adlandırılan Yer-Suların canlı varlıklar olarak kabul edildiğini ve Yer-Su’lar ile ilgili inançların Altay şamanlığına da geçtiğini belirtmiştir. Yüksek ve sıra dağların, büyük göllerin, hızlı akan ırmakların oluşturduğu Yer-Sulara zaman zaman kurban verildiğini, rakı hazırlandığını, şölenler tertip edildiğini ifade etmiştir (İnan, 2006: 31-32).

P.N. Boratav “Türk Mitolojisi” isimli kitabının dağ maddesinde Dünya’nın bittiği yerde Kaf Dağı’nın duvar oluşturduğunun düşünüldüğünü belirtmektedir. Aynı zamanda dağlar perilerin, cinlerin yaşadığı yer olarak düşünülür. Kaf Dağı sayısız kahramanlık anlatmalarında karşımıza çıkan önemli dağlardan birisi olarak görülmektedir (Boratav: 2016: 55) Göçebe toplumun en fazla uğraş alanı hayvancılık olduğu için çok fazla tarımsal işlerle uğraşmamışlardır. Bu da onları hayvancılık ile uğraşan bir topluluk yapmıştır. Düzlük alanlardan ziyade dağları ve yaylaları tercih etmişler hayatlarının yaşam kaynağı olarak dağlardaki yayla ve ormanları düşünmüşlerdir (Ögel, 2014: 542). Hem hayvanlarının hem de kendilerinin yaşamında yer-Suların öneminin farkında olarak bu değerlere sahip çıkmışlardır. Dağları kutsallaştırıp onlara sunulan bu varlığı canlı ve ruhu olan bir nesne olarak düşünmüşlerdir.

Köroğlu Destanı Varyantlarında: *Kaf dağı, Aladağ, Bed-Baht dağı, Havadak bozkırı, Karala dağ, Balkan dağı, Dımsızdı tepesi, Adırlı tepesi, Kygin dağı, Skrl tepe, Bed-baht l, Karaspan dağı, Kuba dağı*

Kubkul Destanında: *Kökşetav, Ajıgır, Boştatav, Karatav, Kumjay ovası, Ulukum vadisi*

Kulamergen- Joyamergen Destanında: *Karatav, Gezer ada, Oral dağı*

Karabek Batır Destanında: *Karaşa dağ, Karadağ*

Akböpe- Savıtbek Destanında: *Karatav, Ulam, Oral tepe*

Kırımın Kırk Batırı (Anşıbay Batır ve Onun Nesli Destanında): *Kuba dağı Balkan dağı/Ok dağı, Karamaya, Kara yol, Kızılkum, Hantrtkil, Kktrtkil, Ogiz dağı*

Kırımın Kırk Batırı (Karadön Batır ve Onun Nesli Destanında):

Bötentav, Üşbökenbay, Kafdağı, Tobılgılı, Göktörtkil, Aşçıbas, Aygırbügildi, Karatav, Tomorötkel geçidi, Mangıs dağı, Jılandı dağ

Kırımın Kırk Batırı Destanında (Belli Başlı Kahramanlar Anlatmasında):

Beşoba, Eşkikırgan, Şıngırlay, Temir, Torıat, Ok / Balkan, Kandıaral, Kazıbek, Kobda, Sümbetemür, Karabulak, Akşağıl, Kubatav

Şora Batır Destanı ve Varyantlarında:

Karatav, Kaptagay, Karatöbe, Kara Adır, Kunduzdı, Kargalı, Sarıcez, Betpak çölü (Bozkırı), Aksabil

Mırkı Batır Destanında:

Aladağ, Ötegen, Hörgüç dağ, Karasaz, Kazıbek, Sarıtav, Sulıvtör, Surat dağı, Karadağ, Talgar dağı, Aydarlı, Költav, Tozgantal, Sulıvtöbe Teriskendi, Tavkum, Kuvıstıyemen, Kulandı, Akdala, Sünbetal, Elbis, Üytöbe, Surşağıl, Kürenbel, Balgalı, Suvan, Kızılasuv, Baktı, Bakanas, Ekşiölmez, Yelek geçidi, Tiles geçidi, Şubarşırıs

Akbiykeş- Karabala Destanında:

Karadağ, Sarıarka, Aşısay, Handağı, Taşkömür, Aksümbi, Göhta

Alankay Batır Destanında:

Balkan dağı, Süleyman dağı, Mangıs dağı, Enesay ovası

Manas Ulı Tuyakbay Destanında:

Ara tepe, Küyken, Oljabay Jane Kırık Batır Destanında: Ereyemen, Bayan, Kalmukkırgan, Jasıbay

Alpamış Batır Destanında:

Karadağ, Karahandağ, Dürliğüv Destanında: Ereviltöbe, Kara yol, Beriktaş, Boztöbe, Karkara, Bayınkal, Narınkol

Karaşay Kız Destanında:

Törtebel, Bed-baht çölü, Bed-baht ovası, Akböbek Destanında: Şıngır

Avez Batır Destanında:

Şubar dağı, Aladağ, Bazar Batır Destanında: Akşokı (Altay dağının zirvesi), Burılışı, Saradır

Er Begzat Destanında:

Jarkavlak, Er Tokımbet Destanında: Kızıltepe, Altay, Karadağ

Erme Batır Destanında: *Han Şingıs dağı, Akşokı (Altayın zirvesi)*

Ötegen Batır Destanında: *Birkazan, Konur beli, Karadağ, Kendirli,*

Savruk Batır Destanında: *Arka, Altay, Aladağ, Tolđar, Maytöbe, Şomalgan, Kargalı, Karakiya, Kaskelen, Uzınağaş, Kutırgan, Suvıktöbe, Balajal, Kozıbası, Korday, Ebin, Altınemel beli(geçidi), Kargalı, Türgen,*

Suranşı Batır Destanında: *Kozıbay, Korday, Deregez, Soğuktepe, Uzınağaş, Karkaralı, Karagaylı, Kaskasu, Köktepe, Üşkonır, Kurtıbas, Talgar, Esik, Türgen, Akşelek, Karkara, Oral, Hantengri, Ası, Otar, Köktöbe, Aksengir, Kopal, Aysa, Altay, Korday, Anırakay, Sarbulak, Akırakay, Suvıktöbe, Kızılkaya, Ora, Aksengir, Aladağ, Şamalğan, Karaoy, Alabuta, Maytöbe*

2.1.3. Destanlarda Geçen Hidronimler (Su Adları)

Çalışmamızın bu bölümü destanlarda geçen su adlarına ayrılmıştır. Hayatımızın önemli bir noktasında olan su ile ilgili Türk kültüründeki yansımaları araştırmacıların fikirleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bölüm sonunda da destanda geçen su adları geçtiği destan ve varyantına göre bir araya getirilerek tasnif edilmiştir.

Hidronim: toponomin bir alt kolu olarak bilinmektedir. İbrahim Şahin “Adbilimi” adlı eserinde hidronim maddesini “gerek doğal yolla gerekse yapay yolla meydana getirilmiş her türlü su varlığının adını ifade eder.” şeklinde açıklamaktadır (Şahin, 2016: 97).

Türk kültüründe yer-su önemli bir yer tutmaktadır. Vatan olarak kabul edilen coğrafya yer ve sudan oluşmaktadır. Bu bağlamda su Türk kültüründe önemli bir tutmaktadır.

Çin kaynaklarında belirtildiği üzere, Türkler evreni üç bölüm olarak düşünmüşlerdir. Nitekim bu düşünce ilk olarak Orhun yazıtlarından Kültigin’de: “Üze kök teñgri asra yağız yir kılınduğda ikin ara kişi oğlı kılınmış” (Ergin, 2004). Evrenin üst kısmı “gök”, alt kısmı “yer”, orta kısmı ise insanoğlunun yaşadığı “Yer-Sub” olarak ifade edilmiştir. Kitabeye göre Yer-Su, “Iduk Yiri-Sub”u olarak verilmektedir çünkü “Iduk Yir-Sub”u Gök Tanrı yaratmıştır (Ergin: 2004: 12-13).

“Kadriye Türkan Türk Dünyası Masalların Su Kültü” adlı makalesinde su kültürüne değinirken Şu açıklamayı yapmıştır: “*Türk yaratılıŐ mitinde kozmos, sudan türetilmiŐtir. Başka bir deyiŐle yaratılıŐın baŐlangıŐ nüvesi sudur. Bütün canlılar da sudan yaratılmıŐtır*” (Türkan: 2012: 136).

Mehmet Yardımcı “Yer- Su Kültünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansımaları” adlı makalesinde suyun kültürümüzdeki önemini Şu Şekilde ele almaktadır: “*İnsanoğlu ilk çağlarda, yeryüzündeki temel maddeleri aramıŐ ve suyu buldukları dört temel maddenin anası kabul etmiştir. Bütün kültürlerde olduğu gibi geleneksel kültürümüzde de baŐlangıŐta yalnızca su olduğu ve ilk canlıların su aracılığıyla yaratıldığı kabul edilir*”. Dede Korkut “*suya ecel gelmez*” sözünü bu gerçekten hareketle söylemiştir. Çünkü Türk mitolojisi suyu ölümsüz kabul etmekle kalmaz, Tanrı’nın önce suyu yarattığını kabul eder. Bu nedenle Türk efsanelerinde geçen Dirilik Suyu önem arz etmektedir.” (Yardımcı: 2013: 6)

Yer- Su meselesi genelinde suların da canlı olduğu ve ruhlarının olduğu inancı ile sulara adakların adandığı çeşitli kaynaklar aracılığı ile belgelenmiŐ durumdadır. Bu konu ile ilgili olarak Mirali A. Seyidov’un, “Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi” adlı makalesinde; Tarihin çok eski çağlarında Türklerin Yer-Su olarak adlandırdıkları bu inanca bağlı olarak, dört Hun kabilesinin başkanının, yılın beşinci ayında Lunk-Çenk nehrinde toplanarak, Kök-Tanrı yanında, Yer-Sulara kurban sunduklarını belirtmiştir.

Erman Artun “Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri” başlıklı makalesinde su kültürünün yansımalarını açıklarken “*Su kültürü, eski Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahiptir ve tüm pınarların, dere, ırmak, göl ve denizlerin kendi iyi ruhlarının olduğuna inanılmaktadır. Suyun Őifa verici, arındırıcı gücüne inanç, Türk mit, efsane ve destanlarına da yansımıŐtır*” Şeklinde fikir beyan etmiştir (Artun, 2013: 3).

Bahaddin Ögel “Türk Mitolojisi” adlı eserinde “Su ve Sular” adlı yazısında Göktürklerin Yer-su inanının Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğunu belirterek Yer-su ’yun kutsallaŐtırıldıđını, kişilik verildiğini

belirterek Yer ve su inanişının tam bir vatan anlayışı olduğunu zikretmektedir (Ögel, 2014: 409).

Yine aynı adlı eserinde Irmaklar maddesine de değinen Bahaddin Ögel ırmağı akarsuların en büyüğü olduğunu söylemekte ve akarsuyun büyüklüğüne göre, bir boyun veya kavmin, kendi suyudur şeklinde ifadeye yer vermektedir (Ögel, 2014: 411).

Hayvancılık yapan bir toplum konumunda bulunan Türkler için elbette vazgeçilmez unsurlardan birini de sular oluşturacaktır. Hayvanlarını otlatmak ve beslemek için suyun gerekli olduğu bilincince olan Türkler aynı zaman da suyun temiz tutulması gerektiğinin de farkında olmuşlardır. Kendilerine sunulan bu Yer-Su'ları kutsallaştırıp onlara birer ruh ve anlam yükleyerek yüceltmişlerdir.

Köroğlu Destanı Varyantlarında: *Havadak göl, İdil- Yayık nehri, Amuderya, Kara deniz, Naraspan, Körkin, Kara göl.*

Kubikul Destanında: *Ulu Cem özeni, Kara su, Tengelik, İdil,*

Dotan Batır Destanında: *Muhit (Okyanus Anlamında kullanılmaktadır)*

Kulamergen- Joyamergen Destanında: *Muhit*

Karabek Batır Destanında: *Taşbulak*

Akböpe- Savıtbek Destanında: *Şuv ırmağı, Sır, Akjar*

Kırımın Kırk Batırı (Anşıbay Batır ve Onun Nesli Destanında): *Şuman gölü, Yayık nehri, Engin göl, Bogdan nehri, Kenoral, Sorat gölü, İdil nehri*

Kırımın Kırk Batırı (Karadön Batır ve Onun Nesli Destanında): *İdil, Temir, Şöltav (Egizbulak), Cekendi göl, Karaoyık, Balbulak, Kolgalı göl, Köközen*

Kırımın Kırk Batırı Destanında (Belli Başlı Kahramanlar Anlatmasında): *Yayık nehri, Jiyren gölü, Sorsaki, Sirderya, Barsa, Akşağıl, Kızemşekti, Amuderya, Karabulak, Jem nehri (daha önce adı Şat iken daha sonra değiştirilmiştir)*

Şora Batır Destanı ve Varyantlarında: *Akdariya, İdil, Kermis, Tasbulak, Akdeniz, Sandıgöl,*

Mırkı batır Destanında: *Sır boyu, Karabulak, Tyon-Şan, Tolgar, İle, Balkaş, Uzunağaç, Kargalı, Jiyrenaygır, Kalbulak, Aydarlı, Kerbulak*

Akbiykeş- Karabala Destanında: *Esil ırnağı*

Alankay Batır Destanında: *İdil- Yayık, Jem, Karasu, Avazlı göl, Kök deniz*

Manas Ulı Tuyakbay Destanında: *Aşçağar*

Oljabay Jane Kırık Batır Destanında: *Sabındıköl*

Bozaman Destanında: *Tunik göl, Aral*

Alpamış Batır Destanında: *Baysın, Gök nehir, Ilık pınar, Tas bulak*

Kambar Batır Destanında: *Nuv gölü*

Dürligüv Destanında: *Karkara nehri*

Karashaş Kız Destanında: *Sarısu nehri Ertis, Sır*

Makpal ve Segiz Destanında: *Sır, İkiz göl*

Akböbek Destanında: *Şingır*

Akkenje Destanında: *Tüpetas, Akbulak*

Avez Batır Destanında: *Tengelik, İdil, Taşbulak*

Bazar Batır Destanında: *Ertis*

Er Tokımbet Destanında: *Sır*

Ötegen Batır Destanında: *Susuz göl, Mana, Keles*

Savruk Batır Destanında: *İdil, Kişikebin, Yayık, Ural, İli, Şonkebin, Balkaş, Karakıstak, İrtiş, Isık göl*

Suranşı Batır Destanında: *İrtiş, Yedisu, Şu, İli, Balkaş*

2.2. Yer Adlarının Oluşumu

Yer adları verilirken bazı önemli kıstaslar göz önünde bulundurulur. Eğer toplum bir yerden başka bir coğrafya 'ya göç etmiş ise yeni geldikleri bölgelere daha önceki yurtlarından isimler verirler. Bu yer adı verilirken

karşılaşılan en yaygın kullanımlardan birisidir. Yer isimlerinden hareketle milletlerin nerden geldikleri hangi coğrafyalarda varlık sürdürdüklerine ulaşılabilir. Bir diğer yöntem ise şekil özelliklerinden yola çıkılarak verilen isimlerdir. Adı geçen coğrafyanın yapısı, toprak yapısı, bitki örtüsü, bölgenin madenler yönünden zenginliği, bölgenin etrafında yoğun olarak görülen hayvan türleri ve sayılar da yer adı verilirken karşılaşılan durumlardandır. Yer adının oluşu genel olarak en yaygın biçimde renklerden faydalanma yolu ile gerçekleşmektedir. Bir diğer husus ise sayıların kullanılmasıdır. Çalışmamızın bu kısmında tespit edilen yer adları bu kurallar çerçevesinde tasnif edilerek değerlendirmeler yapılacaktır.

2.2.1. Renk Adıyla Oluşturulanlar

Yer adı verilirken uygulanan yöntemlerden biri de renk simgeçiliğinin kullanılmasıdır. Türkler tarih boyunca renkleri genel olarak yön belirten birer simge olarak kullanmışlardır. Genel olarak kullanılan renkler: ak, kara, yeşil(kök), kıvıl ve sarı'dır. Reşat Genç "Türk İnanışları ile Milli Gelenekler ve Sarı Kırmızı Yeşil" adlı kitabında Çinlilerinde renkleri bu yönde kullandığını belirtmiştir. Kullanılan renlerden Doğu'yu yeşilin, batıyı ak'ın, Güney'i kıvıl'ın, Kuzey'i kara'nın merkezin ise sarı renk ile ifade edildiğini belirtmiştir (Genç, 2009: 1).

Yaşar Çoruhlu "Türk Mitolojisinin Ana hatları" isimli kitabında kara rengini şu şekilde açıklamıştır:

. "Türkler kara rengi genel olarak kuzeyde olan bir yeri belirtirken, şiddet- güç ve yoğunluğu belirtirken, iyi ya da iyilik ilkesinin karşısında olumsuz ya da kötü olan ilkeyi belirtmek için, Olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirmeden iki farklı şeyi belirtmek için" kullandıklarını belirtmiştir (Çoruhlu, 2002: 183).

Kara renk olumsuz bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer birinden kötü bir haber alıyorsak bu kara haber tez yayılır şeklinden ifade edilmektedir. Yine kış mevsiminin çetin geçmesinden hareketle kara kış ifadesi kullanılmaktadır. Çetin ve zorluk simgesi olarak kullanıldığını düşünebiliriz. Karanın yer adlarında kullanımı da dağların sarp ve ulaşmazlığına işaret ettiğini düşünebiliriz, Karadağ şeklide geçen yerlerin

ulu yüce dağlar olduğunu, Karasu olarak adlandırılan yerlerin ise suyunun taşıdığı yorumunu yapabiliriz.

Adı geçen renklerin yön belirten durumlarının dışında fiziki özellikleri de mevcuttu. Toprak, yapısı, bitki, örtüsü vb. durumlar da renkler ile açıklanmıştır.

Ak renk ise genel olarak iyi güzel anlamlarda kullanılmaktadır. Aklık, duruluk, berraklık olarak kullanılan renk olarak bilinmektedir. Beyaz bir elbisenin giyilmesi saflığa ve temizliğe ve ruhun beden üzerindeki üstünlüğünü gösterir (Çoruhlu, 2002: 183). Yer adı ile birlikte düşünüldüğü zaman başı karlarla kaplı olan dağları gösterdiği düşünülebilir. Bir diğer hususta ak rengin yer adında toprak renginden dolayı verilmiş olmasıdır. Bugün Kazakistan'da Aktöbe isimli yerleşim yeri adını bölgede bulunan kayaların ve taşların renginin beyaz olmasından almaktadır. Yer adlarında kullanılan bir diğer renk unsuru ise en yaygın olarak kullanılan karışım renklerden olan ala rengidir. Ala rengi farklı renklerin karışımından meydana gelmektedir. Ve bu renkte yine dağlar için kullanılmakta ve ulu, yüce sıra dağlar için verilmektedir.

Ali Akar "Renge Bağlı yer Adlandırmalarında Muğla Örneği" adlı makalesinde renklerin kullanım özelliklerini açıklarken "Renk adları, yerleşim bölgesinin arazi durumu, bitki örtüsü ve iklim özelliklerindeki renk unsurlarının ön plana çıkarılarak kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Örneğin boz kelimesi ile yapılan yer adlarının bulunduğu bölgenin kıraç, gök/yeşil kelimeleri ile oluşturulmuş yer adlarının bulunduğu yerin ise ormanlık yahut yeşillik bir alan olduğu anlaşılmaktadır" ifadesini kullanmaktadır (Akar, 2006: 52). Yeşil renk ile ilgili bir düşünce de Ülgen'in oğullarından birinin adının Yeşil (Yeşil) olduğu ve bitkileri yeşillendirdiğine inanılmaktadır (Genç, 2009: 26)

Önemli olarak görülen renkler genel itibari ile Ülgen'e dayandırılmakta ve Şamanizm'in izleri renk üzerinde de etkili bir şekilde görülmektedir.

Türk kültüründe sarı renk dünyanın merkezi olarak sembolize edilmektedir. Reşat Genç a.g.e de bu uygulamanın Şamanizm'den yansıdığını belirtmekte ve Ülgen'in tahtının ve sarayının sarı olmasının

sebebi ile ilişkilendirerek onun da dünyanın merkezinde olduğundan hareketle sarının merkezi renk olduğunu söylemektedir (Genç, 2009: 35).

“Aladağ, Akşelek, Alabuta, Akbulak, Akşokı, Akorda, Aktöbe, Akkoltık, Akdala, Akkum, Aksümbi, Akdeniz, Akderya, Akkala, Aksabil, Akjar, Aktastı, Akşağıl, Alaca Tepe, Akmescit, Bozşa, Boztöbe, Göктаş, Kızıлтаş, Kızıltepe, Karadağ, Kızılkum, Karakiya, Karayol, Karamaya, Köktörtöl, Karakudık, Karabulak, Karatöbe, Karadır, Karakıstak, Köktöbe, Kızılkaya, Karaoy(Karaoyık), Esil(Yeşil)”

2.2.2. Sayı Adlarıyla Oluşturulanlar

Aşağıda da verildiği üzere en fazla kullanılan rakam 3 olarak dikkatimizi çekmektedir. Türklerde genellikle kullanılan kutlu sayılar “9, 90, 900” ile 7, 17, 70, 700” sayıları kutsal olarak bilinmektedir (Ögel, 2014: 558). Bu sayıların yanında 3 sayısı da oldukça karşılaşılan bir durumdur. Bu durum bayraklara, tuğlara işlenmiş olarak görülebilmektedir. Yeni doğan bir çocuğun da adı kulağına üç defa söylenilmektedir. Bu ve bunun gibi çok farklı uygulamalar sembolik sayılarla gündelik hayatımızda bile kendine yer bulmuş durumdadır. Sayıların kullanımında genel olarak tek sayıların kullanıldığı görülmektedir.

“Besoba, Birkazan, Törtel, Yedisu, Üşkonır, Üşbökenbay, Üşkıyan, Üş Han”

2.2.3. Hayvan Adlarıyla Oluşturulanlar

Yer adı verilirken uygulanan yöntemlerden biri de hayvan adlarından yararlanılmasıdır. Bölgede bulunan dağın, taşın bir hayvana benzetilmesi de o bölgenin o hayvanın ismi ile anılmasına vesile olabilmektedir. Bir diğer husus da bahsi geçen bölgede o hayvan türüne fazlaca rastlanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. İncelediğimiz hayvanlarla ilgili olan metinlerde bunu fazlası ile görmüş durumdayız. Genel olarak hayvan isimlerinin kullanımı bölgenin o hayvan türüne fazlaca rastlanılması ile açıklanmıştır.

“Jiyren, Keles, Kürti, Buldırık, Tüyetas, Sazandı, Balıktı, Jılandı, Jiyrenkopa, Kundızdı, Karğalı, Karkara, Kurttıbas, Kulan, Saksığandı Sandı Göl”

2.2.4. Bitki Adlarıyla Oluşturulanlar

Bitki adları genel olarak nehirler ile birlikte kullanılmaktadır. Göllerin nehirlerin etrafında bulunan bitkiler göllere isim olarak yansıtılmış olarak görülmektedir. İncelemesi yapılan destan metinlerinde bunun örneklerini de görmek mümkündür.

“Kalba (Sarımsak), Şimkent, Cekendi, Koga”

2.2.5. Madenlerden Oluşturulanlar

Yer adı verilirken uygun görülen yer adı verme hususlarından birisi de maden adlarının kullanımınıdır. Bölge adı geçen maden yönünden zengin ise o maden adı birlikte anılmaya başlayabilmektedir. Bugün Anadolu’da oldukça fazla bir şekilde karşılaşılan bu uygulama Kazaklar arasında da bulunmaktadır. Kazakistan’ın madenler yönünden zengin olması da buna etki eden etmeler arasında olduğu gerçeği düşünülebilir. Türk kültüründe bakır ve demir madeni kutsal görülen iki maden olarak zikredilmektedir (Ögel: 2014, 553)

“Sarı Cez (Bakır), Altınemel, Kömirşi, Taş Kömür”

2.2.6. Boy ve Millet Adı ile Anılanlar

Yer adı verilirken görülen uygulamalardan birisi de boy ve kişi adından hareketle verilen yer adlarıdır. Boylar genel olarak kendi hâkî oldukları yerlere boylarının adlarını vermişlerdir ya da başkaları tarafından o bölge boy ile birlikte anılmaya başlamıştır.

“Karakesek, Duvlat, Nayman, Alban, Üysin, Şömişti, Jabagı, Şapıraştı, Suvan, Kancıga, Alaca, Kıyat, Oyat, Şımır, Şuv, Türk, Tacik, Kırgız, Kazak, Rus, Bulgar, Kalmuk, Tobıktı, Nogay, Sarjomart, Tokpak”

2.2.7. Efsane Unsuru Olanlar

Dağlar ve nehirler Türk kültüründe önemli bir yerdedir. Bazı yerlerin oluşumu ile ilgili Kazaklar da efsaneler bulunmaktadır. Bu yerler genel

olarak dağ tepeleri ve nehirleri kapsamaktadır. Bir gölün nasıl olduğu, suyunun neden şifalı olduğu gibi birçok anlatmayı görebilmekteyiz. Genel olarak yer adı verme ile ilişki olarak anlatılmaktadırlar.

“Tüyetas, Anırakay, Rayımbek, Kumtekey, Ereymen, Jabagı, Akdeniz, Han Şıngıs, Kalmukkırgan, Aygırbügildi”

3. BÖLÜM

DESTANLARDA GEÇEN YER ADLARI

3.1. Destanlarda Geçen Yerler Hakkında Genel Bilgiler

Çalışmamızın bu kısmında destan metinlerinde tespit edilen yer adları, elimizde bulunan Kazakça yer-su adları ile ilgili yapılmış olan çalışmalar ve metinler yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Tarihi süreç içerisindeki yerler eserler yardımıyla gözler önüne serilmiştir. Açıklanan yer adlarının anlamları ve belgeler elverdiği ölçüde buldukları konular tespit edilmeye çalışılmıştır. Yer adları verilirken çeşitli yollara başvurulmuştur. Çalışmanın bu kısmında yer adları açıklanırken taşıdıkları anlamlar üzerinden gidilmiş yer adlarının verilişindeki usullere değinilmiştir. Genel itibarıyla renkler, sayılar, madenler, hayvan ve bitki adları, boy ve millet adları yardımı ile yer adları oluşturulmuştur.

Destan metinlerinin inandırıcılığının artmasında yer adları önemli bir yere sahiptir. Bahsi geçen yerler ne kadar gerçekçi olursa metnin inandırıcılığı da o oranda artmaktadır. Destan anlatıcısı genel olarak bu gerçek yer adlarını tercih ederek sanatını icra etmektedir. İncelemesi yapılan yer adlarının gerçeklikleri ve taşıdıkları anlamları açıklamaya çalıştığımız bu kısımda en çok ne tür yer adları olduğunu ve bunların gerçeklik durumlarını ortaya çıkarmaya çalıştık. Genel itibarıyla karşılaşılan yer adları gerçek bölgelere işaret etmektedir. Ulaşılan bir diğer sonuç da yerlerin adlandırılmasında renklerin yoğun biçimde kullanılmış olduğudur. Türk kültüründe renkler genel olarak yön belirtkesidir. Aynı zamanda coğrafyanın karakteristik özelliklerinin belirtilmesinde kullanılmaktadır. Kazak destanlarında renk adı ile oluşturulan yer adları da bunu doğrular niteliktedir.

3.2. Destanlarda Geçen Yer Adlarına Dair Açıklamaları

Adarıs Şehri

Metinde yerleşim yeri olarak geçmektedir. Kahraman yaşadığı yer olarak Adarıs adlı bir yerden geldiğini belirtmektedir.

K.T

Қазы сұлтан, ер деді,
Бір тілегім бар деді,
Келдім саған мен деді
Мекенімді сурасаң
Адарыс деген қала деді.

T.T.

“Қазы Сұлтан, ер ер,
Бір іsteғім var.
Гелдім сана бен,
Мемлекет мескен едіндігім,
Адарыс адлі бір шһірдір.

(Karasay ile Kazı Destanı: 324-325)

Adırlı Tepesi

Köroğlu destanının bir bölümde Adırlı yer adı karşımıza çıkmaktadır. Adır kelimesi kazakça sözlükte dağdan küçük, tepeden büyük yükselti olarak açıklanmıştır. Kelimenin anlamından hareketle burasının tepeciklerle kaplı bir bölgeyi işaret ettiği sonucuna ulaşabiliriz (Koç, 2012: 18).

K.T.

Adırlıñıñ tavları бар биықты,
Avlay bedri er Sapabek kiyikti.
Қızılпенен er Sapabek bilmedi.

T.T.

Adırlı'nın dağları ulu idi,
Avlayıverdi yiğit Sapabey geyiği.
Eğlenceyle yiğit Sapabey bilmedi

(Köroğlu Destanı: 536-537)

Ajıgır

K.T.

Osı kelgen jöningen,
Ejigirdiñ ber jağı,
Bozşa tavidñ belinen

T.T.

Geldiği taraftan onun,
Ajıgır'ın bu yanından,
Bozşa dağın belinden,

(Kubıkul Destanı: 104-105)

Akbulak

Destan metninde özel yer adı olarak geçmemiştir. Bulak kelimesi Kazakça-Türkçe sözlükte kaynak, pınar olarak açıklanmaktadır (Koç, 2012: 109). Kazakistan'ın birçok yerinde bu isimle kurulmuş nehirler yer almaktadır. Murzaev'in fikrine göre kelime ak(akıntı) ve bulak sözlerinden kurulmaktadır (Januzak, 2011: 65).

Kaynağından çıkan sular kendine bir akıntı bularak bir yere ulaşırlar. Akbulak adı verilen yerler genel itibariyle yüksek yerden çıkan kaynağını dağ gibi yüksek yerlerden alan nehirleri işaret etmektedirler.

K.T.

Tüpetastıñ sağısı

Aqbulaktıñ jağısı

Ağayını bayğustıñü

Äbil men Bâbil dep edi

T.T.

Tüpetas'ın kenarı,

Akbulak'ın kıyısı,

Zavallı'nın akrabası

Abil ile Babil der idi,

(*Akkenje Destanı: 35*)

Akdala

Ak ve Dala kelimelerinin birleşimi oluşan yer isminden biridir. Dala Kazakça-Türkçe sözlükte bozkır, step olarak açıklanmıştır (Koç, 2012: 130).

Ak kelimesi toprak renginden veya bitki örtüsünden yoksun olması nedeniyle kullanılmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 12).

K.T.

İzimen kaçқан javdın Şora ketti.

Қaldıрмай tasa jerdi şola ketti.

Jav joқ dep jasırınğa bergi jaқта,

Tusınan Akdala'nıñ ar jaққа ötti

T.T.

Kaçan düşmanların izinden Şora gitti,

Gizlenecek yerleri kontrol ederek gitti.

“Bu tarafta gizlenen düşman yok” diye,

Akdala'nın karşısından öbür tarafa geçti.

(*Mırkı Batır Destanı: 86-87*)

Ak Derya

Ak ve derya kelimelerinden oluşturulan yer adıdır. Derya kelimesi nehir anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen nehrin suyunun berrak olmasından ya da sakin akmasından hareketle, bu isim verilmiş olabilir. Ak rengi genel olarak olumlu anlamda kullanılmaktadır.

K.T.

Toğız ay köşip tımbastan,

Aq dariyanıñ boyınan,

T.T.

Dokuz ay durmadan yürüyüp,

Ak Dariya'nın kenarında bulunan,

Noğaylı-Türükpen jeri edi.

Nogaylı- Türkmen yurduna gelir.

(*Şora Batır Destanı: 31*)

Akırakay/Anırakay

Almatı ve Jambıl eyalet sınırında bulunan tepe adlarından biridir. Aynı isimle bir de tren istasyonu bulunmaktadır. Anırakay adının anlamı ile ilgili bir de hikâye bulunmaktadır. 1723 yılında Kalmuklar Kazakları yenip bu bölgeyi ele geçirirler. Daha sonra Kazaklar toplanarak bu bölgeyi Kalmuklardan geri alırlar ve Kalmukları kırarlar. Kalmukları anırtıp yendikleri ve bölgeye bu ismi verdikleri anlatılmaktadır.

Kelimenin anlamı ile ilgili bazı açıklamalar mevcuttur bazı araştırmacılar kelimenin Türk-Moğol ortak söz varlığı olduğunu ve anlamının açık yeri işaret ettiğini söylemektedir. Kırgızlarda da kelime bulunmakta ve açık anlamını vermektedir. Bölgenin yapısı incelendiği zaman her tarafının açıklık olduğu ve bu adın Kalmuklarda da bölgeye bu anlam için verildiği görülebilir (Abdrahmanov, 2010: 70-71). Kazaklar genel olarak Kalmuk boyu ile mücadele etmiş ve çekişmişlerdir. Bu mücadele ve uğraş bazı yer adlarının verilmesinde etkili olmuştur. Üstünlük ve başarılı olmalarını perçinlemek, yaşatmak için yaşanan hadiseler yer adları üzerinden efsaneleştirilmiştir.

K.T.

Duvlatta batır Sıpatay

Javdan kórkıp sendelep

Sarbulaktıñ başına

Akırakaydıñ başına

T.T.

Duvlat'ın bahadırı Sıpatay

Düşmandan korkup kaçtı,

Sarbulak'ın başına

Akırakay'ın taşına,

Gece gidip saklandı.

(*Suranşı Batır Destanı: 270*)

Akjar

Ak ve jar kelimelerinin birleşimi ile oluşmuştur. Jar sözlük anlamı olarak uçurum demektir (Koç, 2012: 188). Türk boyları arasında bu kelime ile ilgili oldukça fazla yer adı yaşatılmaktadır. Kazakistan'da da bu isimle

anılan yerleşim yeri ve nehir bulunmaktadır. Kırımın Sivastopol şehri daha önce Kumanlar tarafından Akjar olarak adlandırılmıştır (Koyşibaev, 1985: 31). Ak kelimesi renklerden oluşan yer adı verilisinde oldukça fazla karşılaşılan durumlardan birisidir.

K.T.

Domalap dariyağa aqqan şıgar,
Ayağın jazalmastan batқан şıgar,
Suv tolqıp, jarğa soğıp, şekte
kağıp,
Aqjardıñ qaysañında jatқан şıgar.

T.T.

Yuvarlanıp dereye düşmüşdür belki,
Ayağını açamayıp batmıştır belki,
Su dalgalanıp, kayaya çarpıp dışarı
vurup,
Akjar'ın bir tarafında yatıyordur belki

(Akböpe- Savıtbek Destanı: 124-125)

Akkala

Ak ve kala kelimelerinin birleşimi ile meydana gelmektedir. Kala kelimesi şehir, kent anlamında kullanılmaktadır (Koç, 2012: 330). Bölgenin toprak yapısından hareketle şehir Akkala adını almış olabilir. Bölgenin toprak yapısı şehirlerin isimlendirilmelerinde etken rol oynamaktadır.

K.T.

Sol vaqıtta, jaqsılar,
Aydarhan soqqan Akkala,
Sırlı kümbez kök qala,
Sırtınan temir qalatқан
İşinen bolat jalatқан,

T.T.

O vakitte, en iyiler,
Aydarhan'ın inşa ettiği Akkala,
Kümbetleri boyalı mavi şehir,
Dışını demirle ördürmüş,
İçini çelikle kalatmış,

(Şora Batır Destanı: 31)

Akkoltık

Yerleşim yeri adı olarak geçmektedir. Dağın rüzgârdan ve soğuktan etkilenmeyen kuytu yerlerindeki otlak alanlara verilen isimdir (Koyşibaev, 1985: 33).

K.T. T.T.
Burıngı el javınger jıldarında, Eskiden, millet savaş yıllarında,
Kıstağan Sarıtav kumdarında. Kışlamışlar Sarıtav'ın kumlarında.
Akķoltık, Kālbulaķtı meken etip, Akķoltık, Karabulak'ı mesken etmiş,
Sol jerde Nayman biraz turģanında. Orada Nayman biraz durduģunda.
(*Mırķı Batır Destanı: 18-19*)

K.T. T.T.
Savıtbek Akķoltık'ka ketem dedi, Savıtbek Akķoltık'a gideyim dedi,
Oralıp on bes künde jetem dedi. Dönüp on beş günde yetişirim dedi.
Akķöpe aytķanıñdı orındaymın, Akķöpe dediklerini yaparım,
Aynalıp endi kaytıp kelsem dedi. Geri dönüp gelirim dedi.
(*Akķöpe- Savıtbek Destanı: 126-127*)

Akkum

Balkaş gölündeki yarımadanın ismi Akkum olarak adlandırılmaktadır. Jezkazgan eyaletinde tarihi yerleşim yerinin adı da Akkum olarak bilinmektedir (Koyşıbaev, 1985: 33).

K.T. T.T.
Akķkumaķ, Mayķurak'tıñ üstin basıp, Akķkum, Mayķurak'a hākim olup,
Ekeltiñ ötkeline tike tarttı. Yalak'in geçidine doğru ilerledi.
(*Mırķı Batır Destanı: 48-49*)

Akmescit

Kelime Ak ve Meşit (Mescit) kelimelerinin birleşimi ile oluşturulmuştur. Bu isimle kurulmuş oldukça fazla yerleşim yeri mevcuttur. Kızılorda şehri 1853 yılına kadar Akmescit olarak anılmış daha sonra ismi değiştirilmiştir. Şehir aynı zamanda Hokand hanlığının da önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur (Januzak, 2011: 348).

K.T. T.T.
Akmeşitke barmak, boldı Tokımbet Tokımbet Akmescit'e gitmeyi düşünür,

Oyaz deytin turuvşı edi ükimet Oyaz adında bir yönetici varmış.
Arız aytıp basta munın şağuvğa Derdini anlatıp şikâyet etmek üzere,
Jürip ketti tabılğan bul aqıl dep Yürüyüp gitti her şeyin doğrusu budur diye
(*Er Tokımbet Destanı: 205*)

Ak Orda

Orda orta çağda göçebe devletlerin yönetim merkezleri, idare edildiği yer olarak kullanılmaktadır (Koç, 2012: 493). Ak Orda geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Başkenti Ertis/İrtiş nehrinin yukarı kısmında Alagöl civarındadır (Alpısbaeva, 2010: 397).

K.T. T.T.
Kız kaşğanda aykay şıktı ordadan Kızın kaçtığı sırada köyden bir çığlık koptu
Jügirip şıktı elde çalğan külli jan, Köyün bütün halkı koşarak çıktı.
Sayasatpen esti jıyıp sorlı Älim, Siysetle aklını toplayıp zavallı Älim
Ordada jalğız özi-ak edi çalğan. Sarayda tek başına kalmıştı.
Aq ordadan Älim jalğız şıqadı, *Ak Orda'dan* Alim tek başına çıkar.
Esin jıyıp jan-jagına qaradı. Aklını toplayıp etrafına bakar.
(*Er Tokımbet Destanı: 198*)

K.T. T.T.
Habar salıp halkına, Haber verip halkına,
Aq Ordanın adlına, *Ak Ordanın* önünde,
Kuralıp halkı tolğanı Halkı birleşip toplanmış.
(*Alankay Batır Destanı: 115*)

Akoşan

K.T. T.T.
Akoşan men Kañjığa *Akoşan* ile Kancığa
Nogaylınıñ eli edi Nogaylı'nın eli idi
Eldiñ şekti jeri dep, Nogaylı yurdunun sınırı idi.
(*Tama Destanı: 562-563*)

Ak Sabıl

K.T.

Mıltıǵıñ joǵ moynında,
Uvayımıñ joǵ oyında,
Bir küdik joǵ oyında,
Munan qayıp ötesin,
Aşkar-aşkar tavı bar,
Aq sabıldıñ adlında.

T.T.

Tüfeǵin yok omzunda,
Endişe yok aklında,
Hiç şüphe yok aklında,
Buradan nasıl geçeceksin,
Yüksek yüksek daǵlar var,
Aksabil' in önünde.

(*Şora Batır Destanı: 203*)

Aksümbi

Güney Kazakistan eyaletinde Karadaǵ'ın Kuzey yamaçlarında bulunan yerleşim yerinin adı. Kazakistan'da Sümbe isimli daǵ adları da bulunmaktadır. Kelimenin anlamı tepesi sivri, dik olarak açıklanmaktadır. Minarenin de şekil itibari ile dik ve sivri olması ile bağlantı kurarak bu isimle anılması uygun görülmektedir (Arın, 1998: 19).

K.T.

Aksümbi sol ayılǵan şıñnıñ biri
Ayrıqşa özgelерden bölek türi
Alıstan qaraganda aq otavday
Munara qolmen soqqan deydi munı.

T.T.

Aksümbi, söylenen zirvelerden biri
Başkalarından özel ve ayrı şekli
Uzaktan bakılınca ak otaǵ gibi
Sanki elle konmuş bir minare

(*Akbiykeş- Karabala Destanı: 366-367*)

Akşaǵıl

Priozerniy ilçesinde bulunan yerleşim yeri adı olarak geçmektedir (Januzak, 1989: 229). Suyunun berrak olmasından hareketle bu isimle anılıyor olabilir. Nehirlerin taşıdıkları suyun rengi, duruluǵu ve temizliǵi adlarını almasında kullanılan yöntemlerden biri olarak bilinmektedir. Genel olarak duru, berrak ve sakin akan sular ak rengi ile nitelendirilmektedir.

K.T.

Üş aylıqtay joldarǵa
Atañı nelet kèpirdi

T.T.

Üç ay kadar uzaklıktaki yere,
Atasına lanet olası kafirlerin

Sabap soñın barlıgın	Dövüp onları n hepsini
Adlına kuvıp saladı	Önüne katıp sürer.
Karabulak, Akşağıl	Karabulak, <i>Akşağıl</i>
Soğan taman keledi	Bu yerlere yakın gelir.

(*Kökşe Oğlu Er Kosay Destanı: 990-991*)

Akşelek Dağı

Şelek Kazakça-Türkçe sözlükte kova olarak karşılık bulmaktadır (Koç, 2003: 636). Yer ismi tam olarak nereyi işaret ettiği belli olmamakla birlikte sözlük anlamından hareketle bu dağın şeklinin kovaya benzediği ve bu benzerlikten hareketle bu isim verilmiş olduğu ve tepesinin düz ovalardan meydana geldiği düşünülebilir. Toprak renginden hareketle Akşelek adının verildiği düşünülebilir.

K.T.	T.T.
Karagaylı, Kurttıbas,	Karagaylı, Kurttıbas,
Talgar gibi yüksek tepesi var	Talgar gibi yüksek tepesi var
Esik, Türgen, Akşelek,	Esik, Türgen, <i>Akşelek</i>
Karkara var ası var.	Karkara var, Ası var,

(*Suranşı batır Destanı: 268*)

Akşokı

Şokı dağların zirvesine verilen isim olarak tanımlanmaktadır (Koç, 2012: 745). İncelenen metinden hareketle bu isim Altay dağının zirvesine verilmektedir. Ak ve şokı kelimelerinin birleşiminden oluşan kelime dağ zirvelerinin karlarla kaplı olmasından dolayı Akşokı (akzirve) olarak adlandırılmış olması pek muhtemeldir.

K.T.	T.T.
Altaydın jomı Akşokı	Altay'ın doruğu <i>Akşokı</i>
Suluv Şokı, Kuşokı	Güzel Şokı, Tek Şokı
Möldirep aqqan suları.	Berrak akan suları.

(*Bazar Batır Destanı: 85*)

K.T. Jazıksız eki jastıñ qanıñ jutıp
Tastağan seni aparıp Aqşoqıǵa
Sol bala sen bolasıñ balam Ermek
Ölerde aytқан eken Eñlik-Kebek.

T.T. Günahsız iki gencin kanını döküp,
Bırakış seni götürüp *Aqşoqı*'ya.
O çocuk sensin oğlum Ermek,
Ölmek üzereyken söylemiş Enlik- Kebek.

(*Ermek Batır Destanı: 217*)

K.T. Atınğan jeri bulardın,
Qara joldın boyunda,
Aqşokının bavrayı,
Beriktastın oyında.

T.T. Vurulduǵu yer bunların,
Kara yol boyunca.
Aqşoqı'nın merkezi,
Beriktaş'ın eteğinde

(*Dürliǵiv Destanı: 38-39*)

Aktaş /Aktastı

Tepe adıdır. Nura ilçesinin sol tarafında bulunan dağın adı olarak geçmektedir (Toğjanov, Arşabekov, 2002: 26).

K.T. Parpariya söyledi:
Aktaşını şap dedi,
Ala almaysıñ sen dedi,
Qıyın jeri
Üş aylıq jer dedi.

T.T. Parpariya söyledi:
“*Aktaş*'ya hücum et, dedi.
Yenemezsin, sen” dedi.
Zor olan tarafı,
Üç aylık bir yerdeydi.

(*Kuttıkiya Destanı: 122-123*)

Aktöbe

Kazakistan'da bulunan tarihi yerleşim yerlerinden biridir. Aktöbe ve çevresinde çeşitli tarihi kalıntılar bulunmaktadır. Yerleşim yeri adını uzaktan bakıldığı zaman dağın tepesinin ve topraklarının beyaz olarak görünmesinden kaynakladığı fikirleri mevcuttur (Arın, 1998: 22).

K.T.

Bir apta jatıp ol jerde
Endi jürdi Ötegen
Aqtöbeniñ jolına

T.T.

Bir hafta yatıp o yerde,
Artık yürüdü Ötegen
Aktöbe'nin yoluna.

(*Ötegen Batır Destanı: 228*)

Alabuta

Kökşetav ve Kostanay eyaletlerindeki göllerin adıdır (Koyşıbayev, 1985: 49). Buta kelimesi Kazakça- Türkçe sözlükte çalı, maki olarak kullanılmaktadır (Koç, 2003: 100). Göl adını çevresinden bulunan bitki örtüsünden almış olabilir. Bitki örtüsü yönünden zengin olan yerler en çok görülen bitki adları ile anılabilmektedir.

K.T.

Қувандı Jagor, - қуп dedi
Joldastarım шık dedi
On segiz jigi tertip ap
Alabuta panalap

T.T.

Sevindi Jagor, tamam dedi,
Arkadaşlarım çıkın dedi,
On sekiz yiğit yedekleri,
Alabuta'da saklandı,

(*Suranşı Batır Destanı: 282*)

Alaca Tepesi

Alaca Kazak boylarından biri olarak verilmektedir. Tepe bu boyun yaşadığı yerde olması gerekmektedir. Boylar buldukları coğrafyalara kendi isimlerini verebilmektedirler (“Alaşa: Jer-Suv Atavuları, 2012).

K.T.

Қуба дөнниң üstінде
Қарсыласıp kez boldı,
Kimsiñ degen söz boldı.

T.T.

Alaca tepenin başında.
Rast geldi bana çıkıp yoluma,
Kim olduğumu sordu bana.

(*Kargaboylu- Kaztuvgan Destanı: 912-913*)

Aladağ

Ala rengi beyaz ve diğer renklerin karışı ile ortaya çıkan bir renk olarak bilinmektedir. Başlı karlarla kaplı dağlar genel olarak Aladağ şeklinde adlandırılmaktadır. Türkiye'nin birçok yerinde bu isimle oluşturulmuş dağ isimlerine rastlamak mümkündür. Ala kelimesi Kazakça sözlükte ak ile başka renklerin bir arada görünmesi olarak açıklanmaktadır (Koç, 2003).

Tanrı dağlarından başlayıp Şimkente kadar uzanan dağ sırasına Aladağ denilmektedir. Türkler eskiden beri başlı buz ve karlarla kaplı dağları Aladağ olarak adlandırmaktadır (Januzak, 2011: 152).

K.T.

Ꞑoş aman bol, aꞑkan bulaꞑ suvlarım
Ꞑaytara mın tuvra kelgen javların
Mejilispem jatuvşı edim bir künde,
Aman da bol aşkar ala tavlaram.

T.T.

Sağ salim ol, akan pınar sularım,
Geri yollarım gelen düşmanlarını.
Meclisle yatardım bir günde,
Hoşcakal ulu *Ala dağlarım*.

(*Köroğlu Destanı: 536-537*)

K.T.

Ol kün jürdi künimen
Erteñ jürdi tünimen
Savleni kuvıp jöneldi
Ol kün jürdi künimen
Batırlar aspas Alatav.

T.T.

O gün yürüdü gün boyu,
Ertesi gün yürüdü gece boyu,
Işığın göründüğü yönde,
Yiğitler aşamaz *Aladağ*
Onu dahi aşıp gitti.

(*Avez Batır Destanı: 67*)

K.T.

Alatav basıñ biyik kökke jetken,
Basıñnan emes bir kün qarın ketken.
Bavırıñ küñniñ ıstıꞑ nurın tartıp,
Basıña örkeş-örkeş bult şökken.

T.T.

Aladağ başın yüksek, göğge değmiş,
Başından bir gün bile kar gitmezmiş
Eteğın günün sıcak ışıklarını çekip,
Başına küme küme bulut çökmüş.

(*Mırkı Batır Destanı: 16-17*)

K.T.

Ulı Cüzdiñ mekeni

Alatavdıñ töri edi

Alabı şalkar bası qar

Jemisi köp jer edi.

T.T.

Büyük Cüz'ün mekânı

Aladağ'ın değerli yeri idi.

Vadisi geniş, başı karlı

Meyvesi çok yer idi.

(*Savruk Batır Destanı: 249*)

K.T.

Alatavdıñ atı köp,

Sozıla jatқан qarlı jal,

Terskeyi ulı Jüz,

Küngeyinde kırğız bar

T.T.

Aladağ'ın adı çok

Uzanyor karlı yelesi

Kuzeyinde ulu Cüz

Güneyinde Kırğız var

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Alban

Ulu cüz Kazaklarının boyudur. Bir kısmı Yedisu'nun Güneydoğusu ile Kazıgurt dağında bulunulan bölgede yaşamaktadırlar. Alban sözü ile tüm bu coğrafya dile getirilmektedir (Alban: Ruv Atavuları, 2013).

K.T.

Cume say men Kömirşi,

Bosatqanda qalmaqtan

Atama tiygen enşige–ay.

Qaytalap salem atyamın.

Ataqtı Albandağı begime

T.T.

Cumesay ile Kömirşi

Kalmuklardan boşalınca

Atama kalan mirastı

Tekrar selam ediyorum

Şöhretli *Alban*'daki beyime

(*Dürligüv Destanı: 16-17-18-19*)

Algıy

K.T.

Algıy, Kıpşak aralas,

Tuvıp ösken öz elim.

T.T.

Akıy, Kıpçal karışık,

Doğup büyüdüğüm öz yurdum,

Öz elimde köp edi,
Kadirles meniñ ağa-inim.

Öz yurdumda çok idi,
Benim kıymetli abim, kardeşim

(*Alankay Batır Destanı: 106*)

Almatı

Sovyetler dönemi Kazakistan’ında başkent olan tarihi şehirdir. Elde bulunan kayıtlar incelendiğinde şehrin 6-7. Yy da kurulduğu tespit edilmiştir. Almatı adı ile ilgili oldukça fazla çalışma yapılmıştır. En genel çalışma kelimenin (Alma)+ (tı) şeklinde meydana geldiği yönündedir. Araştırmacılar (tı) ekinin Türk- Moğol dil ortaklığından kaldığını belirtmektedir. Günümüz Kazakçasında bu ekin kullanımı lı-li, dı-di şekline dönüşmüştür.

Alma(yemiş)+ tı (eski Türk- Moğol dilinde bir şeyin bütününe ifade eden ek). Kelime Türk- Moğol dil ortaklığı bakiyesinin izlerini günümüze taşıyan kelimelerden biri olarak zikredilmektedir (Abdrahmanov, 2010: 64-65-66).

K.T.

Meken kılıp otırğan
Jetisüv değan jer edi.
Üş Almatı keri edi.
Kazak değan el edi.

T.T.

Yurt edinip oturduğum,
Yedisu denen yer idi.
Üç *Almatı*’nın ortasıydı,
Kazak denen halktı.

(*Ötegen Batır Destanı: 234*)

K.T.

Tal şokısı Talğardıñ,
Eñ biyigi zañğardıñ
Almatı değan jeriniñ
Mıñday örip jayılgan,
Arqar, maral añdarı.

T.T.

Ağacı ve doruğu Tolğarı’ın
En yükseği dağların
Almatı adlı yerinin
Binlercedir durmadan otlayan,
Dağ keçisi ve geyik gibi avları.

(*Savrık Batır Destanı: 250*)

K.T.

Almatı oyazına qarastı Duvlat, Sarı üysin, şapıraştı, Jarkent oyazına qatıstı. Suvan, Birjibal oyazına qarastı qırğızğa aqıldasıp, tez barıp kelüvdi elşilerge tapsırdı.

T.T.

Almatı'ya bağı Duvlat, Sariüysin, Şapıraştı boyları, Jarkente bağı Suva boyu, Birjibal vilayetine bağı Kırgız'a akıl sorarak çabucak gelmeleri, elçilere emredildi.

(Dürliğüv Destanı: 12-13)

K.T.

Ulı Jüz-argı nèsilim, Üysin-elim,
Tört Duvlat atanadı ata-tegim.
Duvlat'tıñ işindegi Botpayı'mız
Kölemi Almatı'nıñ-ösken jerim.

T.T.

Ulu Cüz uzak köküm, Üysin İlim,
Dört Duvlat diyorlar soyuma.
Duvlat'ın içindeki Botpayı'yız,
Büyüdüğüm yer *Almatı* civarıdır.

(Mırkı Batır Destanı: 14-15)

K.T.

Aşanıñ Tilevqabil bolısı edi,
Şuv özen Qoraqat'ı qonıs edi,
Almatı, Evliyeata, Şımkent –elin,
Şağırıp üş duvanaga toy istedi.

T.T.

Tilevkabil, Aşa'nın muhtarıydı,
Şuv nehri, Karakatı konak yeri idi,
Almatı, Evliya Ata, Çimkent halkını,
Çağırıp üç divaneye düğün yaptı

(Akböpe- Savıtbek Destanı: 98-99)

Altay

Altay doğu Kazakistan, Moğolistan ve Çin sınırları içerisinde kalan dağlara verilen isimdir. Altay adının anlamı ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Radloff kelimenin Al (büyük), tayğa (dağ) şeklinde olduğunu ileri sürerek büyük dağ anlamında olduğu fikrini öne atmaktadır. Konkaşpayev'in fikrine göre ise: kelime Moğolca alt (altın) ve tay kelimelerinden oluştuğunu ile sürmekte ve kelimenin altın kelimesinden

ortaya çıktığını ile belirtmektedir. Altay kelimesinin Çincedeki karşılığı Tzin-Şan (Altınlı dağ) şeklindedir (Abdırahmanov, 2010: 68).

K.T.

Zorlık körse balışkan

Şaban menen şalaŋga

Alttaydıñ jonın jaylağan

T.T.

Eziyet çekene taraftar

Fakir ile yoksula

Altay yolunu mekân edinen,

(Bazar Batır Destanı: 84)

K.T.

Patşa äskeri ağılıp

Edil, Jayıq, Oraldı

Arka menen Altaydı

Aralap attap jol saldı

Orta jüz ben kişi jüz

Ƙızıl Ƙaŋga boyaldı.

T.T.

Çar ordusu akarak

İdil, Yayık, Ural'ı

Arka ile *Altay*'ı

Dolaşıp, atlayıp yol çizdi

Orta Cüz ile Küçük Cüz

Ƙızıl kana boyandı.

(Savruk Batır Destanı: 249)

K.T.

Oran örlep Altayağa

Aluvğa patşa ıntıqtı

Sadağ tartқан Ƙazağğa

Türindetti mılıqtı

T.T.

Oral'ı aşıp *Altay*'ı

Almaya padişah niyetli

Yayını gerek Kazak'a

Çekti Tüfeğini.

(Suranşı Batır Destanı: 268-269)

K.T.

Süren bir Ƙoyan Ƙumdağı

Oğtan başka Ƙunı jok.

Altay'dıñ Mırkı mergeni.

T.T.

Süren sanki tavşandır çöldeki,

Oktan başka hakkı olmayan.

Altay'ın nişancısı Mırkı,

(Mırkı Batır Destanı: 152-153)

Altınemel

Taldıkorgan eyaletindeki dağın adıdır. Emel diye adlandırılan bir de nehir bulunmaktadır. Kelime Moğolca emel sözü ile ilişkilendirilmektedir. Sözün Moğolca-Kazakça sözlükteki karşılığı bel, geçit olarak verilmektedir. Altınemel adının da Kazakçaya iyi, güzel geçit, bel olarak aktarılması yanlış olmayacaktır (Abdırahmanov, 2010: 68).

K.T.

Altın, kükümis, korigasıp,

Paydalanbağ kenderin.

Erental oyaz baştağan,

Altınemel tavında.

T.T.

Altın, gümüş, kurşunu

İstifade etmek istiyor madenlerini.

Erental valinin yönetiminde

Altınemel dağında

(*Savrik Batır Destanı: 251*)

Amuderya

Orta Asya'da bulunan, bölgenin en büyük ve taşıdığı su miktarı olarak en hacimli nehridir. Geçmiş dönemlerde Emu, Oks, Balh ve Ceyhun olarak da adlandırılmıştır (Albekov, 2004: 510). Bugün Türkiye sınırları içerisinde Ceyhun olarak adlandırılan nehir bulunmaktadır. Göç eden topluluklar yeni geldikleri coğrafyalara eski yerlerinde kullandıkları adları da taşımaktadırlar. Amuderya örneği bunu gözler önüne sermektedir.

K.T.

Kelip turdu Amuvdاریya basına,

Özi jalğız, joldası joğ kasında.

Bir söz aytıp Ğıyratına söylegen

Қулағın sal Көруғлінің наşına:

T.T.

Gelip durdu *Amuderya*'nın başında,

Tek başına arkadaşı yok yanında.

Bir söz söyleyip kırat'ına,

Kulak verin Koroğlu'nun sözüne

(*Koroğlu Destanı: 176-177*)

K.T.

Argı jağın surasañ,

Emuvdariyya suv dedi,

T.T.

O Dağın öbür tarafını soruyorsan,

Söyleyeyim *Amuderya* nehriydi

(*Akjonas Oğlu Er Kenes Destanı: s. 1002-1003*)

Andican

Günümüz Özbekistan sınırları içinde bulunan yerleşim yerlerinden biridir. Fergana Eyaletine bağlı bulunmaktadır (“Andijan: Jer-Suv Atavuları”, 2011).

K.T.

Tovar alıp kelüvşi köpester Taşkent, Andican, Şımkent, Kapal, Taldıkorğan, Birjibal oyazdarınan mal alıp ketetin.

T.T.

Taşkent, *Andican*, Çimkent, Kapal, Taldıkorgan, Birjibal’dan hayvan alıp gidiyorlardı.

(Dürligüv Destanı: 12-13)

Ankatı

Batı Kazakistan eyaleti Jımpıtı, Çapayev vilayetlerinde bulunan nehir adı Ankatı olarak geçmektedir. Aynı isimle kurulmuş çiftlik de bulunmaktadır. İsmi anlamı ve nereden geldiği ile ilgili yeterli bilgiler mevcut değildir. Diğer Türk lehçelerinde bu kelime farklı şekillerde yaşamaktadır. Genel kullanımı vadi, dere, çukur olarak verilmektedir (Nurmağanbetulı, 1994: 7).

K.T.

Nağaşım meniñ Kulanser,
Añkatımñ işinde
Halkına qadir qurmetti,

T.T.

Benim dayım Kulanser.
*Ankatın*ın içinde,
Halkına hürmetli,

(Alankay Batır Destanı: 26)

K.T.

-At jaqsısın körgenmin,
Èndijan menen Qazanda.
Ton jaqsısın körgenmin,
Hiyva, Taşkent, Buharda.

T.T.

-Atın iyisini görmüştüm,
Andican ile Kazan’da.
Tonun iyisini görmüştüm
Hive, Taşkent, Buhara’da.

(Şora Batır Destanı: 206)

Ara Tepe

Mangıstav bölgesindeki dağ tepesine verilen isimdir. Destan metninde adının Ara tepesi olduğu daha sonra Küygen tepe denildiği söylenmektedir (Sakenov, 2008: 448).

K.T.

Bir jerlerge kelgende

Ara töbe şın kördi

Sol şındarga sığadı

Şın ekenin köredi.

T.T.

Bir yerlere geldiğinde

Ara Tepe'yi gördü,

O doğrulara çıkar,

Doğru olanı görür,

(Manas Oğlu Tuyakbay Destanı: 169)

Aral

İncelenen metinlerde Aral şehir ve göl olarak karşımıza çıkmaktadır. Aral denizi Özbekistan ve Karakalpakistan sınırlarına komşudur. Bugün Aral denizi kurumaya yüz tutmuş durumdadır ve denizden geriye kalan yerde yürümek mümkündür. Tarihi kayıtlarda üçüncü asra kadar Oksin gölü olarak adlandırılmıştır (Januzak, 2011: 152).

Aral ikinci olarak da şehir adı olarak geçmektedir. Kızılorda şehrinde yerleşim yeridir. Şehrin adı Aral gölünden kaynaklanmaktadır (Koyşıbayev, 1985: 49). Nehirler ve göller diğer Türk boylarında olduğu gibi Kazaklarda da önemlidir. Suyun koruyucu bir ruh taşıdığı düşünülerek gölün adı şehir adına yansıtılmış olabilir.

K.T.

Қızılbas жолы қыям жол,

Жолың қатты күйі бар

Он екі қабат қорғанды

Арал деген қала бар.

T.T.

Kızılbaş yolu, çetin yol

Yolunun sert bir görünüşü var.

On iki kat kaleli

Aral denilen şehri var.

(Köroğlu Destanı: 718-719)

K.T.

Meңdikara, Derbestiң

T.T.

Mendikara, Derbes'in

Köp dövlettep ayrılıp
Basıman astı şıgını.
Araldan el köşedi
Kara lınğa jetedi.

Çok malını kaybedip
Başından aştı masrafı
Aral'dan halk taşındı
Dağ tarafına ulaştı

(*Akkenje Destanı: 30*)

K.T.
Sarbas aqkuv zarlaydı:
-Tüsti basım Aralğa,
Şıqpay-tuğın qamalğa,

T.T.
Sarıbaş kuğu zarlanıp ağılıyor:
-Düştü başım Aral'a,
Çıkamayacak kaleye

(*Bozaman Destanı: 206*)

Arasa/Arasan

Arasan kelime anlamı olarak mineralli su, şifalı bulak olarak geçmektedir. Kazakistan'da Arasan terimi ile karşılaşmaktadır. Bu terimi Orta Asya'da, Moğolistan'da, Çin'de, Altay'da görmek mümkündür. Bazı araştırmacılar kelimenin Budizm dini ile birlikte orta Asya'ya taşındığını ileri sürmektedirler. Türkolog Yudahin bu terimin Sanskritçe olduğunu kelimenin Kırgızlara Uygurlar aracılığıyla geçtiğini ileri sürmektedir (Januzakov, 1989: 98). Taldıkorgan şehrinde aynı isimle kurulan küçük yerleşim yerleri de bulunmaktadır (Koyşıbaev, 1985: 49).

K.T.
Şolakadır men Qumtekey,
Tülkisin kuvğan tentirey.
Arasa men Quvralı
Uların kuvğan enteley

T.T.
Şolakadır ile Kumtekey'de
Tilkisini kovalardım gezerek.
Arasa ile Kuvralı'dan
Nefes nefese kuşlarını kovalardım.

(*Dürligüv Destanı: 16-17*)

Arharum

Destan metninde yerleşim yeri, şehir merkezi olarak geçmektedir.
Düşman yerleşim yerlerinden biridir.

K.T. T.T.
Ėıyratınıñ mindi ekevi beline, İkişi bindi Kırat'ının beline
Bir kıyannıñ atı şaptı şöline. Koşturur atı uzak bir yerin çölüne
Ben miñ èsker Rayhannıñ soñında Beş bin asker Rayhan'ın peşinde
K̇etgen eken Arharuvmnıñ şerine. Gider imiş *Arharum* 'un şehrine
(*Köroğlu Destanı: 336-337*)

Arıs

Arıs Güney Kazakistan eyaletinde bulunan nehirdir. Genel olarak su birikintisinin oluşturduğu, biriktirdiği yere karşılık gelmektedir. Bu nehrin boyunda aynı isimle kurulmuş bir de yerleşim yeri bulunmaktadır. Kızılorda şehrinin yakınlarında bulunan acı-tuzlu gölün ismi de Arıs olarak geçmektedir (Januzak, 2011: 65). Arıs adı aynı zamanda Çimkent yakınlarında bir yer adı olarak da yaşamaktadır. Aynı isimle anılan nehirden adını almaktadır (Koyşıbayev, 1985: 52). Nehir boyları üzerinde kurulan yerleşim yerleri adlarını genel olarak nehirlerden almaktadır.

K.T. T.T.
Onı şıñga şıķarĖan Onu yükseğe çıkararı,
K̇onısı joķ, k̇ol kışķa Mekânı yok, imkânı yok
Jaz jjavlavı üşķonır, Yazın yaylası Üşķonır,
K̇ıs köşeddi Arısķa Kışın göçer Arıs'a
(*Suranşı Batır Destanı: 272*)

Arka/ Sarı Arka

Kazakistan topraklarının büyük bir çoğunluğunu içine alan toprak parçası bu isimle anılmaktadır. Sarı Arka olarak da kayıtlarda yer almaktadır.

Batıda Torgay ovasından başlayıp, doğuda Tarbağatayın batı sıradağlarına kadar devam eden, kuzeyde Sibiry bozkırına, güneyde Balkaş gölüne kadar uzanan büyük bozkıra Arka adı verilmektedir (Nurmağanbetulı, 1994: 9).

K.T. T.T.
Patşa äskeri ağılıp Çar ordusu akarak
Edil, Jayık, Oraldı İdil, Yayık, Ural'ı
Arqa menen Altaydı Arka ile Altay'ı
Aralap attap jol saldı. Dolaşıp, atlayıp yol çizdi
(Savrik Batır Destanı: 249)

K.T. T.T.
Jalğanşı it kimderge boq jegizbegen, Yalancı it kimseye bokyedirmez
Mal baqqan şaruvanın küni qursın, Hayvan besleyenlerin günü kurusun,
Jer avıp, mal, jay üşin şöp izdegen Toprak toprak gezip hayvan için ot arayan
Arqağa jılqı jayıp otar ketken. Arka'yı yılkı yayıp giden
Maqpaldın aşıq jarı edi Segiz degen Makpal'ın aşık yarı Segiz idi.
(Makpal- Segiz Destanı: 100-101)

K.T. T.T.
Keledi bular jürip toqtamastan, Bunlar durmadan yürüyerek gelmektedirler.
Kıyğaştap betin koyıp Arqa jakka. Kestirmeden Arka'ya doğru yönelirler.
(Mirki Batır Destanı: 244-245)

K.T. T.T.
Akbiykeş aynalayın atıñ artık “Akbiykeş kurban olayım adın yeter,
Turdın- av munaraña iyek artıp Minarene çok güveniyordun.
Baqqıtı Sariarkadan kütken Mutluluğu Sariarka'dan bekleyenler
janday gibi
Kök tastan basındağı kandı kördim Seyrederdin o bozkırı arzu ile
(Akbiykeş- Karabala Destanı: 368-369)

K.T. T.T.
Kıpşak pen Argın, Nayman- Arka Kıpçak ile argın, Nayman- Arka
jakta, civarında,
Köptikmen kanat jayğan èr tarapka Çoğunluk ile kanat yaymış her tarafa,
(Akböpe-Savitbek Destanı: 110-111)

K.T.

Abılay biylep turdı dël sol kezde,
Javınger boldı qazaq körer közge.
Almaqqa Sarıarqanı dayarlanıp
Qırık batır sol uvaqta jahan kezdi.

T.T.

Abılay idare etti o zaman
Bahadır oldu Kazak görem göze.
Almak için *Sarıarka* 'yı hazırlanıp,
Kırk Batır o zaman cihan gezdi.

(*Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 183*)

Arkatav

Tam olarak nerede bulunduğu bilinmemekle birlikte Kazakistan coğrafyasının büyük bir bölümünü kapsayan yerde bulunan dağ adı olabilir.

K.T.

Paşası Arkatavdın Baqıtınura
Kışentay künnen bastap ösken dana
Bir perzent körmey jürip qartayganda
Qudayım bergen edi bir kız bala.

T.T.

Arkatav'ın padişahı Baqıtınura
Küçüklüğünden beri akıllıymış.
Hiç evladı olmadan yaşlandığında
Allah'ım vermişti ona bir kız
evlat.

(*Er Begzat Destanı: 161*)

Ası

Ası; yer, yaylak ve nehir adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime Jazı yani alan, çevre anlamına karşılık geldiği düşünülmektedir. Kelimenin başındaki harf zamanla dilden düşerek kaybolmuş ve günümüze sadece Ası kalmıştır (Januzak, 2011: 65).

K.T.

Karagaylı, Kurttıbas,
Talgar gibi yüksek tepesi var
Esik, Türgen, Akşelek,
Karkara var ası var

T.T.

Karagaylı, Kurttıbas,
Talgar gibi yüksek tepesi var
Esik, Türgen, *Akşelek*
Karkara var, *Ası* var,

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Aspara

Aspara ufak tefek nehir adı ve aynı zamanda konar-göçer toplumun yerleştiği yer olarak açıklanmaktadır (Koyşibaev, 1985: 53).

K.T.

Odan beri keleyin,
Aspara men Merkim-ay
Jatuvşu edi erkin-ay
Aspara bası arşalı

T.T.

Oradan beri geçeyim
Aspara ile Merkim var,
Buralar sakın yatıyor.
Aspara'nın başı camlı,

(Ötegen Batır Destanı: 244)

Astana

Kazakistan'ın günümüzde başkenti olan şehrin adıdır. Astana kelime anlamı olarak başkent anlamını vermektedir (Koç, 2012: 54).

K.T.

Astana halıqtıñ hanı ediñ,
Olarğa aytқан javabıñ,
Jası ülken bolsa da
Aytқан sözün sanaldı.

T.T.

Astana halkının hanısın,
Onlara söylediğın
Yaşı büyük olsa dahi,
Her sözüne hürmet edildi.

(Tana Destanı: 576-577)

Astarhan

Rusya da bulunan yerleşim yerinin adıdır. Hacitarkan olarak da bilinmektedir. Hazar denizinden 150 km açıklıkta bulunmaktadır. Metinde şehrin kahraman tarafından inşa ettirildiği söylenmektedir (Albekov, 2004: 513).

K.T.

Bir künderi Èdil Jènibek han Aştarhandı saldırıp, alıñ noğaydı şaırıp toy kılıp,

T.T.

Bir gün Adil Janibek han, inşa ettirdiği Astarhan'ın inşaatı bitince, halkı toplayıp bir ziyafet verir.

(*Asankaygı- Togan- Abat Destanı: 830-831*)

Astır

K.T.

Astırtın halqımenen apıldastı,

Bir bayğa toy istetip habar şaştı.

T.T.

Astır'ın halkına akıl sordu,

Bir zengine toy yaptırıp haber gönderdi.

(*Karashaş Kız Destanı: 96-97*)

Aşa Muhtarlık

Şu nehrinin aşağı kısımlarında kalan yerleşim yerinin adıdır. Ayr anlamındadır (Koyşibaev, 1985: 55).

Aşa kelimesi ağacın dalının çatallandığı, ikiye ayrıldığı kısım olarak açıklanmıştır (Koç, 2012: 62). Nehrin iki kola ayrıldığı noktada kurulan yerleşim yeri bu benzerlikten hareketle bu ismi almış olabilir.

K.T.

Kesirli ker zamanı eskiliktiñ,

Körsin dep dastan etip jazdım
munı.

Bir bolıs Sımrı bolğan Şuv jağında,

Oyazı Evliye- Ata, aşı bolıs,

Deyşi edi patşalıktıñ vağında.

T.T.

Eskinin uğursuz, zor zamanını,

Görsün diye dastan dizip yazdım
bunu,

Bir muhtar vardı Şımrı, Şuv kıyısında,

İlçesi Evliya Ata, *Aşa muhtarlık*,

Derler idi padişahlık zamanında.

(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 96-97*)

Aşçagar/Aşıağar

Hazar gölünün körfezinde bulunan vadi olarak geçmektedir. Vadiden göle dökülen nehir bu isimle anılmaktadır (Sakenov, 2008: 448).

K.T.

Baratının surasan

T.T.

Gidecek yerini sorsan,

Aşçagar saydıñ bası edi, *Aşçagar* suyunun başıydı,
Jabağı suvduñ ƙası edi, Jabağı suyunun ƙarşııydı,
(*Manas Oğlu Tuyakbay Destanı: 165*)

Aşçıbaş

K.T. T.T.
-Urıspay turıp ƙaşƙan el, “Savaşmadan ƙařan halkın,
Jerin tastap aƙan el Yerini yurdunu bırakıp giden halkın,
Atşıbas řattıñ basınan *Aşçıbaş* zirvenin tepesi,
Aƙtařtay ƙalmaƙtıñ Kalmuk Aktaş’ın
Ƙaşƙan jeri sol edi. Ƙařıp vardığı yer orası idi”

(*şora Destanı: 680-681*)

Aşıbas şat

Düşman Kalmuk yerleşim yerlerinden biridir. Aşıbas Aral denizinin bir körfezinin adı olarak da geçmektedir. Deniz suyunun acılığını, tuzluluğunu belirten sıfat olarak açıklanmaktadır (Koşıbaev, 1985: 55).

şat kelimesi iki dağın arasında kalan çukur, vadi olarak açıklanmıştır (Koç, 2012: 733). Aşıbas Sat Aral denizinde körfeze yakın dağlar arasında kalan bir yeri işaret etmektedir. Suyun karakteristik özelliği bölgenin bu adla anılmasında etken rol oynamaktadır.

K.T.

Sonda Edige Ƙanƙojanıñ eline barayın dep sapar şekti. Ƙasına eki jüz kisi eşker aldı, ol künde Aşıbas şat degen jer edi, ol ƙalmaƙtıñ turđan jeri.

T.T.

O zaman Edige Kankoja’nın yurduna gitmek için sefere çıkar. Yanına iki yüz kişi asker alır. O günlerde *Aşıbas şat* denilen bir yer vardı. Burası Kalmukların yurt edindikleri yerdı.

(*Edige Destanı: 162-163*)

Aşısay

Aşı ve say kelimelerinin birleşimi ile meydana gelen yer adıdır. Say kelimesi vadi anlamında kullanılmaktadır (Koç, 2012: 541). Metinde geçen Aşısay bölgesi verimli, zengin bir bölge olarak bilinmektedir.

K.T.

Қойынı қазınalı алтын күміс

Аşısay, Hantağı, Tas-kömir say

Elderge eñbek süygiş bolgan ırıs.

T.T.

Koynu hazinelerle dolu altın, gümüş

Aşısay, Handağı, Taşkömür Vadisi

İnsan için çalışkanlık servet imiş

(Akbiykeş- Karabala Destanı: 366-367)

Atırav

Atırav Kazakistan'ın eyaletlerinden biridir. Daha önceleri Guryev olarak adlandırılan bölge 1992 yılında Atırav adını almıştır. Atırav kelimesi eskiden beri kullanılan kelimelerden biridir. Kazak dili sözlüğündeki anlamı nehrin denize döküldüğü yer olarak verilmektedir. Eski yazma eserlerde Otruğ şeklinde yaşamaktadır. Kazan ve Çulım Tatarlarında Utrau şeklinde yaşamakta ve ada anlamında kullanılmaktadır (Nurmağanbetulı, 1994: 10).

K.T.

Keşe tuğan jas bala

Törtke jası jetedi

Tili şığıp ösedi

Endi koñırküz bolıp,

Atıravga el köşedi.

T.T.

Dün doğan küçük bebek

Dört yaşına girer,

Konuşur, büyür,

Artık sonbahar gelir,

Halk Atırav'a taşınır.

(Akkenje Destanı: 41)

Ayagöz

Semey eyaletinde bulunan nehir ve aynı isimle anılan yerleşim yerinin adıdır. Nehirler aynı zamanda üzerinde buldukları yerlere adlarını da vermektedir. Araştırmacılar kelimenin ay ve öguz kelimesinin birleşmesinden meydana geldiğini öne sürmektedir. Aya benzeyen güzel nehir manasında da kullanılması mümkündür (Abdırahmanov, 2010: 76-77).

K.T.

“Kazak’tı barıp şavıp kelemin”,
dep
Kol jıyıp Ayagözden kelgen batır.

T.T.

“Kazakları gidip talan edeceğim”
diye,
Asker toplayıp *Ayagözden* gelen yiğit.

(*Mırkı Batır Destanı: 44-45*)

Aydarke

K.T.

Ötegen men Kazıbek
Kızılkum men Aydarke
Kalın elder jaylağan

T.T.

Ötegen ve Kazıbek,
Kızılkum ve *Aydarke*
Halkın yoğun yerleştiği

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

Ayğurbügildi

Destanda dağın adının nereden geldiği ile ilgili bir efsane anlatılmakta ve adının nasıl verildiğine değinilmektedir. Bulunulan yerde gerçekleşen bir hadise o yere isim olarak yansıyabilmektedir. Aygırın ayağının bükülmesi olayı bölgeye Aygır büküldü adının verilmesine vesile olmuştur.

K.T.

Jolda jürip bara jatıp Akmeñdi tolgatadı. Tolğagatkañda sarıkızıl tulpardan tüsip jayav jüredi. Jürip kele jatqanda sonda sarıkızıl tulpardıñ ıyığına tayanğanda tulpardıñ tizesi bügilip jıgıladı. Sonda sol jerdegi tavğa Ayğurbügildi degen at koyıp ketken eken deydi.

T.T.

Sancılar başladığında güzel Mendi, sarı kızıl küheylandan indi ve yaya yürüdü. Giderken sarı kızıl küheylandan omzuna yaslandığında, küheylandan dizleri bükülüverdi ve yere düşüverdi. O zaman oradaki dağa “*ayğurbügildi*” adı verildi.

(*Narik Destanı: 638-639*)

Aydarlı

Jambıl eyaleti, Moyinkum şehrindeki Şu nehri ile Kurağatı nehrinin birleşim noktasındaki yer adıdır. Kelimenin sözlük anlamı ibikli, tepeli olarak verilmektedir. Ancak yer ismi kelime anlamı ile ilişki değildir. Kelime İran kökenli olup Abdarlı kelimesi ile ilişkilendirilmektedir. Ab(su) ve dar yapım eki eklenerek Sulu yer anlamı kazandırılmıştır (Abdırahmanov, 2010: 61).

K.T.

Şaň basıp, köştiň aldı malğa toldı,
Köş bastı Kalbulaktay şıqqan joldı.
Aydarlı, Ötegen'niň arasına,
Avılı Boşan Bay'diň kelip kondı

T.T.

Toz kopup göçün öñü hayvan oldu,
Göç bastı Kalbulak'tan çıkan yolu,
Aydarlı ile Ötegen'in arasına,
Boşan Bay'ın oymağı gelip kondı.

(*Mırkı Batır Destanı: 26-27*)

Ayrak/Ayrık

Tepe adı olarak geçmektedir (Güney Altay, Muğaljar, Sarıarka ve İle Aladağının tepeleri). Ayrık kelimesi iki kısma ayrılan, bölüm ve nehrin, vadinin kesildiği nokta olarak açıklanmaktadır (Koyşıbaev, 1985: 29). Nehrin iki kola ayrıldığı kesişim noktalarında bulunan dağ tepeleri için veya nehir tarafından ikiye bölünen vadi, ovalar için ayrık kelimesi kullanılmaktadır.

K.T.

Sol künde jurtın surağan,
Peş kılp, murtın burağan,
Ayrak degen elinen,
Èlibiy degen narı bar.

T.T.

O günlerde yurduna kale olan,
Tanınıp herkesçe bıyığını buran,
Ayrak adlı ilinden,
Alibiy adlı bir baturu vardı.

(*Şora Batır Destanı: 31*)

Aysa

Aysa adı ile ilgili Karagandı eyaletinde bir istasyon adı bulunmaktadır. Bu yer adının kişi adından koyulduğu düşünülmektedir (Januzakov, 1989: 64). Metinde Aysa; dağ, tepe adı olarak geçmektedir. Kişi adları da yer adı verilirken uygulanan bir yöntem olarak görülmektedir. Topluluk için önemli bir misyonu olan kişilerin adları yer adı olarak verilmektedir. Bununla ilgili Türkiye’de de oldukça fazla kişi adından yer adı tespiti yapılabilir.

K.T.

Tavda kaldı kamalap
Kalın javdañ jaskanıp
Aysanıñ qırın örledi.

T.T.

Dağda kısılıp kaldı.
Çok düşmandan korkup
Aysa’nın kırmı aştı

(*Suranşı Batır Destanı: 270*)

Azavlı

K.T.

Qonısqa maldı qayırgan.
Azavlı köldi jaylatқан,
Suvsındap şölin qandırған,
Aytuvlı öziñ batırsıñ

T.T.

Mekânına malı ayıran
Azavlı gölü yaylayan,
Su içerek susuzluğunu kandıran
Sen meşhur bahadırsın

(*Alankay Batır Destanı: 65*)

Bağdat

1921 yılından şimdiki zamana kadar Irak’ın başkentidir. Bağdat önemli edebi merkezlerinden biri olmuştur. Dönemin önemli şahsiyetlerinin bir dönem yetiştiği coğrafyalardan biridir (Azibaeva, 2004: 335).

K.T.

“Ayt dep mağan erik berdiñ,
Şağdat han,
Kelgen eken eken şahar Bağdattan.

T.T.

Söyle deyip bana serbestlik verdin,
Şağdat,
Gelmiş senin baban şehr-i Bağdat’tan.

Aytpayın aq degen edim, qoymadıñ Söylemeyeyim demiştim, bırakmadın
Dèl öz eken mavbay eken nan Gerçek banan fırıncı imiş ekmek
japқан. pişiren.

(*Köroğlu Destanı: 76-77*)

Bahar Merası

K.T.

T.T.

Oynan èn şıǵarıp, öleñ jazdı,

Kendisi beste yapıp, şiir yazdı,

Қайтпа қара sözge шеber jène.

Hicivde de nesirde de usta idi.

Atası Şuv'da tuvǵan, babası da.

Dedesi de babası da Şuv'da doğmuştu.

Köktev'i Қорақат'ı saǵasında

Bahar merası Korakatı yanlarında.

(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 96-97*)

Bakanas

Almatı eyaletinde bulunan ile nehrinin Balkaş gölüne döküldüğü yerdeki yerleşim yeri, köy, olarak geçmektedir. Semey eyaletinde Cengiz dağından başlayıp ala göle ulaşmadan kaybolan nehrin adı da Bakanas nehridir. E. Koyşibaev Bakanas kelimesinin sonundaki “as, aş, al” ekinini Ugor dilindeki nehir bildiren ekler olduğunu, kelimelerin Türk dilinden ama eklerin Ugor dilinden nehir bildiren ekler olduğunu söylemektedir. Kaşkarlı'nın sözlüğünde Bakanak kelimesi ayak parmaklarının arası ya da parmaklardan biri olarak verilmektedir. Kelimenin sonundaki “c” çokluk bildiren ek olarak düşünülmektedir. Nehrin farklı kollara bölünmesi de bunu doğrular niteliktedir (Abdirahmanov, 2010: 80).

K.T.

T.T.

Şıǵıptı Şora bastap üş jüz қoldı.

Şora üç yüz askerin başında çıkmıştı.

Şora'nıñ şıққанına üş күн boldı.

Şora çıktı чикалі üç gün geçmişti.

Қırına Бақанас'тіñ şıǵа kelse,

Bakanas tepesine çıktıklarında,

Ketipti Қалмақ қaptap қuba jondı.

Yamaçlar Kalmuklarla doluydu.

(*Mırkı Batır Destanı: 250-251*)

Bakitmusa

K.T.

Baygalam Bakitmusa şaharidan
Eşbir jan par kelmeydi kaharına
Aydahar, ayu, jılan jolamaydı
Şıdamay ızgarlı, aybar zaharına.

T.T.

Baygalam *Bakitmusa* şehrinde,
Hiçbir canlı denk olmaz kırgınlığına.
Ejderha, ayı, yılan yaklaşıyor,
Padişahın öfkesine dayanamayıp.

(*Er Begzat Destanı: 120*)

Baktı

Baktı yer ismi yerleşim yeri olarak kullanılmaktadır. Karagandı da bulunan bir dağ ismi de Baktı olarak adlandırılmaktadır. Zengin, bereketli yer anlamını taşımaktadır (Koyşıbaev, 1985: 62).

K.T.

Baktı'nın kezeñinen asırıp sap,
Dem aldı bular, koşka kaytıp kelip.

T.T.

Baktı'nın tepesini aşırarak,
Sğınaklarına geri dönüp dinlendiler.

(*Mırkı Batır Destanı: 238-240*)

Balajal

K.T.

Tört tülük mal aydağan
Karaqiya, Maytöbe
Uzınağaş tavları
Akbulağı kaynağan
Suvıktöbe, Balajal
Basında bulıy oynagan.

T.T.

Dört çeşit hayvan besleyen
Karakiya, Maytöbe,
Uzınağaş dağları.
Akbulağı kaynayan.
Suvıktöbe, *Balajal*
Başında bulut oynayan.

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

Balbulak

K.T.

Aktaşın alpıs biyi
Jatқан şıgar Balbulaqtın
Kök şalgınğa jiberip

T.T.

Aktaş'ın altmış beyi
Yatıyor olmalı *Balbulak*'ın başında.
Yeşil çimenlere salıverdiği

Öñkey attı asında.

Atlarımın yanında.

(ora Destanı: 670-671)

Balgalı/Bakalı

Almatı, Semey, Taldıkorgan eylatlerinde yerleşim yeri ve dağ adı olarak geçmektedir. Taldıkorgan eyaletinde aynı isimle bir de göl bulunmaktadır (Koyşıbaev, 1985: 61).

K.T.

T.T.

Tömengi Balgalı'nı algan şavıp,
Bir kater Musılman'ğa bolğan avıp.
ıbırlap jerdin jüzi körinbeydi,
Düniyeni aptap ketken köp Torğavıt.

Balgalı'nın aşığı kısmını zaptetmişler,
Müslümanlar için büyük bir tehlikedir.
Yoğunluğundan yerin yüzü görünmüyor
Dünyayı basmıştı kalabalık Torgavıt.

(*Mırkı Batır Destanı: 158-159*)

Balıktı

Şimkent eyaletinde tepe adı olarak geçmektedir. Tepenin bazı bölümlerinde su kaynağı bulunmaktadır. Balık sözünün bir diğer anlamının su olmasından dolayı ve bu bölgenin kaynaklarının çok olmasından dolayı bu adı almış olması muhtemeldir. Sulu tepe anlamını vermektedir (Koyşıbaev, 1985: 66).

K.T.

T.T.

Şamdansam habar salarım,
Şam şaharı men Mısırğa,
Jene habar salarım,
Balıktı men Badaşanğa

Gazaba gelirse haber salarım,
Şam şehri ile Mısır'a,
Ve daha haber salarım,
Balıktı ile Bedaşan'a.

(*Orak ile Mamay Destanı: 270-271*)

Balkan Dağı/Ok Balkan/Balkan Suyu

Hazar denizinin Güney batısında Türkmenistan sınırlarında bulunan sıra dağlardır. Ok Balkan, Kişi Balkan gibi adlandırmaları da mevcuttur. Aynı

isimle Balkan suyu adlı bir de nehir adı geçmektedir. Kaynağını bu dağdan alan bir nehir adı olması muhtemeldir (Albekov, 2004: 511).

K.T.

Oğ, Balğan degen biyik tav,
Aralasıp bolğasın
Ülker urıs ol jerde
Kaşkan javdı alğanşa
Talkandap şeherin bolğanşa
Meken kılğan jer edi.

T.T.

Ok”, “Balkan” denilen yüksek dağ,
İki taraf yüz yüze gelince,
Büyük bir savaş o yerde,
Kaçan düşmanı yeninceye kadar,
Şehrini viran edinceye kadar,
Mekân edindikleri yer idi.

(*Musahan Destanı: 252-253*)

K.T.

Otır edik kamalıp
Balğan suvının başında
Dariyanın kasında.

T.T.

Oturuyorduk hapis olmuş gibi,
Balkan suyunun başında,
Bir derya yakınında,

(*Musahan Destanı: 246-247*)

K.T.

Kargaboylı, Kaztuvğan
Şubırıp asıp jöneldi
Şam şeherine jetem dep
Üşküyannan ketem dep.
Oğ Balğanga jetem dep.

T.T.

Kargaboylu ile Kaztuvğan,
Göç ettiler obalarıyla birlikte.
Şam şehrine ulaşacağız diyerek,
Üşküyannan’dan gideceğiz diyerek,
Ok, Balkan’a ulaşacağız diyerek.

(*Kargaboylu- Kaztuvğan Destanı: 874-875*)

T.T.

Edil gibi padişahın,
İşine yarayan
Rum’un elini kaçırın,
Balkan dağından aşırın,
Namı çok yayılan.

T.T.

Edil gibi padişahın,
İşine yarayan
Rum’un elini kaçırın,
Balkan dağından aşırın,
Namı çok yayılan.

(*Alankay Batır Destanı: 65*)

K.T.

Jembilde şah, darқан boldım,
Asşar tavday Balkan boldım,
Men elime kalkan boldım.

T.T.

Jembil'de şah, özgür oldum,
Ulu dağ gibi *Balkan* oldum,
Ben ülkeme kalkan oldum,

(*Köroğlu Destanı: 344-345*)

Balkaş Gölü

Kazakistan'ın güney doğusundaki kapalı gölün adıdır. Eski zamanlarda Atırau gölü ve Kökteniz olarak da adlandırılmıştır (Januzak, 2011: 60).

K.T.

Kök tuman bavırında şeriler bar,
Bop jatқан öndirisi galamğa azıq.
Tyan-Şan, Talğar menen İle özen
Ketedi Balkaş jakka etek jazıp

T.T.

Mavi sisli bağırında şehirler var,
Ürünleri dünyaya azık olur,
Tyan- Şan, Talğar ile İle nehri.
Balkaş'a doğru eteğini açıp gider.

(*Mırkı Batır Destanı: 18-19*)

K.T.

Osı jerdin elderin
Kıramın dep ellerin
İle, Balkaş, Ertisi
Alamın dep kölderin
Soldattarın kırasıp
Jiberdi patşa mergenin

T.T.

Buraların halkını
Kırarım diye erlerini
İli, *Balkaş*, İrtiş'i,
Alırım diye göllerini
Askerlerini toplayıp
Gönderdi çar nişancısını

(*Savrik Batır Destanı: 250-251*)

Bari

Ülke adı olarak geçmektedir. Neresi olduğu yönünde bir bilgi mevcut değildir. Bu yer adı destan anlatıcısının zihninde oluşturduğu yerlerden biri de olabilir.

K.T.

Bäri attı sol elde

T.T.

Bari adındaki o ülkede

Bir savdegen bolıptı
El aralap jürgende
Şodırğa kelip jolıqtı.

Bir tüccar varmış.
Ülkeyi gezerken
Şodır'a rastladı.

(*Bazar Batır Destanı: 120*)

Barsa Nehri

K.T.
Qalmaktıñ jatқан jerine,
Barsanıñ edi jağası
Sol jaққа da ketipti.

T.T.
Kalmukların mekânı olan yurda,
Barsa'nın kenarına,
İşte, gitmişler o tarafa.

(*Kökşe Oğlu Er Kosay Destanı: 976-977*)

Bayan Dağ

Kazakistan sınırları boyunca bu isimle kurulmuş yer adları oldukça fazla olarak bulunmaktadır. Durulan, yaşanan yer ve bereketli, zengin anlamlarında kullanılan bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Yer adının zenginliği ve bereketli olmasından dolayı yaşanılacak yer olarak görülmesinden hareketle bu adı almış olması muhtemeldir (Koşybaev, 1985, 68: 69).

K.T.
Oljabay qalmaktardıñ tuvın jıqtı.
Bayannıñ arasında bir asuv bar,
Jalgız jol tas pen ağaş arası tar.

T.T.
Olcabay Kalmukların tuğunu yıqtı.
Bayan'ın arasında bir geçit var.
Tek yol taş ile ağaş arası dar.

(*Oljabay ve Kırk Batır: 190*)

Baygani

K.T.
Qazaqstan jerinde,
Baygani'niñ elinde,
Şarvalar kıstap otırған
Belgili қоныs senimdi.

T.T.
Kazakistan topraklarında,
Baygani'nin ilinde,
İşçilerin kışladıғı,
Ünlü mekân, güvenli

(*Barak Batır Destanı: 78-79*)

Bayınkol

Almatı eyaleti, Narınkol vilayetindeki nehir adı. Bu kelime Moğolcadan geçmiştir. İki kelimenin birleşmesi ile meydana gelmektedir. Bayın (Bay) ve kol(nehir). Kelime Türk-Moğol eski ortak kelimeleri arasında yer almaktadır (Abdırahmanov, 2010: 79-80).

K.T.

Bayınqol jürsek jağalap, elge japın bir taban.

Jol-jönekey jol tappay, boztöbege tartadı,

Qıstaqqa kelip tüsedı, körınbeydı bir adım.

Salqınğa baylap atarın, tönerekke qarağan.

T.T.

Bayınkol'dan gitsek, millete yakın bir yol.

Yol, iz bilmeden Boztöpe'ye gider.

Kışlağa inerler, hiç kimse görünmüyordu,

Soğukta, etrafa bakınarak atlarını bağladılar.

(*Dürligüv Destanı: 42-43*)

Baysın Nehri/Jiydeli Baysın

Kelime anlam olarak zengin, bereketli ve kutsal yer anlamında kullanılmaktadır. Yaşanılan yerin kutsal ve toprağın bereketli olmasından hareketle bu ismin verilmiş olması gerekmektedir (Koç, 2012: 207).

K.T.

Jiydeli Baysın jerinde,

Қоңıрат degen elinde,

Bayböri degen bay şıktı,

Тоқсан mıñ eken қарası.

T.T.

Jiydeli Baysın bozkırında,

Konırat denilen elinde,

Bayböri adında zengin bey vardı,

Doksan bin imiş hayvanları,

(*Alpamış Batır Destanı: 38*)

K.T.

Jaratқанға jalınıp

Ketpegen қoldan jaғası.

Baysın degen özeni,

Jiydeli Baytaқ қалası.

T.T.

Yaradan'a yalvarıp

Gece gündüz dua etmiş.

Baysın adlı nehri,

Jiydeli Baytaktır şehri.

(*Alpamış Batır Destanı: 38*)

Bedehşan

Kuzeydoğu Afganistan'da idari bir bölge olarak geçmektedir. Afgan Türkistan'ı olarak da bilinen bölgenin kuzeyinde Amuderya, güneyinde Hindukuş dağları, doğusunda Doğu Türkistan, batısında ise Kunduz ırmağı bulunur. Adının önceleri burada oldukça fazla olarak bulunan yakut madeni ile ilişkilendirildiği yönünde bilgiler bulunsa da daha sonra madenin adının bu yerden aldığı görüşü yaygınlık kazanmıştır (Saray, 1992: 291).

K.T.

Şamdansam habar salarım,
Şam şaharı men Mısırğa,
Jène habar salarım,
Balıktı men Badaşşanğa

T.T.

Gazaba gelirse haber salarım,
Şam şehri ile Mısır'a,
Ve daha haber salarım,
Balıktı ile *Bedahşan'a*

(Orak ile Mamay Destanı: 270-271)

Beriktaş

Jambıl eyaleti yakınlarında bulunan dağ adıdır. Adı geçen bölgenin uçurum ve sarp kayalıklarla çevrili olmasından hareketle bu adın verildiği söylenilmektedir. Dağın kale şeklinde olduğu ve çıkmasının zor olduğu söylenilmektedir (Bitebekova ve öte., 2016: 97).

K.T.

Atınğan jeri bulardın,
Qora joldın boyında.
Akşoqının bavrayı,
Beriktastın oyında

T.T.

Vurulduğu yer bunların,
Kara yol boyunca.
Akşokı'nın merkezi,
Beriktaş'ın eteğinde.

(Dürligüv Destanı: 38-39)

Besoba Tepesi

K.T.

Jayıktıñ arğı betinde
Jirenkopa degen jer edi

T.T.

Yayık'ın öteki kıyısında(ki)
Jiyrenkopa denilen bir yerdi,

Besoba degen döñ edi

Besoba denilen bir tepeydi,

(Kıdırbay Oğlu Kobılandı Destanı: 778-779)

Betpak/Bozkırı/Çölü/Dağı

Şu nehrinin kuzeyinden başlayıp, Balkaş gölü ile Sarısu nehrinin arasında, Jambıl ve Karagandı eyaletlerinin büyük bir kısmını kapsayan büyük çölün adıdır. Betpak sözü Kazak edebi dilinde “olmayan, yüz­süz, arsız” anlamlarında kullanılmaktadır. Araştırmacı Jubanov kelimenin İran’dan aktarıldığını ile sürmektedir. Kelime İran halkları arasında iki farklı anlamda kullanılmaktadır ilk anlamı bahtsız ikinci anlamı ise olmayan, yüz­süz, arsız olarak verilmektedir (Abdırahmanov, 2010: 93-94).

İşaret edilen coğrafya adını aldığı karakteristik özellikleri tamamiyle yansıtmaktadır. Büyük bir çöl ve verimsiz bir arazi olarak Kazakistan coğrafyasında yer almaktadır.

K.T.

Eki ay jürdim tınbastan,

Betpaqtıñ uzın dalası.

Alaş ulı bolamın

T.T.

İki ay yürüdüm durmadan

Engin *Betpak* bozkırında.

Alaş’ın oğullarımdanım,

(Şora Batır Destanı: 104)

K.T.

Qoşambay jalgız özi jürip ketti,

Arada bir neşe kün vaqıt ötti,

Betpaq degen sar edi mıyday dala

Suvsız şöl boladı eken onın jeri.

T.T.

Koşambay yalnız bayına gitti,

Arada birkaç gün vakit geçti,

Betpak denen bomboş ovaydı,

Susuz ot yetişirdi buralarda.

(Karaşaş Kız Destanı: 64-65)

K.T.

Atajanım biz kettik,

Bad-baqtıñ şöline,

T.T.

Atacanım biz gideriz,

Bed-Baht’ın çölüne,

Aydın şalkar köline,
Alıs Künhar eline.

Aydın büyük gölüne,
Uzak Künhar yurduna,

(*Köroğlu Destanı: 358-359*)

Birjibal

K.T.

Tovar alıp kelüvşi köpester Taşkent, Andican, Şımkent, Kapal,
Taldıkorğan, Birjibal oyazdarınan mal alıp ketetin.

T.T.

Tüccarlar Taşkent, Andican, Çimkent, Kapal, Taldıkorgan, *Birjibal'dan*
hayvan alıp gidiyorlardı.

(*Dürligüv Destanı: s. 12-13*)

Birkazan Dağı

Kazakistan Kızılorda eyaletinde aynı isimle göl adı bulunmaktadır. Dağ
adını göl adından kaynaklı olarak almış olması muhtemeldir (Januzak, 2011:
256).

K.T.

Kendirliniñ tumsıgın,
Basıp ötip Ötegen,
Kaska jolğa jetedi
Kaskadan da asadı
Birkazan tavidan ayandap,
Jolın kelip basadı.

T.T.

Kendirli tepesini
Yürüyerek geçip Ötegen,
Yol bitişiğine ulaşır.
Yol bitişiğini de geçer,
Birkazan dağından belirleyip,
Yoluna basarak yürür.

(*Ötegen Batır Destanı: 237*)

Bogdan

K.T.

Edil-Jayık boyında
Boğdanıñ bergi jağası,
Hantörtküldiñ bası edi,

T.T.

İdil, Yayık havzasında,
Bogdan'ın bu yandaki kenarı,
Han Törtkül'ün başı idi,

Musahanniñ salğan alası.

Musahan'ın yaptırdığı şehri.

(*Musahan Destanı: 234-235*)

BozsaDağ

Ulutav ilçesinde bulunan göl adı olarak bilinmektedir (Januzakov, 1989: 230). Destan metninde aynı isimle dağ adı olarak geçmektedir.

K.T.

Osı kelgen jöninen,

Èjigirdiñ ber jağı,

Bozsa tavdiñ belinen

T.T.

Geldiği taraftan onun,

Ajıgır'ın bu yanından,

Bozsa dağın belinde

(*Kubıkul Destanı: 104-105*)

Boztöbe

Boz ve töbe(tepe) kelimelerinden oluşmaktadır. Metinde Boztöbenin kışlak olduğu yönünde bilgiler mevcuttur. Metinden hareketle burasının kışlak için kullanıldığı düşünülebilir.

K.T.

Bayınqol jürsek jağalap, elge japın
bir taban.

Jol-jönekey jol tappay, boztöbege tartadı,

Qıstaqqa kelip tüsedı, körinbeydi bir
adam.

Salqınğa baylap atarın, tönerekke
qarağan

T.T.

Bayınkol'dan gitsek, millete yakın
bir yol.

Yol, iz bilmeden *Boztöpe* 'ye gider.

Kışlağa inerler, hiç kimse
görünmüyordu,

Soğukta, etrafa bakınarak atlarını
bağladılar.

(*Dürligiv Destanı: 42-43*)

Bökser

K.T.

Bökserde jatқан köp Duvlat,

Bülindi de jarıldı

Eseñgirep er ketti

T.T.

Bökser 'de yerleşen Duvlatlar

Bozuldu ve harap oldu.

Aklından ayrılıp er gitti,

Kempir, şaldı eñiretti
Keregi talap alındı.

İhtiyar kadın erkeği inletti
Her şey talan edildi,

(*Suranşı Batır Destanı: 270*)

Bötentav

K.T.
Noğaylıdan ermedi
Bir adam şığıp kıasına ay,
Ketkeni jalğız osılay,
Bötentav degen tav eken
Ar jağı ındıs jav eken.

T.T
Nogaylı'dan gelmedi,
Bir kişi çıkıp yanında,
Yola çıktı böyle yalnız başına.
Bötentav adlı dağ imiş,
Öbür tarafı düşman ındıs eli imiş.

(*Jubaniş Destanı: 392-393*)

Buhara

Sanskritçe “Vihara” manastır anlamında olan 1. Asırda Orta Asyada bulunan tarihi yerleşim yerlerinin adıdır. Günümüzde Özbekistan sınırları içinde bulunmaktadır (Buhara: Jer-Suv Atavuları, 2012).

K.T.
Buharaniñ bir aymağı Regiystan,
Bular dağı aman emes urıstan,
Bala degen ata- anağa gülstan
Öziñ ölseñ Jembilbelge kim iye.

T.T.
Buhara'nın bir bölgesi Regiystan,
Bunlar dahi sağ değil savaştan.
Bala denen ata- anneye gülistan,
Kendin ölsem Jembilbel'e kim sahip?

(*Köroğlu Destanı: 426-427*)

K.T.
-At jaqsısın körgenmin,
Èndijan menen Qazanda.
Ton jaqsısın körgenmin,
Hiyva, Taşkent, Buharda.

T.T.
-Atın iyisini görmüşüm,
Andican ile Kazan'da.
Tonun iyisini görmüşüm,
Hive, Taşkent, Buhara'da,

(*Şora Batır Destanı: 206*)

Buldırık

Buldırık kelimesi tavuktan küçük bir kuş türü olarak açıklanmaktadır (Tajiev, 2010: 327). Adı geçen geçen bu küş türünün bölgede çokça görülmesinden dolayı bu ismi almış olabilir

K.T.

Qız izdep Qarakalpak abı batır

Qmdanıp qosşı-qolan saylap keldi

Bas qılıp Buldırıqtı qırıq jigitke.

T.T.

Kızı istemeye Karakalpak Jabı Batır

Heveslenip yedek atıyla çoşarak geldi.

Baş olup *Buldırıklı* kırk yiğide.

(Makpal- Segiz Destanı: 100-101)

Bulgar

Edil/idil Bulgarlarının merkezi olarak açıklanmaktadır. Edil/idil nehri kıyısında bulunan yerleşim yeri adı olarak geçmektedir (Akan, 2004: 339).

K.T.

Bulgar degen şaharda

Qasım attı patşa bar,

Saltanatı artık dūr,

Jete almas oğan miñ men san.

T.T.

Bulgar denilen şehirde,

Kasım adında padişah var,

Saltanatı üstündür,

Yetişmez ona binlercesi

(Kulamergen- Joyamergen Destanı: 334-335)

Burgın

K.T.

Belgili batır Qulanser,

Qırım menen Rumda,

Şayqasta talay bolğan er.

Batırına Burgınnıñ

Buğalıqtı salğan er.

T.T.

Tanınmış bahadır Kulanser,

Kırım ile Rum'da,

Savaşta olmuş yiğit.

Burgın'ın bahadırına

Kementi salmış yiğit.

(Alankay Batır Destanı: 22-23)

Burılış Dağı

K.T.

Saradırdı kırkalap

Biyik kızben tötelep

Burılışınıñ töesine

Üş künde barıp jetedi.

T.T.

Saradır'ı geçerek

Yüksek uçurumu keserek

Burılış'ın eteğine

Üç günde ulaşırlar.

(*Bazar Batır Destanı: 89*)

Buyra Köyü

K.T.

Batırbek şal babasın

Kurmet etti iniler

Jetpisten aşkan ağasın

Järdem jıyıp Buyra avıl

Batırnekke beredi...

T.T.

Batırbek gibi yaşlı atasına

Hürmet etti küçükler

Yetmiş aşmış ağabeyine

Buyra köyü yardım toplayıp

Batırbek'e verirler...

(*Akkenje Destanı: 35*)

Buyrat

Kalıplaşmış coğrafi terim ve yerleşim yeri adıdır. Çukurlu, tepeli anlamlarında kullanılan yer adıdır. Bir bölgede çukur ve tepelerin çok olduğu yerlere verilen yer adıdır (Koyşıbaev, 1985: 84).

K.T.

Қыстավдın аyağında Burat jaқтан,

Bir adam şığa keldi odagaylap.

T.T.

Кышлағın sonunda *Buyrat* yönünden,

Bir kişi ansızın çıkageldi.

(*Nurgayşa Destanı: 322-323*)

Cekendi

Destan metninde göl adı olarak geçmektedir. Jeken/Ceken: sazlık ve bataklıkta yetişen uzun ince yapraklı bir bitki olarak bilinmektedir. Gölün bu bitki türü ile kaplı olmasından dolayı bitki adı ile birlikte anılmaktadır (Türkmen ve öte, 2007: 639).

K.T.

Jekendi köldiň jağasına,
Kogalı köldiň sağasına,
Eki köldiň tüsti kelip arasına.

T.T.

Cekendi gölün kıyısında,
Kogalı gölün kenarında,
Gelip durdu iki gölün arasında.

(*Narik Destanı: 638-639*)

K.T.

Eki batır jüredi,
Nèrik hanğa jöneldi.
Jekendi köldiň kasma
Kogalı köldiň başına

T.T.

İki bahadır yürürler,
Narik Han'a yönelirler.
Cekendi gölün yanına,
Kogalı gölün başına,

(*Şora Destanı: 710-711*)

Celalabat

Kırgızistan sınırları içinde buluna yerleşim yerlerinden biri olarak geçmektedir.

K.T.

Karağoldan, Mırğaptan,
Jalalabad, kün jağtan,
Köp alatav aymağı
At denesin tarta almay
Atandar ärej taltanday
Ordağa kelip tüsipti.

T.T.

Karakol'dan, Mırğap'tan,
Celalabat, güneyden,
Aladağ tarafından birçoğu,
Atlarımı zorla yürütüp
Develeri zar zor yürüyüp,
Şehre gelip girmişti.

(*Suranşı Batır Destanı: 288*)

Cumesay

K.T.

Cumesay men Kömirşi,
Bosatqanda qalmaqtan

T.T.

Cumesay ile Kömirşi
Kalmuklardan boşalınca

Atama tiygen enşige–ay.
Qaytalap salem atyamın.

Atama kalan mirastı
Tekrar selam ediyorum

(*Dürliğiv Destanı: 16-17*)

Çin

Çin halkının yaşadığı ülkenin adıdır. Orta Asya, İran ve Arap ülkeleri Kıтай'ı Çin olarak adlandırmışlardır (Azibaev, 2004: 311). Kahraman mücadelesini sadece kendi toprakları içerisinde değil aynı zamanda diğer ülkelerde de yaşayan soydaşları için gerçekleştirmektedir. Kazakların boyunun bir kısmının Çin'de olmasında hareketle destan metninden bahsi geçmektedir.

K.T.

Қастарına jav kelse
Özime kelip habar ber
Қашатın batır biz emes
Қıтайда Қазақ Керейін
Bayımenen kedeyin
Қандай күнде халқы бар
Sayrañdap барıp köreyin

T.T.

Düşman saldırısa
Bana haber gönderin.
Kaçacak yiğit biz değiliz.
Çin'deki Kazak Kerey'inin
Zengini ile fakirinin
Halkın durumu nasıl diye
Gezerek gidip göreyim.

(*Bazar Batır Destanı: 124*)

K.T.

Барıp қайтті Öтеген
Künnin şıққан jerine
Tegisimen aralap
Қıтай Bejin eline.

T.T.

Gidip gelmiş Ötegen,
Güneşin doğduğu yere.
Her tarafı gezerek,
Çin, Pekin ülkesine.

(*Ötegen Batır Destanı: 227*)

K.T.

Maldı Qıtay, art jaqta soldat qamap,
Barar jol bolmay eki jaqta.
Bas qostı qazaq, qırғız apıldasıp,

T.T.

Önünde Çin, arkasında asker var,
Gidecek yol yok, iki tarafa da.
Kazak ve Kırgız birleşip akıl danıştı,

Oydan, qırdanjıynalıp mavqın basıp. Dağdan, tepeden toplanıp biraz dinlendi.
(*Dürliğiv Destanı: 40-41*)

Dameli

K.T.	T.T.
Balkıbek'tiñ balası men Saq edim,	Ben Balkıbek'in oğlu Sak idim,
Qız süyetin jasımda kisi-aq edim.	Qız sevecek yaşımda biri ydim.
Demeli'den ayrılıp alas urıp,	<i>Dameli'den</i> ayrılıp dört dönüp
tuvra	Tam senin gibi Savıtbek, olmuştum.

(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 142-143*)

Davkara/Tavkara

Kazakistan'da Enbekşikazak ilçesinde bulunan köy adıdır. Daha önce Tavsigir adı olarak geçen yer adı değişerek bu adı almıştır. Kara kelimesi Moğolcadaki anlamı ile dağların tepesi anlamında kullanılmaktadır. Yerleşim yeri adını dağdan almaktadır (Januzak, 2011: 375).

K.T.	T.T.
Qoy bala, atın arıp jete almasın,	Bırak oğul, atın yorgun, yetişemezsin,
Biykeştin barar jeri Davqara alıs.	Zavallının varacağı yeri uzak <i>Davkara</i> .
Qoy bala, avrelenbey, atınnan tús.	Bırak oğul, oyalanma, atından in!

(*Makpal-Segiz Destanı: 106-107*)

Deregez

K.T.	T.T.
Tolıp jatқан şoqısı	Birçok tepe daha var.
Şoqısınınıñ atı bar:	Tepelerin adı var:
Qozıbas, Qorday jayası	Kozıbay, Korday yerleri.
Sonan örlep tartılar	Ondan üste çıkarsak
Suvıqtöbe, Deregez,	Soğuktepe, <i>Deregez</i>

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Dımsızdı tepesi

K.T.

Köroğlu izdep jeñgesin

Şıǵıp ketti elinen,

Güvletip ötip baradı

Dımsızdınıñ döñinen.

T.T.

Köroğlu arayarak yengesini

Çıkmıştı yola yurdundan,

Yeri göǵü inleterek gidiyor

Dımsızdı'nın tepelerinden.

(Köroǵlu Destanı: 312-313)

Donastar

K.T.

Doñastardıñ arjaǵı,

Ankatınıñ eli edi.

El jaǵalay otırǵan

Azavlınıñ köli edi.

T.T.

Donastar'ın diǵer yanı,

Ankatını'nın yurdu idi.

Yurt çevresine oturmuş

Yırtıcı hayvanların gölü idi.

(Alankay Batır Destanı: 52)

Döñaşar

K.T.

Sözime sal ǵulaǵıñ

Naǵaşıñnıñ elinde

Döñaşar degen jerinde

Bayguttı degen dosım bar.

T.T.

Dinle benim dediklerimi.

Dayımın yurdunda

Döñaşar adlı yerde.

Bayguttı adlı dostum var.

(Alankay Batır Destanı: 24)

Duvlat

Ulu cüz Kazakların bir boyu olarak geçmektedir. Metinde Duvlat boyunun Almatı ve civarında yaşadığı söylenilmektedir. Yer adları verilirken ya da bir yerden bahsedilirken o boy ile özdeşmiş şekilde bahsedilir. Boy hâkim olduğu yere, bölgeye adını aktarabilir (Duvlat: Ruv Atavuları, 2013).

K.T.

Babamız arkada ösken tuv basında,
Az ğana Kıpşak kepti Şuv kıasına,
Otız üy Kıpşak edik şamasında,
Otırmız köp Duvlat'tıñ ortasında.

T.T.

Atamız Arka'da yetişmiş, bayrak başında,
Şuv'un yanına azıcık Kıpçak gelmişti,
Otuz çadır civarında Kıpçak'tık,
Kalabalık *Duvlat'in* arasında oturuyoruz.

(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 100-101*)

K.T.

Almatı oyazına qarastı Duvlat, Sarı üysin, şapıraştı, Jarkent oyazına qatıstı.
Suvan, Birjibal oyazına qarastı qırğızğa aqıldasıp, tez barıp kelüvdi eļşilerge
tapsırdı.

T.T.

Almatı'ya bağı *Duvlat*, Sariüysin, Şapıraştı boyları, Jarkent'e bağı Suvan
boyu, Birjibal vilayetine bağı Kırgız'a akıl sorarak çabucak gelmeleri,
eļçilere emredildi.

(*Dürligüv Destanı: 12-13*)

Ebin

K.T.

Қозıbası, Қорday bar
Ebinniñ jeli savlağan
Kışıkebin, Şonkebin
Tasığan suvı arnadan.

T.T.

Kozıbası, Korday var,
Ebin'in yeli şiddetli.
Kışıkebin, Şonkebin
Taşan suyu yatağından.

(*Savruk Batır Destanı: 250*)

Ekşiölmes

Karabulak yerleşim yerine yakın bulunan yaylak olarak da kullanılan
yerleşim yeri olarak geçmektedir. Kış aylarının ılık olarak geçmesinden
dolayı bu adın verildiği söylenilmektedir (Bitebekova ve öte., 2016: 86).

K.T.

Қыратıp Қалмақ'tardıñ tuvın jıǵıp
Ötkizip Eşkiölmes'tiñ eteginen,

T.T.

Mahvedip Kalmukları, sancaklarını yıkar.
Ekşiölmes'in eteğini geçirince,

Qazaq'tıñ mañayınan ketti şığıp. Kazak topraklarından tamamen çıktılar.
(*Mırkı Batır Destanı: 252-253*)

Elbis

K.T. T.T.
Atına keteberdi minip alıp. Atına atlayarak yoluna devam etti.
Sümbetal'dan, Elbis'ten ar jaqqa ötip, Sümbetal ve *Elbis'in* öbür tarafına geçerek,
Bet qoydı Ayagöz'ge Qumdı jarıp. Kumu yarıp geçerek Ayagöz'e yöneldi.
(*Mırkı Batır Destanı: 98-99*)

Elibay

Jangar ilçesinde dere adı olarak geçmektedir (Januzak, 1989: 226).
Gölün bulunduğu çevredeki yerleşim yeri de adını gölden almış olabilir.

K.T. T.T.
Jüz batır atqa mindi Elibaydan, Yüz kahraman ata bindi *Elibay'dan*,
Bendege sebep bolmak osınday Kula iyilik etmek böyle bir anda.
Aq tuvın Rayhan Arab qolına Beyaz bayrağını Rayhan Arap eline
aldı, aldı,
Arıtsan burqıldatıp astı kırdan. Aslan toz kaldırarak aştı tepeden.
(*Köroğlu Destanı: 694- 695*)

Engin Göl

K.T. T.T.
-Meniñ jerimdi surasañ “Benim yurdumu sorarsan,
Aydındı köldiñ jağası *Engin gölün* kıyısındadır.
Şaştöbedey hanım bar Şaştöbe gibi bir hanım var
Şamaqadan sonıñ balası. Şamakan onun oğludur.
(*Parpariya Destanı: 104-105*)

Enesay

Moğol topraklarından başlayıp Sibirya'ya kadar uzanan nehirlerden birinin adıdır. Metinde nehir boyunda bulunan ova ismi olarak geçmektedir.

Enesay adı Mançu-Tunguz dillerinde büyük nehir anlamında kullanılmaktadır (Nurmağanbetulı, 1994: 15).

K.T.	T.T.
Қара сувдiñ бойында,	Кара суын бойында,
Enesaydıñ ойында,	<i>Enesay'ın ovasında</i>
Еки жақ қолы kezdesip,	İki taraf karşılaşıp
Үлкен айқас болғаны.	Бүyük savaş yapmış.

(Alankay Batır Destanı: 115)

Ereviltöbe

K.T.	T.T.
Ereviltöbe mol jalı,	<i>Ereviltöbe'de</i>
Soğan halıq jıyıldı.	Бütün halk toplandı.
Halıq şubap tınım joq Qarqarada,	Halk sürekli geliyor Karkara'ya
Balam üşin qurbandıq, men sadaqqa.	Oğlum için kurbanlık ve sadaka

(Dürliǵıv Destanı: 20-21)

Ereymen/ Ereymen Dağı

Astana şehriniñ doǵu tarafındaki daǵ adı. F. Konkaşpaev bu adı Moǵollardaki ere (er, erkek) ve eme(kadın) sözlerinden meydana geldiǵi şeklinde yorumlamaktadır. Daǵda bulunan bazı taşların kadın ve erkek heykellerine benzerliǵine dikkat çekmekte ve adın bununla ilgili olduǵu fikrini öne sürmektedir. Bu yer adı ile ilgili bir de efsane bulunmaktadır. Kazak ve Kalmuk eri savaşırлар ve Kazak Kalmuk erini vurup yener ama atından düşmez at Kalmuǵu sırtında ormana doǵru kaçırır bu yüzden erimen/ereymen şeklinde adlandırıldıǵı halk arasında anlatılmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 140). Efsanye baǵlı olarak oluşан yer adları genel olarak o yerin kutsallıǵı ya da yenilen düşmanın maǵlubiyeti üzerine kurulur.

K.T.	T.T.
Jöneldi kırık batır Sırdan ötip,	Yöneldi kırık batır Sır'dan geçerek,

Qalmaqta qıvaladı dürkiretip. Kalmuk'u kovaladı gürleyerek.
Qalmaqtar kırık erge şıday almay, Kalmuklar kırık yiğide dayanamadı,
Ortalık Ereymenge keldi jetip. Başkent Ereymen'e geldi yetişip.
(*Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 183*)

Ersarı

K.T. T.T.
Kızılbaş degen baytaq el, Kızılbaş kalabalık ve büyük bir eldi,
Ber jağında mekendep Bu tarafında onun,
Ersarıday halıqtıñ *Ersarı* adlı elin
Bayan qılğan döñi edi Mesken edindiği bir tepe vardı.
(*Nuradın Destanı: 204-205*)

Esil

Astana, Karaganda eyaletlerindeki nehir adıdır. Bu isimle Astana eyaletinde bir de tren istasyonu mevcuttur. Esil adının Jasıl/Yasıl/Yeşil şeklinde iken bu hale geldiği fikri ortaya atılmaktadır. Kazaklardaki kullanımı söz başındaki y harfinin j olmasından dolayı Jasıl şeklindedir (Abdrahmanov, 2010: 109-110).

K.T. T.T.
Qoş aytıp Qarabala jürip ketti, Vedalaşıp Karabala sürüp gitti,
Soltüstük Sarıarka'ğa qoyıp betti. Kuzey Sarıarka'ya doğru yönelerek.
Jol jürip bir neşe kün arıp- aşıp Birkaç gün yol yürüdü, güçsüz düştü.
Esil'diñ özenine kelip jetti. *Esil ırmağına ulaştı.*
(*Akbiykeş- Karabala Destanı: 388-389*)

Esik

Doğu Kazakistan ve Taldıkorgan eyaletlerindeki mekân adlarıdır. Vadi anlamında veya dağ ağzı anlamında kullanılmaktadır (Koyşibaev, 1985: 99).

K.T. T.T.
Qarağaylı, Qurttıbas Karagaylı, Kurttıbas,
Talğarday biyik şoqı bar, Talgar gibi yüksek tepesi var

Esik, Türgen, Akşelek
Arçara var Ası bar
Şındardıñ sıñı Häntenjiri
Tavdıñ biyik bası bar.

Esik, Türgen, Akşelek
Karkara var, Ası var,
Dorukların doruğu Hantengri
Dağın yüksek başı var.

(*Suranşı Batır Destanı: 250*)

Eşkikırğan

K.T.
Eşki kırğan degen
Biyik tav eken
Turgan jerge köz salsa
Jiyren degen köl eken.

T.T.
Eşkikırğan denilen
Yüksek bir dağdı burası.
Bulunduğu yere dikkatle baktığımda,
Tanıdı Jiyren denilen göldü burası.

(*Kıdırbay Oğlu Kobılandı Destanı: 790-791*)

Etirek

K.T.
Endi kırat eteyik
Etirek pen Kürgenge
Alla oñarsa sapardı
Sol jerge taman baramın.

T.T.
Şimdi sefere çıkalım gayret edip,
Etirek ile Kürgen'e.
Allah hayırlı ederse seferi,
O civara gideceğim.

(*Nuradın Destanı: 204-205*)

Evliya Ata

Jambıl eyaleti yakınında bulunan tarihi türbe adı olarak geçmektedir. Buna bağlı olarak müze bulunmaktadır. Tarihi önemi bulunan yerlerden birisi konumundadır (Koyşıbaev, 1985: 57).

K.T.
Bir bolıs Sımır bolğan Şuv jağında,
Oyazı Èvliye- Ata, aşa bolıs,
Deyşi edi patşalıktıñ vağında.

T.T.
Bir muhtar vardı Şımır, Şuv kıyısında,
İlçesi *Evliya Ata*, Aşa muhtarlık,
Derler idi padişahlık zamanında.

(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 96-97*)

Fort

Metinde köy Mangıstav bölgesinde olduğu verilmektedir. Fort kelimesi Kazakça-Türkçe sözlükte kelime anlamı olarak küçük kale olarak açıklanmaktadır. Bölgedeki kaleden dolayı bu adı almış olması kuvvete muhtemeldir (Koç, 2012: 710).

K.T.

T.T.

Ol bala songı kezge deyin O zamana kadar Mangıstav'daki *Fort*
Mangastavdağı Fort alasında Şehrinde yöneticinin, hâkimin eline
Bolis, sottı aravına tûsken. düşmüş.

(*Akböbek Destanı: 18*)

Gezer Ada

K.T.

T.T.

Er eken ulamergen burın ötken, Yiğitmiş Kulamergen geçmişte ömür sürmüş,
Aırda muratına ol da jetken, Eninde sonunda o da murada ermiş,
Muhıytın Ğezer degen aralında Muhit'in *Gezer adlı* adasında.

(*Kulamergen-Joyamergen Destanı: 328-329*)

Gürcistan

Köroğlu destanında geçen yer adlarında biridir. Kafkas dağlarının bölümünde bulunmaktadır (Azibaeva, 2008: 521).

K.T.

Bed-baıt tavınıñ argı beti Kûnhar eliniñ Kürjistan degen şaharı edi.

T.T.

Bed- Baht dağının öbür yüzü Kûnhar ülkesinin *Gürcistan* şehri idi. Şehrin otuz iiki büyük giriş kapısı vardı. Kapının yolunda taş döşeliydi.

(*Köroğlu Destanı: s. 358-359*)

Göktaş

K.T.

Kök tastan basındağı kandı kördim
Ketpesteı kabırdağı alğın atıp.

T.T.

Başındaki kanı *Gök Taş'ta* gördüm,
Mezarda katılaşıp kalan, ıkmayan.

(*Akbiykeş-Karabala Destanı: 368-369*)

Han Dağı

Güney Kazakistan'da Karadağ'ın sırasında bulunan dağlardan birinin adı olarak geçmektedir. Sıradağalar boyunca uzanan farklı dağ adlarından biridir (Koyşıbaev, 1985: 233).

K.T.

Boyında ol özenniñ şokısı köp.
Akerkek, iyzen, juvsan, şıgadı şöp,
Ötegen, azıbek pen, Han'nıñ tavı
ıyğaştap osıladı mol umğa kep.

T.T.

Bu nehrin kenarında tepeler ok.
Akerkek, pelin, yavşan otları ok.
Ötegen, Kazıbek ve *Han dağları*,
Kumlarda birleşir, kıvrılıp gelerek.

(*Mırkı Batır Destanı: 18-19*)

K.T.

Ataqtı azakistan ara tavı
Köp elder bizden burın meken koñıs
oyını azınalı altın kümüz
Aşısay, Hantağı, Tas-kömir say.

T.T.

Kazakistan'ın meşhur Karadağ'ı
Bizden önce pek ok halklar mekân etmiş,
Koynu hazinelerle dolu altın, gümüş
Aşısay, *Handağı*, Taşkömürü vadisi

(*Akbiykeş-Karabala Destanı: 366-367*)

Han Şıngıs

Kazakistan'da bulunan dağlardan biridir. Yer adı ile ilgili halk arasında efsaneler bulunmaktadır. Yer adının Cengiz handan geldiğı anlatılmaktadır (Januzak, 2011: 194).

K.T.

Nağaşın at oyıptı Ermek er dep
Enlikti alıp aşқан Kebek äken

T.T.

Dayıların adlandırmış seni Ermek diye.
Enlik'i açırmıştı Kebek baban,

Ekevi Han Şingıstı kılğan meken İkişi *Han Şingıs* 'imekan etmiş.
Eritip iyersiz tavda jürgeninde Böylece gezerek kimsesiz dağlarda,
Ermek kıp seni olarğa bergen eken. Ermek yapıp onlara vermiş seni.
(*Ermek Batır Destanı: 217*)

Han Tengri

Orta Asya'da Tanrı dağlarının adıdır. Tanrı dağları kısım kısım farklı adlarla anılmaktadır. Han Tengri de bunlardan birisidir. Kazakistan ile Kırgızistan sınırında bulunmaktadır. Ulu, yüksek dağlardan birisidir (Januzak, 2011: 192). Bir bakıma Tanrı dağlarını içerisinde yer almaktadır. Tanrı dağları aynı zamanda Ala dağ şeklinde de isimlendirilmektedir. Türkler önemli gördükleri ve kutsal kabul ettikleri dağlara genel olarak ala sıfatını ekleyerek kullanmaktadırlar.

K.T.	T.T.
Şındardıñ sıñı Häntenjiri	Dorukların doruğu <i>Hantengri</i>
Tavdıñ biyik bası bar.	Dağın yüksek başı var.
Jetisuvdıñ jelini	Jetisu'nun eteği
Değen tavım osılar.	Dediğim dağlar bunlar.

(*Suranşı Batır Destanı: 250*)

Han Törtkül

K.T.	T.T.
Asılımdı surasañ	Benim soyumu sorarsan,
Men bir Noğay balası.	Ben bir Nogay çocuğuyum.
Mekenimdi surasañ,	Mekanımı sorarsan,
Han törtkil degen jer edi.	<i>Han Törtkül</i> adlı yurttur.

(*Musahan Destanı: 230-231*)

Harezmi

Orta Asya'da buluna tarihi yerleşim yerlerinden biridir. Günümüzde Özbekistan yönetimi altında bulunmaktadır. Medeni ve kültürel olarak önemli şehirlerden birisidir (Azibaeva, 2004:316).

K.T.

Arındatıp ata minip,
Çamça tondı b6rik kiyip,
Horezmdi basıp 6tip,
Alla dep bekter j6neldi.

T.T.

Hızlı koşan atına binip,
İşlemeli kıyafet b6rk giyip,
Harezmi basarak ge7ip,
Allah deyip beyler yola 7ıkar.

(K6roğlu Destanı: 498-499-500-501)

Havadak G6l

K6roğlu destanında ge7en g6l adıdır. Bu adın nereyi işaret ettiği ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır.

K.T.

K6rmek bolıp elderin,
6rzeniş, j6mbilbelderin,
Havadağ attı k6lдерin.

T.T.

G6rmek isteyip yurdunu,
6rzeniş, Jembilbel'ini,
Havadakg6lünü.

(K6roğlu Destanı: 142-143)

Hindistan

Asya'nın G6ney doğusunda bulunan 6lkedir (Azibaeva, 2004: 336).

K.T.

K6ruğlı kırık jaşka kelgende onıñ dañkına ğaşık, 6zine kumar bolğan Çap tavı patşasınıñ kıızı Aęaj6nis peri kelip K6ruğlına eyel boldı. Kırık bes jaşka kelgende 6ndistannan Mışkal peri kelip tiydi.

T.T.

K6roğlu kırk yaşa geldiğinde onun ř6hretine aşık, kendisine hayran olan Kaf dağı padişahının kıızı Ağajin6s peri gelip K6roğlu'na zevce olur. Kırk beş yaşma geldiğinde *Hindistan'dan* Mışkal peri gelip evlenir.

(K6roğlu Destanı: 342-343)

Hive

Özbekistan'da bulunan şehirlerden biridir. Amuderya nehrinin sol tarafında bulunmaktadır. Tarihi yerleşim yerlerindedir (Hive: Jer-Suv Atavuları, 2012).

K.T.

-At jaqsısın körgenmin,
Èndijan menen azanda.
Ton jaqsısın körgenmin,
Hiyva, Takent, Buharda.

T.T.

-Atın iyisini görmütüm,
Andican ile Kazan'da.
Tonun iyisini görmütüm,
Hive, Takent, Buhara'da,

(ora Batır Destanı: 206)

K.T.

Besala Bessam yerinde
Hiyvanin iinde,
Türikmenin elinde,
Hasanhannin balası
Kasım degen er de ötken.

T.T.

Beskala Bessam yerinde
Hiyve'nin iinde,
Türkmen'in ülkesinde,
Hasanhan'ın olu
Kasım denilen bir tiitte geçmi.

(Körolu Destanı: 712-713)

K.T.

ozandıabam dep Hiyvanin hanı Bozoqlan degen pata
Atanıp kelgen eken. Sonda Bozoqlannin atı ora jıılıp, özi olga túsip
alan eken.

T.T.

O günlerde Hive hükümdarı Bozoqlan adlı padiah, Kozan'ın yurduna
saldıracaım diye gelmiti. Bozoqlan'ın atı bir ukura dümü, padiahın
kendisi de yakalanıp tutsak olmutu.

(Orak ile Mamay Destanı: 260-261)

Hokand

Çağatay Hanlığının dağılmasından sonra hanlık üç parçaya ayrılmıştır. Bu parçalanmadan sonra kurulan hanlıklardan biri de Hokand hanlığıdır. Güney Kazakistan, Jambıl, Almatı ve Kızıldanının bir bölümüne de hâkim olunan bölgedir (Hokand: Jer-Suv Atavu, 2011).

K.T.

Ƙokannan kelgen köp äsker,

Jer Ƙayısıp sıymadı

Men men bastı şuvlatıp,

Ƙoyşa iyirip jiynadı

T.T.

Hokand'dan gelmiş çok asker

Yeryüzüne sığmadı.

Hayvan ile insanı bağirtıp,

Koyun gibi bir araya yığdı.

(Suranşı Batır Destanı: 271-272)

Horasan

Orta doğudaki tarihi yerleşim yerinin adıdır. İran, Afganistan ve Türkmenistan sınırlarında bulunmaktadır. Tarihte birçok devlet tarafından hâkimiyet altına alınmış bir bölge olarak bilinmektedir (Albekov, 2004: 520).

K.T.

Kök ƘaşƘağa Tokımbet er saladı

Küren attı bay oljağa aladı.

Ƙorasanga niyaz ayttı Tokımbet,

Biräliniñ avlın izdep baradı.

T.T.

Kök ƘaşƘa ata Tokımbet eyer koyar,

Küren atı büyük ganimet olarak alır.

Horasan'a niyaz eyler Tokımbet

Birali'nin köyünü arayıp gider.

(Er Tokımbet Destanı: 190)

Hörgüç Dağ

K.T.

Örkeş tav, örkeş bult şımbasalıp,

Sekildi söyleskendey bir Ƙurmetpen.

Say-sala, jıralarıñ türlengen şöp,

Ğalamğa jel arƘılı jupar sepken.

T.T.

Hörgüç dağ hörgüç bulut kümelenmiş

Sanki saygıyla sohbet eder.

Vadi ve derelerin otlarla süslüdür.

Aleme rüzgâr ile ıtır saçar.

(Mırkı Batır Destanı: 16-17)

Ilık Pınar

K.T.

Suvı tunık aynadan,
Atılıp tasıp kaynağan,
Jılı bulak der edi,
Basında bar karağan,
Molası joq, tamı joq.
Töñiregi jalañaş

T.T.

Suyu aynadan da duru,
Kaynağından fişkırarak akan
Ilık Pınar derlerdi,
Büyük bir karağaç var başında,
Ama mezar yok, türbe yok,
Çevresi onun çırılçıplak.

(*Alpamiş Batır Destanı: 45*)

Indıs Eli

Düşman yerleşim yerlerinden biri olarak geçmektedir. Düşman topraklarının bütünü bu isimle anılmaktadır.

K.T.

Indıs degen el eken,
Oy-şuqırı köp eken.
Kayratıma mastanbay,
Oylanıp körgen jön eken.

T.T.

Indıs denilen bir el imiş,
Vadisi, çukuru çok imiş.
Kuvvetimle mest olmayıp,
Düşünüp taşınmak doğru olurmuş.

(*Anşıbay Batır Destanı: 58-59*)

Issık Göl

Kırgızistan sınırları içinde bulunan göl adıdır. Tanrı dağları, Küngey ve Teriskey dağlarının arasında bulunmaktadır. Suyunun ılık olmasından hareketle bu isimle anılmaktadır (Issık Göl: Jer-Suv Atavuları, 2012). Suyun karakteristik özelliğinden hareketle isim verilmektedir. M.Ö. II. Yy. Çin Kaynaklarında Jè-hai (sıcak deniz) adıyla geçtiği belirtilmektedir. Kalmuklar ise Kırgızların bu yörede demir işlemelerinden hareketle göle Temurtu-Nor (Demir göl) adını vermişlerdir (Taşağıl, 1999: 135-136).

K.T.

Äteke men sarbağış,
Kırğız degen el edi.

T.T.

Eteke ile Sarbağış
Kırğız adında halktı.

Iştık köl men Şu degen,
Olardıñ ülken köli edi

Issık Göl ve Şu denilen
Onların büyük gölü idi.

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

Izgar Bozkırı

K.T.

Ƙırık üy tama Ƙoñsısı,
O da ilesip ketedi.
Izğardıñ uzaƘ dalası,
Ƙırık küñşilik şöl edi.

T.T.

Komşusu kırk evli Tama boyu,
O da peşinden gider.
Izgar'ın engin bozkırı,
Kırk günlük bir çöl idi.

(*Şora Batır Destanı: 31*)

İdil/ Edil (Volga)

Avrupa'daki en uzun nehirlerdendir. İdil nehri Hazar denizine ulaşmaktadır. İdil nehrinin tarihi ve edebi önemi diğer Türk topluluklarınca da önem arz etmektedir bu yüzden edebi eserlerinde Edili sıklıkla işlemişlerdir (Albekov, 2004: 512).

K.T.

Ediden şıƘƘan aƘgar dep,
Mengen atta jal bar dep
ĞaşıƘtıƘtıƘ dertinen
Suraspadık ekevmiz
Üyiñde mırzam kim bar dep.

T.T.

İdil'den çıkan kol, diye
Bindiğim atta yele var, diye
Aşkın derdinden
Birbirimizden soramadık.
Evinde, beyim, kim var, diye

(*Avez Batır Destanı: 80*)

K.T.

Patşa äskeri ağılıp,
Edil, Jayık, Oraldı,
ArƘa menen Altaydı,
Aralap attap jol saldı.

T.T.

Çar ordusu akarak
İdil, Yayık, Ural'ı,
Arka ile Altay'ı
Dolaşıp, atlayıp yol çizdi.

(*Savrik Batır Destanı: 249*)

K.T.
-jerimdi meniñ surasañ,
Tobilğlı tav-dedi
İzdegenim surasañ,
Edil degen suv dedi

T.T.
Yurdumu benim soruyorsan,
Tobilğlı adlı dağdır.
Ne aradığımı soruyorsan,
İdil adlı nehirdir.

(Junabiş Destanı: 410-411)

K.T.
Edil-Jayık boyında
Boğdanıñ bergi jağası,
Hantörtküldiñ bası edi,
Musahannıñ salğan qalası.

T.T.
İdil, Yayık havzasında,
Bogdan'ın bu yandaki kenarı,
Han Törtkül'ün başı idi,
Musahan'ın yaptırdığı şehri.

(Musahan Destanı: 234-235)

K.T.
Edil menen Jayıktan,
Qalmaktıñ halkın bostırğan,
Eregisken duşpanın
Aldına salıp jostırğan.

T.T.
İdil ile Yayık'tan
Kalmak halkını sürgün etmiş,
Savaşığı düşmanı
Önüne alıp koşturmuş.

(Koroğlu Destanı: 714-715)

K.T.
Edil qayda, el qayda,
Eldi körer kün qayda?
İlestirip ardıña,
Qırık üydiñ tartıñ obalın

T.T.
İdil hani, il hani,
İlimizi görececek gün hani?
Takıp peşine buraya getirip,
Kırk evin aldın vebalini.

(Şora Batır Destanı: 40)

K.T.
Qazaqtar alıp koydı Edil-Jayık.
Ekpini qazaqtardıñ asa jaman.
Keteyik Sariarqadan bizder tayıp

T.T.
Kazaklar aldı zaten İdil- Yayık'ı
Öfkesi Kazakların çok yaman.
Diyelim Sariarka'dan bizler kaçıp.

(Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 182-183)

K.T. T.T.
Edil- Jayıķ eki suv. İdil- Yayık iki su
Qalın Qıpşaq qonısı. Qalın Qıpşaq mekânı
Öziñ endi bilesiñ, Şimdi sen bilirsin
Avılımnıñ alısı Köyümün uzaklığını.

(*Alankay Batır Destanı: 39*)

K.T. T.T.
Kök Edildiñ boyında, Kök Edil'in boyunda,
Uveli degen han bolğan. Veli adında bir han varmış
Batır bolğan, bay bolğan. Yiğit imiş, zengin imiş.
Tört tülgi say bolğan Dört çeşit hayvanı devletine denk imiş.

(*Kubıkul Destanı: 38-39*)

İkiz Göl

Aral gölünün güneyindeki Kuanderya tarafında bulunan Kökşe ve Akşa deniz isimli iki göl bulunmaktadır. İkiz göl olarak adlandırılan bölge bu göllerin bulunduğu yer olabilir (Azibaeva, 2005: 289). Birbirine yakın olan dere, göl, dağ, tepe gibi yerler benzerlikleri ve yakınlıklarından dolayı iki, küçük, büyük, aşığı, yukarı gibi önlerine sıfat alabilmektedirler.

K.T. T.T.
Elimiz Egiz köldi jaylap keldi, İlimiz *İkiz Göl'ü* yaylayıp geldi,
Tay, qulın, jabağısın baylap keldi. Tayını, atını, hayvanını bağlayıp geldi.
Kız izdep Qarakalpak Jabı batır Kızı istemeye Karakalpak Jabı Batır
Qamdanıp qoşşı-qolan saylap keldi Heveslenip yedek atıyla çoşarak geldi.

(*Makpal- Segiz Destanı: 100-101*)

İli/ İle

Taldıkorgan, Almatı eyaletlerinden geçerek Balkaş gölüne dökülen nehir adıdır. Murzaev'in fikrine göre kelime Moğol kökenli olup il kelimesinin Moğolca karşılığının açık olduğunu söyleyerek ilenin açık nehir anlamında kullanıldığını söylemektedir. Nehrin bir noktaya dökülmesi de

bunun karşılığı olarak kullanılmaktadır. Abdurahmanov ise kelimenin Kaşgarlı'nın eserinde geçtiğine dikkat çekerek Türkçe olduğunu söylemektedir. "İ" sözü'nün Türk dillerinde su olarak karşılık bulunduğunu zikretmektedir (Abdrahmanov, 2010: 235).

K.T.

İle, Balkaş, Ertisi,
Alamın dep kölderin.
Soldattarın kırasıp
Jiberdi patşa mergenin.

T.T.

İli, Balkaş, İrtiş'i
Alırım diye göllerini
Askerlerini toplayıp
Gönderdi çar nişancısını.

(Savrik Batır Destanı: 250)

K.T.

Tezdep habar kelmedi
Bir bölegi Duvlattıñ
Mayamırdıñ avılı,
İledegi toğaydıñ,
Tübegine tıgıldı.

T.T.

Haber çabuk gelmedi.
Duvlat'ın bir grubu
Mayamır'ın köyünde idi
İli Nehri'ndeki ormanın
İçine gelip saklandı.

(Suranşı Batır Destanı: 270)

K.T.

Şıgadı Karasazdan Uzunağaç,
Kargalı, Jiyrenaygır oğan janas.
Kosılıp üç-tört özen Kürti atanıp
İle'ge kumdı jarıp uradı bas.

T.T.

Çıkıyor Karasazdan Uzunağaç,
Kargalı, Jiyrenaygır onayakın.
Birleşince üç beş nehir Kürti denir.
Kumu yararak İle'ye dökülür.

(Mirki Batır Destanı: 18-19)

İran

Köroğlu destanında geçen yer adlarındandır. Farsların yaşadığı bütün coğrafyayı içine almaktadır. Asya'nın Güneybatısında yer almaktadır (Akan, 2004: 339).

K.T.

Şağdattan endi aytayın,
Küñirentip jatқан kökjal ol.
İyrannan şığıp Turandı
Қаһарlı bul da қасқа jav,
Қılıғı jaman baskalav

T.T.

Şimdi Şağdat'tan bahsedeyim,
O halkı inleten deccaldır.
İran'dan çıkıp Turan'a
Қahırlı, bu da zalim düşman,
Davranışları kötü başkaca.

(Köroğlu Destanı: 222-223)

İrgekamis

K.T.

Tastısay, İrgekamis jaydaқ jeri,
Botаға қамıs jaқın tastaн görі.

T.T.

Tastısay, İrgekamis düz yerlerdi.
Köşek için kamışlık taştan iyidir.

(Mırkı Batır Destanı: 28-29)

İrtiş/Ertis

Doğu Kazakistan, Semey, Pavlador eyaletlerinden geçen nehir adıdır. Ertiş adı Kültekin ve Tonyukuk yazıtlarında da mevcuttur. Kaşgarlı da yazdığı sözlükte Ertiş adını Ertişmak yani çabuk geçmek olarak vermektedir (Abdrahmanov, 2010: 105).

K.T.

Қазаққа tartıp sälem dep,
Қаратıp eldi amal dep
Altay, Ertis boyında,
Talay ulıқ қурипtı.

T.T.

Kazaklara selam yollayıp
Herkesi idareme alayım diye
Altay; Ertis kenarında
Nice önder ölmüştü.

(Bazar Batır Destanı: 112)

K.T.

Osı jerdiñ elderin
Қıramın dep ellerin
İle, Balkaş, Ertisi
Alamın dep kölderin.
Soldattarın қурасıp

T.T.

Buraların halkını
Қırarım diye erlerini
İli, Balkaş, İrtiş'i
Alırım diye göllerini
Askerlerini toplayıp

Jiberdi patşa mergenin.

Gönderdi çar nişancısını

(*Savrik Batır Destanı: 250-251*)

K.T.

Oraldan örlep Altayğa,

Aluvğa patşa ıntıktı.

Sadağ tartқан Қазакқа,

Tütindetti mılıktı,

Ertisti ötip oraltıp

Jetisuvğa қол суқtı.

T.T.

Oral'ı aşıp Altay'ı

Almaya padişah niyetli

Yayını gerek Kazak'a

Çekti tüfeğini

İrtiş'i geçti dönerek

Jetisu'ya el koydu.

(*Suranşı Batır Destanı: 269*)

K.T.

Bir salğanda jolbarıs Ertistegi

Til tartpay jüresinen jatıp edi.

Malın, janın halıqtın jılда soğıp

Tizesi jaobarıstın batıp edi.

T.T.

Ertis'teki bir kaplan saldırdığında

Anlatılmaz bir heybeti vardı.

Her yıl halkın malını, canını yakarak

Zararı kaplanın pek çok idi

(*Karaşas Kız Destanı: 80-81*)

İsfahan

Köroğlu destanında geçen İran'ın orta bölümlerinde yer alan yerleşim merkezlerinden biridir (Azibaeva, 2004: 335).

K.T.

Perzenti bolmağan soñ, asfahen şaharınan Қалдар degenniñ ulı Hasandı alıp
қаştı. Hasanhandı balam dep süyip mandayınan iyiskep, özimniñ murama
iye bolatın balam osı dep, onan ümitker boldı.

T.T.

Evladı olmayınca *İsfahan* şehrinden Kaldar adlı birisinin oğlu Hasan'ı
kaçırır. Hasanhan'ı balam diye sevip, alından koklayıp kendi mirasıma sahip
çıkacak balam bu deyip ondan ümitlenir.

(*Köroğlu Destanı: 342-343*)

İstanbul

Türkiye'nin eski başkenti olan İstanbul günümüzde de tarihi ve siyasi öneme sahip olan bir şehirdir. Kostantiniyye olarak adlandırılan şehir Bizans İmparatorluğu'na da başkentlik yapmıştır (İstanbul: Jer-Suv Atavuları, 2012). İstanbul ve Kazan şehirleri Türk Dünyası ve İslamiyet açısından önemli konumda görülmektedir. Bu iki şehir Türk Dünyasında lokomotif görevinde olduğu gibi İslamiyet'in de koruyucusu olarak görülmektedir. Destan metninde bu iki şehrin Müslümanlığın destekçisi olduğu yönünde ifade bulunmaktadır.

K.T.

İstanbul, Kazan eki şahar,
Ejlgiden beri belgili,
Musılmanniñ medev edi beline.

T.T.

-İstanbul, Kazan, iki şehir,
Ezelden beri bilinir,
Müslümanın destekti onlar arkasına.

(Şora Batır Destanı: 204)

İtjon

K.T.

Bir sayaz Kaşşagaydan ötken
tavıp,
Üysin'niñ İtjon'da bir bölegi.

T.T.

Kaşşagay'ın sığ yerinden geçit
bulup,
Üysinlerin bir bölümü İtjon'daydı.

(Mırkı Batır Destanı: 20-21)

Jabağı

Aksu nehri Jabağılı yer olarak geçmekte ve bu yer ile ilgili efsane anlatılmaktadır. Efsaneye bağlı olarak oluşan yer adlarından biridir. Jabağı Tay anlamında kullanılan kelimedir. Bu bölgede ejderhayı öldüren ve kendisi de ölen kahramanın atı nehrin kenarında beklemektedir. Bu sebepten bu isimle anılmaktadır (Jabağı: Jer-Suv Atavuları, 2011). Topluluk için önemli olan kahramanlar aynı zamanda yer adlarında efsanevi bir şekilde varlık bulmaktadırlar. Hem kahramanı yüceltmek hem de yerin kutsallığı artırmak için yer adları topluma mal olmuş kahramanın efsanesi etrafında varlık bulur.

K.T.

Baratının surasan
Aşçagar saydın bası edi,
Jabagı suvdın kası edi,
Baratın jerin osı edi.

T.T.

Gidecek yerini sorsan,
Aşçagar suyunun başıydı,
Jabagı suyunun karşıydı,
Gidecek yerin orasıydı.

(*Manas Oğlu Tuyakbay Destanı: 165*)

Jabır

K.T.

At, quraldı tügel ap,
Jabırğa tarttı turadan.
Qaşqan elder jolıptı,
“Qayda?” dep başı surağan

T.T.

Atı, silahı hep alarak,
Jabır’a yöneldi doğrudan.
Kaçanlarla karşılaştı,
“Önderiniz nerede?” diye sordu.

(*Dürliğiv Destanı: 42-43*)

Janıs

Kazakistan’da bulunan Duvlat boyunun bir kolu olarak geçmektedir. Güney Kazakistan ile Yedisu boyunda yayılmış durumdadırlar boyun yaşadığı yer bu isimle anılmaktadır (Alibekov, 2010: 395).

K.T.

Əlibek Janıs eline biy bolıptı,
Başkarıp Ulı Jüz’di iygeripti.

T.T.

-Alibek, Janıs eline bey olmuştu,
Ulu Cüz’ü yönetmiş, idare etmişti.

(*Ak Böpe- Savıtbek Destanı: 110-111-112-113*)

Jarkavlak

K.T.

Bul tavda bir urı bar özi mergen
Mergenniñ atı edi,-Nasıl degen
Şaşavlap jalğız şığıp jürgen jandı
Zarlatıp añiretip malın jegen

T.T.

Bu dağda bir hırsız var, nişancı,
Nişancının adı “Nasıl” idi.
Yalnız gezen, ava çıkanları,
Ağlatarak, yağmalayarak hayvanını yermiş.

Turağı bul mergenniñ Jarǵavlaǵta, Kaldığı yer bu nişancının *Jarkavlak'ta*,
Birneşe künde keler osı jaǵqa. Birkaç güne gelir buralara

(*Er Begzat Destanı: 158*)

Jarkent

Almatı eyaletindeki tarihi yerleşim yeridir. Adının anlamı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Jar ve kent kelimelerinin birleşimi ile oluşan yerleşim yeridir. Yani jar (uçurum) boyundaki yerleşim yeri olarak açıklanmaktadır (Januzak, 2011, 307).

K.T.

Bazar 4-5 aylıq vaqıtlı bazar edil. Munda ar Oyazdın ökilderi qonıstanıp otıratın. Bazar kezinde Jarkent oyazının pristopı Qarqara jarmenkesinde turuvşı edi.

T.T.

Pazar dört beş ay sürerdi. Burada her bölgenin vekilleri yerleşip kalırdı. Pazar zamanı *Jarkent'in* başkanı Karkara Cermenkesi'ndeydi.

(*Dürliğüv Destanı: 12-13*)

Jasıbay

Göl adıdır. Pavlador ve Almatı eyaletlerinde aynı isimle yer adı olarak kullanılmaktadır. Jasıbay gölü olarak da geçmektedir. Metinde geçit, bel olarak işlenmektedir. Geçit 'in adı bu göllerden kaynaklı olarak verilmiş olması muhtemeldir (Koşıbaev, 1985: 114). Bazı durum ve şartlarda bölgeler birbirlerinden etkilenmektedir. Nehirler üzerinde kurulu olan yerleşkeler genel olarak adlarını nehirde almaktadırlar.

K.T.

Köterip ǵalmaǵ erin, Bayandı alıp,
At ǵoydı sol asuvǵa Jasıbay asuv.
Abılay Sabındıqölge tıkti üyin.

T.T.

Kaldırıp Kalmuk yığidini, Bayan'ı alarak,
Ad verdi o geçide, *Jasıbay geçidi*.
Abılay Sabındıqöl'e dikti evini.

(*Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 190*)

Jem/Cem Nehri

Aktöbe Gurev eyaletindeki nehir adıdır. Nehir orta asırda Gem olarak adlandırılmıştır. Kelimenin varlığı diğer Türk topluluklarında da tespit edilmiştir. Kelime nehir terimine karşılık olarak kullanılmaktadır. Nehrin akıp gittiği havza üzerinde aynı isimle kurulmuş yerleşim yeri de bulunmaktadır (Abdirahmanov, 2010: 47-48).

K.T.

Ulı özen Jemine

Ulı jemdi jağalap,

Jerdiñ jüzin aralap

Şetirliniñ boyına,

Paşa kelip şamalap

T.T.

Ulu Özen Cem'ine

Ulu Cem'in kıyısınca,

Yeryüzünü gezip,

Şetirli'nin boyuna,

Padişah geldi ilerleyip.

(Kubıkul Destanı: 44-45)

K.T.

Atı onıñ bolsın jem

Anıgın onıñ surasañ

Tolıp jatқан balıqtı.

T.T.

O yerin adı olsun *Jem*,

Vaziyetini bilmek istersen, söyleyeyim,

Doludur ağızına kadar balıkla,

(Asan Kaygı- Togan- Abat Destanı: 852-853)

K.T.

Toqsan bavlı noğaylar

Mesliyat töbe basında,

Jıyılıp kenñes kuradı

Temirdiñ tömen қasında

Jem özeninin jaғası

Meken etken қалası.

T.T.

Doksan kollu Nogaylar

Meşveret için toplanıp,

Oturup danışır bir tepebaşında.

Temir'in aşağı kısmında,

Jem nehrinin kenarı,

Mekân ettikleri şehirdi burası.

(Kargaboylu- Kazıuvgan Destanı: 874-875)

Jembilbel

Köroğlu destanında geçen önemli yer adlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Jembilbel'in tam olarak neresi olduğu ile ilgili yeterli veriler

bulunmamaktadır. Destan'ın farklı varyantlarının olması bu konuda önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Köroğlu Farklı coğrafyalarda yaşamaktadır.

K.T.

Eki jaqsı buyrık bolıp qosıldı-ay,
Ketse jaqarı aqırın bèrip tosılmay.
Jèmbilbelden jav jerine èrkelip,
Kudirettiñ seb eppenepen qosuvı-ay!

T.T.

İki iyi Allahın emriyle birleşmiş,
Gitse iyidir, sonunu bekleyip durmadan.
Jembilbel'den düşman yurduna getirip,
Kudretin sebep olup bir araya getirmesi!

(Köroğlu Destan: 62-63)

Jılandı

Kazakistan sınırları boyunca bu isimle yer görmek mümkündür. Yılanı çok olan yerlere verilen isimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulunulan bölgede hayvanların özellikleri, çokluğu bölgenin bu isimle anılmasına etki edebilmektedir (Koyşibaev, 1985: 121).

K.T.

Elge kelip algasın,
Kulınşak pen er Şora
Elde bir neşe jıl turğasın
Tağı attandı qalmaq eline
Ol jolında bar edi
Jılandınıñ biyik tavı.

T.T.

Yurduna ulaştıktan sonra,
Kulınşak ile Er Şora,
Yurdunda birkaç yıl durduktan sonra,
Tekrar sefere çıktı Kalmuk yurduna.
Yollarının üzerinde vardı,
Jılandı'nın yüksek bir dağı.

(Şora Destanı: 730-731)

Jıydeli Baytak

Jıdeli nehir, dere adı olarak geçmektedir. Aynı zamanda bu nehir boyu üzerinde aynı isimle yerleşim yeri de bulunmaktadır. Jıdeli ismiyle Aktöbe eyaletinde bir bulak ve Aral denizinde bir de körfez aynı isimle anılmaktadır (Koyşibaev, 1985: 117-118).

K.T.

Jaratkaŋa jalımp
Ketpegen qoldan jaǵası.
Baysın degen özeni,
Jiydeli Baytaq qalası.

T.T.

Yaradan'a yalvarıp
Gece gündüz dua etmiş.
Baysın adlı nehri,
Jiydeli Baytaktır şehri.

(*Alpamiş Batır Destanı: 38*)

Jiyrenaygır

Dağlı-tepeli, engebeli yerleşim yeri adıdır. Aynı isimle Almatı eyaletinde Kürti nehrine dâhil olan nehir de bulunmaktadır (Koyşibaev, 1985: 118).

K.T.

Şıǵadı Qarasaz'dan Uzınaǵaş,
Qarǵalı, Jiyrenaygır oǵan janas.
Qosılıp üş-tört öze Kürti atanıp,
İle'ge kumdı jarıp uradı bas.

T.T.

Çıkıyor Karasazdan Uzunaǵaç,
Kargalı, Jiyrenaygır oan yakın.
Birleşince üç beş nehir Kürti denir.
Kumu yarararak İle'ye dökülür.

(*Mırkı Batır Destanı: 18-19*)

Jiyren Gölü

Göl adıdır. Kazakların Karakuyruk olarak adlandırdığı geyik türünün bu bölgede olmasından dolayı bu isimle anılmaktadır (Koyşibaev, 1985: 118).

K.T.

Jiyren degen kölindi,
Qalmaq alǵan elindi
Aq Qurtkaday aruvdın
Qaqqan altın qazıǵı,
Qazıqtan turmın kete almay.

T.T.

Jiyren denilen gölünü,
Kalmuklar almış elini,
Burada var güzel Ak Kurtka'nın
Yere qaqtığı altın kazık,
Durdum kaldım bu kazıktan ayrılamayıp.

(*Kıdırbay Oǵlu Kobılandı Destanı: 790-791*)

Jiyrenkopa

Aktöbe eyaletinde İsabay olarak da adlandırılan tarihi yerleşim yerlerinden birinin adıdır. Anlam olarak Jayran geyiklerinin gelip konup-göçtüğü yer ile alakalıdır (Koyşibaev, 1985: 119).

K.T.

Jayıktıñ argı betinde

Jirenkopa degen jer edi

Besoba degen döñ edi

Ol jerde meken kılğan

Qara qalmaq qattı sıbannıñ eli edi.

T.T.

Yayık'ın öteki kıyısında(ki)

Jiyrenkopa denilen bir yerdi,

Besoba denilen bir tepeydi,

Orayı mesken edinmiş

Kara Kalmuk adlı bir Sıban yurduydu.

(*Kıdırbay Oğlu Kobılandı Destanı: 778-779*)

Juldız

K.T.

Künin kördi beşara

Qazıp üngir ar sayda.

Jer qalmadı barmağan

Ürimji men Juldızda

T.T.

Yaşadı çaresizlik içinde

Kazarak kuyu her yerde.

Gitmediği yer kalmadı,

Urimçi ile *Juldız'da*.

(*Dürligiv Destanı: 48-49*)

Kaf/Köhiy Kaf Dağı

Kafdağı genel olarak masallarda geçen hayali yerlerden biri olarak bilinmektedir. Peri ve cinlerin burada yaşadığı düşünülmektedir. Kaf dağı mitolojik bir olgudur. Dünyanın bittiği yerde Kaf dağının bir duvar ördüğü fikri bulunmaktadır (Boratav, 2016: 53).

K.T.

Perzentsiz ötti dünyeden

Ekşimi joq artında.

Ol bir Qaptıñ tavında,

Qap tavında molası.

T.T:

Çocuk sahibi olmadan göçtü dünyadan,

Hiç kimse yok ardında.

O *Kaf Dağı'nda*,

Kaf Dağı'ndadır mezarı.

(*Tana Destanı: 568-569*)

K.T.

Surasañ bizdiñ meken Köhiy Qapta,
Bal Gavaz, seni tırmın sınamaqqa.
Qusındı al èvre bolmay dariyadan,
Bermeydi meniñ èkem adamzatqa.

T.T.

Sorarsan bizim mekân Köhiy Kaf'ta,
Genç Gavaz, çekiyorum seni sorguya.
Kuşunu al deryadan, boşuna uğraşmayıp
Vermez benim babam insanoğluna.

(Köroğlu Destanı: 640-641)

Kalba

Doğu Kazakistan, Semey eyaletindeki dağ adıdır. Şorlarda da Kalbık diye adlandırılan bir dağ adı bulunmaktadır. Onlar bu dağ adını Kalba-Kalbı (Çeremşa) şeklinde olduğu yönünde yorum beyan etmektedirler. Çeremşa kelimesini bir bitki türü olarak (Sarımsak) açıklamaktadırlar. Dağ adının bu bitki türünden koyulmuş olması muhtemeldir. Kelimenin bu anlamı unutulmuş olarak Kazakçada sadece dağ adı olarak yaşadığı görülmektedir (Abdrahmanov, 2010: 137).

K.T.

Qalbağa taman kırqalap
Körinüvge ketelik
Arttan şapқан soldattı
Sol jerde qurban etelik.

T.T.

Kalba'ya doğru yönelip
Görünmek için gidelim
Peşimize takılan askeri
Orada kurban edelim.

(Bazar Batır Destanı: 148)

Kalbulak

Yerleşim yeri adıdır. Kalın-bulak olarak geçen yer adı kısaltılarak Kalbulak olarak söylenmektedir. Bulak kelimesi su kaynağı anlamında kullanılmaktadır. Bölgenin su kaynağına yakın kurulmasından hareketle bu isimle anılması muhtemeldir (Koyşibaev, 1985: 144).

K.T.

Şañ basıp, köştiñ aldı malğa toldı,
Köş bastı Qalbulaktay şıqqan joldı.
Aydarlı, Ötegen'niñ arasına,

T.T.

Toz kopup göçün önü hayvan doldu,
Göç bastı Kalbulak'tan çıkan yolu.
Aydarlı ile Ötegen'in arasına,

Avılı Boşan Bay'dın kelip kondı Boşan Bay'ın oymağı gelipkondu
(*Mırka Batur Destanı: 18-19*)

Kaldarhan Eli

Düşman topraklarından biri olarak geçmektedir. Adı geçen yer kahraman ile özdeşleşmiş ve yaşanılan coğrafya kahramana mal edilerek onun adı ile anılmaktadır. Coğrafyanın tamamı kahramanın ülkesi olarak verilmiştir.

K.T. T.T.
Kırık jigitim saparındı oylandar, Kırk yiğidim seferinizi düşünün,
Jav degende jangan soqtay Düşman denilince yanan kor gibi
jaynandar. parlayın.
Kaldarhangä talap kıldı sultanıñ, *Kaldarhan'a* sefere kararlı sultanınız,
Tas keserdey almas kıılış saylandar. Taşı kesecek elmas kılıcı hazırlayınız.
(*Koroğlu Destanı: 324-325*)

Kalmuk Eli

Düşman Kalmuk topluluğunun yaşadığı bölge işaret edilmektedir. Doğuda kendi dillerindeki Oyrat ve Çungar, batıda Müslüman Türklerin verdiği Kara-Kalmuk, Kalmık, Kalmak adı ile tanınırlar (Yücel, 2001: 267).

K.T. T.T.
Kalmaktıñ jeri kum edi, *Kalmuk elinin* toprakları çöl idi,
Kırık kisi eskermen Kırk kişi askerle
Karavıl karap, jol tosıp Bekleyip, yol gözetleyip,
Jürgen Oraqsı sum edi Dolaşan zalim Oraqsı idi.
(*Anşıbay Batur Destanı: 42-43-44-45*)

K.T. T.T.
Elestep anav köringen, Bulanık olup şu uzakta görünen,
Karamağan karağan, Karaman'ın idaresindeki,

Ƙara ƙalmaƙ el Őĝar.

Ƙara *Kalmuk ili* olmalı.

(*Şora Batır Destanı: 131*)

Kalmukkırĝan

Kazakistan bulunan daĝlardan biridir. Kazakların üç boyunun bir araya gelerek Kalmukları yurtlarından atarak, kaçmalarına sebep olan savaş sonrasđ bu ad verilmiştir. Kalmukların kırılıp kaçırıldıĝđ, yoĝun savaŐın geçtiĝi bölgedir (Januzak, 2011: 327).

K.T.

T.T.

Bayandı ap, barlıƙ ƙazaƙ boldı jıyn.

Bayan'ı alarak bütün Kazaklar toplandı.

Tavına kalmaƙtarĝan ƙalmaƙ ƙaŐtı.

Kalmukkırĝan daĝına Kalmuk kaçtı.

Soĝısƙa ƙalmaƙtarĝa boldı ƙıyn.

Savaş Kalmuklara aĝır oldu.

(*Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 190*)

Kamar

Janaar ilçesinde bulunan daĝ adıdır. Kişi adı ya da soyadından dolayı bu adın verildiĝi fikri bulunmaktadır. Moĝollarda hamar-hamur kelimesi burun ve tepe anlamında kullanılmaktadır Moĝolcanın etkisi düşünöldüĝünde bu yer adının onlardan alınmış olması ihtimali de düşünölebilir (Januzak, 2011: 326).

K.T.

T.T.

ŐaŐı Ƙamar avılıĝ báyge atınday

ŐaŐı, *Kamar köyünün* yarıs atđ gibi

Türkmenniĝ mıĝ tengelik birevindey

Türkmenin bir tengelik atđ gibi,

Kün ƙayda eliktirip ƙolĝa baĝar

Güneş nerede süslendirip ele bakar

Allanıĝ aƙ buyrıĝđ alıp ketse,

Allah'ın ak buyruĝu alıp gitse,

İzdenip ƙatar ƙurbıĝ ƙaydan tabar

Senin gibisini nereden bulur.

(*Akböbek Destanı: 19*)

KamaŐav

Metinde geçen bölgenin daĝ eteklerini kurulu olan yeŐilliklerle kaplı bir yerleşim yeri olduĝu görölmektedir. Fikret Türkmen kelimenin yazđ ile

bilgiyi destan metnin alt kısmında açıklayarak burasının yer adı olabileceğini ancak metnin orijinalinde bozulma var ise kelime anlamının kapalı açık yeri işaret edebileceği bilgisini vermektedir (Türkmen ve öte, 2007: 863).

K.T.

Ƙamaşavda otırğan

Köp ekenin biledi

Jolın Ƙarap batırlar

Şıñ jağalap jüredi.

T.T.

Ƙamaşav'da yaşayanların,

Kalabalık olduğunu anlarlar.

Bir yol arayıp yiğitler

Zirveden dolanarak indiler.

(*Asankaygı- Togan- Abat Destanı: 862-863*)

Kanağaş

K.T.

Ƙanağatşa Jantaymen

Ƙol tartıp keldi Ƙastekke

Ƙol joldan tömen äskeri

Şatırın tikti töstekke.

T.T.

Ƙanağaş'ta Cantay ile

Asker toplayıp geldi Kastek'e.

Patika yoldan aşağıda askeri

Çadırı kurdu ovaya.

(*Savrik Batır Destanı: 260*)

Kancıga

Kancıga adı Kazak boylarından Argın'ın bir kolu olarak bilinmektedir. Boyun yaşadığı yer boy adı ile anılmaktadır (Kanjıga: Ruv Atavuları, 2013).

K.T.

Batır jürdi jağalap,

Ağoşan men Ƙañjıga

Nogaylıñ eli edi

Eldiñ şekti jeri dep,

T.T.

Bahadır da yürüdü kalabalığın yanında,

Akoşan ile *Kancıga*

Nogaylı'nın eli idi,

Nogaylı yurdunun sınırı idi.

(*Tama Destanı: 562-563*)

Kandıaral

Aral gölünün adıdır. Yer adı metinde Aral tepesi olarak geçmektedir Aral adı ile ilgili Şimkentte yerleşim yeri de bulunmaktadır (Koyşıbaev,

1985: 147). Kandıaral diye kastedilen yer Aralın kendisidir. Ayrı bir yer olarak değil Aralın kendisi işaret edilmektedir.

K.T.

Ƙörindi Jemniñ Ƙarası,
Ƙazbek, Ƙandıaralı
Ƙöşkendeği jer tap osı,
Ƙandıaral degen döñ edi.

T.T.

Göründü uzaktan Jem'in karartısı,
Ƙazbek ile *Kandıralı*,
Göç ettikleri yer tam da burası,
Kandıaral denen tepe idi.

(*Kargaboylu- Kazıuvgan Destanı: 908-909*)

Kapal/Kapalkır

Taldıkorgan Eyaletindeki yerleşim yeri ve merkezinin adıdır. Kopal kelime anlamı olarak kamaşlık, sazlık yer olarak açıklanmaktadır (Koç, 2012: 382). Abdrahmanov bu adın Kalmuk hanı Kapal'dan dolayı verildiği fikrini ortaya atmıştır. Konpaşkaev bu fikre karşı çıkmakta ve o yerin adını orada bulunan küçük Kopalı denen nehirden aldığını söylemektedir (Abdrahmanov, 2010: 139).

K.T.

Ƙapalğa toƘtap mekendep
Ulı jüzge Ƙol saldı
Ƙaruv-jaraƘ Ƙattandı
Ƙaygı basıp Ƙartardı.
Ƙabınıp kelgen javına
El batırı attandı.

T.T.

Kapal'da duraklayıp mekân tutup
Büyük Cüz'e el attı.
Silahını kat kat katladı,
Ƙaygı basıp yaşlıları.
Acımasız düşmana
Halk kahramanları atlandı.

(*Savrik Batır Destanı: 249*)

K.T.

Burıngı Ƙoja Ƙudiyar
Ƙazan atın minisip
Ƙompañ-Ƙompañ jelisip
Jağasız köylek kiyisip

T.T.

Eski hoca Kudiyar,
Ƙazan atına binerek,
Yamuk yumuk giderek,
Yakasız elbise giyerek,

Kök şay salıp suv işip
Beren miltık arttırıp,
Mıstan-kerney tarttırıp
Soğıspak bop patşamen
Kıapaldan tosıp bir şıktı.

Yeşil çay yapıp, su içip,
Çelikten silah ele alıp
Bakır boruyu çaldırıp,
Savaşmak niyetiyle padişahla
Kıapal'da bekledi onları.

(*Suranşı Batır Destanı: 269*)

K.T.

Tovar alıp kelüvşi köpester Taşkent, Andican, Şımklent, Kıapal,
Taldıkorğan, Birjibal oyazdarınan mal alıp ketetin.

T.T.

Tüccarlar Taşkent, Andican, Çimkent, Kıapal, Taldıkorgan, Birjibal'dan
hayvan alıp gidiyorlardı.

(*Dürligüv Destanı: 12-13*)

K.T.

Belgili batır Kıulanser,
Kırım menen Rumda,
Şaykasta talay bolğan er.
Batırına Burgınnıñ
Buğalıktı salğan er.
Kıapalkırda mertigıp
Aykastañ endi kalğan er.

T.T.

Tanınmış bahadır Kıulanser,
Kırım ile Rum'da,
Savaşta olmuş yiğit.
Burgın'ın bahadırına
Kementi salmış yiğit
Kıapalkır'da yaralanıp,
Savaştan kalmış yiğit.

(*Alankay Batır Destanı: 22-23*)

Kaptagay/KapşagayDağı

Almatı eyaletinde geçit, belen adı. Aynı zamanda yerleşim yeri adı olarak da kullanılmaktadır. Bu kelime Türk-Moğol ortak kelimeleri arasındadır. Kelimenin anlamı da birbirine benzer şekilde kullanılmaktadır. İki tarafı büyük kayalarla kaplı, sıkıştırılmış ortasından nehrin akıp geçtiği dar geçit anlamındadır (Januzak, 2011: 329-330).

K.T.

Eki ay jürüp Er Şora,
Kıptağaydıñöriniñ,
Basına şığa keledi.
Kırğa şığıp Er Şora,
Olay- bulay qaradı.

T.T.

İki ay yürüyüp Er Şora,
Kıptağay'ın zirvesi'nin,
Tepesine çıkagelir.
Kıra çıkıp Er Şora,
O yana, bu yana bakar.

(Şora Batır Destanı: 103)

K.T.

Köşek Maymak, sender Kıpşagay jağman kiyligip, beri asırmandar.

T.T

Köşek, Maymak, siz Kıpşagay tarafından saldırarak bu tarafa geçirmeyin.

(Mırkı Batır Destanı: 164-164)

Kara Adır

Kazakistan'da bulunan dağ adıdır. Adır kelimesi tepe anlamında kullanılmaktadır. Tepesi taşlı dağ anlamını vermektedir (Januzak, 2011: 455).

K.T.

Munaralas körindi,
Aq kümbezdey qalası.
Sarqırağan özen-suv,
Kara adırđıñ salası.

T.T.

Sütunlu, Minareli göründü,
Beyaz kümbet gibi kalesi.
Gürleyerek akan nehir suyu,
Kara Adır'ın yatağı.

(Şora Batır Destanı: 103)

Karabulak

Kazakistan'ın farklı yerlerinde bu isimle anılan yer adları bulunmaktadır. Bulak kelimesi kaynak su olarak kullanılmaktadır. Yer adı anlamı olarak da yüzey suyu, yer suyu, yerden çıkan kaynar olarak açıklanmaktadır (Januzak, 2011: 456). Kara kelimesi burada renksel bir

imge olarak değil daha çok toprak parçası, toprak yüzeyi anlamında kullanılmıştır.

K.T.

Karabulak, Akşağıl,

Soğan taman keledi.

Tavdan tömen kuladı.

Ayağına tas kirip

Talay kalmağ jıladı.

T.T.

Karabulak, Akşağıl

Bu yerlere yakın gelir.

Dağdan eteklere iner,

Tabanlarımı taşlar dilip,

Nice Kalmuk yolda ağlar.

(Kökşe Oğlu Er Kosay Destanı: s. 991)

K.T.

Burıngı el javınger jıldarında

Qıstağan Sarıtav qumdarında

Akkoltık, Karabulak'tı meken edip

Sol jerde Nayman biraz turğanında.

T.T.

Eskiden, millet savaş yıllarında,

Kışlamışlar Sarıtav'ın kumlarında.

Akkoltık, Karabulak'ı mesken etmiş,

Orada Nayman biraz durduğunda.

(Mırkı Batır Destanı: 18-19)

Karacadağ

Dağ, tepe adı olarak geçmektedir. Kara ve dağ (Karadağ) kelimelerinden oluşmaktadır. Kazakistan'ın bazı bölümlerinde bu isimle dağ ve tepe isimlerine rastlamak mümkündür. Kara kelimesi dağın görünüşü itibariyle verilen renksel bir durumdur. Genel olarak Kara renk imgesi büyüklük ve ulu dağlar için kullanılmaktadır.

K.T.

Bir ayşılık jok eken,

Qaraşa tavdın qasınan,

Tasbulaktın basınan,

Altı künde asadı.

T.T.

Bir aylık yol imiş,

Karacadağının yanından,

Taşbulak'ın başından,

Altı günde geçer.

(Karabek Batır Destanı: 406-407)

Karadağ

Tanrı dağlarının Kuzey batısındaki sıradağlardır. Yer adındaki kara kelimesi dağın rengi ile alakalı olarak verilmiştir. Bu dağlarda yaz boyu kar kalkmamaktadır. Bir başka anlam olarak ise dağın büyüklüğü sarplığı dolayısıyla verilmektedir (Januzak, 2011: 174).

K.T.

Kez bolıp jür er Tokımbet är jerge
Tirek etip toktamaydı bir jerge
Bolıp jatқан ülken toyga kez keldi
Қара тавдın күңгейінде bir elge.

T.T.

Uğruyordu Er Tokımbet her yere,
Bir yeri mekân tutup kalmıyordu.
Büyük bir düğüne rastladı,
Karadağ'ın güneyinde bir yerde.

(Er Tokımbet Destanı: 183)

K.T.

Orıs kelse bu jerge
Malğa juқpas dep edi
Қаратавдın şalgını.

T.T.

Ruslar gelirse buraya,
Mala iyi gelmez demişti,
Karadağ'ın otları

(Ötegen Batır Destanı: 243-244)

K.T.

Meken dep Èziret'tiñ Қаратav'ın,
Köp halıқ Sır'da jatır Қонрат'ta.
Osı aytқан jeti ruv el bèri Orta Cüz,
Savitbek esepthey ber az ba, köp be?

T.T.

Mekân tutmuş Aziret'in *Karataav'ını*,
Halkın çoғu Sır'da, Konrat'ta bulunmakta.
Söylediğim bu yedi boyun hepsi Orta Cüz'dür
Savitbek, sen hesapla az mı, çok mu?

(Akböpe- Savitbek Destanı: 110-111)

K.T.

Artında jatқан aratav,
Munar degen tav edi
Özi biyik jar edi.
Sol тавдın şıқtı basına

T.T.

Arkasında duran *Karataav*,
Munar denen bir dağdı.
Yüksek zirveleri vardı.
O dağın tırmadı başına,

Jan joq edi batırdıñ
Attan başqa qasında.

Kimse yoktu bahadırınızın,
Attan başqa yanında.

(*Jubanış Destanı: 404-405*)

K.T.
Kaptalında bar edi
Köldeneñ jatқан Қаратav
Қарatavdıñ basında
Ol Mañır denen tav edi,
Tavdıñ atı sol edi.

T.T.
Bir kanadında onların vardı,
Yanlamasına uzanmış *Қарatav*
Қарatav'ın başındaki zirve,
Mañır adı verilen bir dağdı,
Dağın adı böyleydi.

(*Şora Destanı: 722-723*)

K.T.
Ayağınan èl ketip,
Jüzinen qanı qaşıptı.
Zorğa jürip ğarıpter
Қарatavdan asıptı.

T.T.
Bacaklarında güç kalmayıp,
Yüzünde kanı çekilmiş.
Güçlükle ilerleyip ğarıbanlar,
Қарatav'dan geçmiş.

(*Şora Batır Destanı: 48*)

K.T.
Sadaqtı belge şaladı,
Mıltıqtı kolğa aladı,
Añ jaylavı Қарatav,
Batır ketip baradı.

T.T.
Yayı bele bağlar,
Tüfeği ele alır.
Av yaylası *Қарatav'a*,
Yiğit şimdi gidiyor.

(*Kubıkul Destanı: 206-207*)

K.T.
Beysara qorıqqannan tilge keldi,
“Mergenim balasımen anda” dedi.
Soğısam beşinci kün Karatavda
Dedi de mıstan kempir jüre berdi

T.T.
Zavallı korkusundan konuştı güç bela,
“Mergen'im oğluyla avda” dedi.
“Savaşağım onunla beşinci gün *Қарatav'da*”.
Dedi de cadı çekti gitti kendi yoluna.

(*Kulamergen- Joyamergen Destanı: 356-357-358-359*)

K.T.

Bizderge ol ne kılmağşı jalğz bala,
Dep qalmaq betin burdı Qaratavğa.

T.T.

“Bize ne yapabilir tek bala,
Diyerek Kalmuk yöneldi *Karadağ*’a.

(*Karabek Batır Destanı: 432-433*)

K.T.

Samarkanda sansız bap,
Otırarda Arıstan bap,
Saryamda bar sansız bap
Bèrine bir tünedi,
Èzireti Qaratav
Èvliyeniñ keni edi.

T.T.

Semerkant’ta var sayısız evliya,
Otırar’da var Arslan Evliya,
Sayram’da var sayısız evliya,
Hepsinde bir gece konakladılar.
Kutsal *Karadağ*,
Evliyaların ocağı idi.

(*Alpamiş Batır Destanı: 44*)

K.T.

Qay vaqıtta qorgaysıñ?
Baba Tükti şaştı Èziz,
Qarasakal Evliya,
Qaratav’dan qalıqtap
Basıma nege qonbaysıñ?

T.T.

Ne zaman koruyacaksın?
Baba Tükti Şaştı Aziz,
Karasakal evliya,
Karadağ’dan uçarak,
Başıma neden konmuyorsun.

(*Mırkı Batır Destanı: 74-75-76-77*)

K.T.

Ataqtı Qazaqstan Qara tavı
Köp elder bizden burın meken
qoñıs,
Qoyını qazınalı altın kumis

T.T.

Kazakistan’ın meşhur *Karadağ*’ı
Bizden önce pek çok halklar mekân
etmiş,
Koynu hazinelerle dolu altın gümüş.

(*Akbiykeş- Karabala Destanı: 366-367*)

Karadeniz

Rusya, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye’ye sınıırı olan denizin adıdır (Albekov, 2004: 514) Renkler Türk kültüründe yön belirten kelime olarak da bilinmektedir. Yoğun olarak kullanılan renkler belli bir yönü işaret

etmektedir (Ak, Kara, Yeşil, Sarı) Kara kelimesi de bizlere Kuzeyi göstermektedir (Genç, 2009: 2).

K.T.

Ƙara teñiz boyunda
SamarƘannıñoyında
Ƙızılbaş degen halıƘtıñ
Jüz elüvmiñ üyi bar.

T.T.

Karadeniz boyunda,
Semerkant vadisinde,
Ƙızılbaş denilen halkın,
Yüz elli bin evi var.

(*Köroğlu Destanı: 718-719*)

Karagaylı

Yerleşim yeri, dağ yamacı, su kaynağı ve aynı zamanda göl adı olarak geçmektedir (Koyşıbaev, 1985: 152). Karagay kelimesi çam ağacı, çamlık anlamında kullanılan bir kelime olarak açıklanmaktadır. Bölgenin çamlıklarla kaplı olması bu adı almasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç, 2012: 345).

K.T.

Ƙaskasu men Üşkonır
Ƙızıl kündeı belı bar
Ƙaragaylı, Ƙurttıbas
Talğarday biyik şoƘı bar.

T.T.

Kaskasu ile Üşkonır'ın
Ƙızıl güneş gibi yeri var.
Karagaylı, Kurttıbas,
Talgar gibi yüksek tepesi var.

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Karğalı

Nehir adıdır. Bu isimle nehir adı sadece Kazakistan'da değil aynı zamanda Moğolistan ve Sibirya'da da nehirler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar bu adı karga (kuş türü) ile ilişkilendirmektedir. Adının kargadan geldiği yönünde fikir beyan etmektedirler. Bazı araştırmacılar bu anlamı dışında kullanıldığını söylemektedir. Bu ismin nehrin taşıdığı su miktarı ile ilgili olduğunu suyunun azlığından dolayı bu ismi aldığını söylemektedir. Kelimeyi Moğolca hargilaa veya Yakutça hargı (suyu az nehir) ile ilişkilendirmektedir (Nurmağanbetulı, 1994: 24-25).

K.T.

Jas künimde bir körip em,
Jañılmasam osı ara,
Karğalı degen jer şıǵar.

T.T.

Gençliğimde bir kez görmüşüm,
Yanılmıyorsam burası,
Karğalı adlı yer olmalı.

(*Şora Batır Destanı: 131*)

K.T.

Şıǵadı Karasaz'dan Uzınaǵaş,
Karğalı, Jiyrenaygır oǵan janas.
Qosılıp üş-tört öze Kürti atanıp,
İle'ge kumdı jarıp uradı bas.

T.T.

Çıkıyor Karasaz'dan Uzunaǵaç,
Kargalı, Jiyrenaygır ona yakın.
Birleşince üç beş nehir Kürti denir.
Kumu yarararak İle'ye dökülür.

(*Mırkı Batır Destanı: 18-19*)

K.T.

Karğalınıñ tavında,
Savriqqa bular kep edi
Üş miñ qolmen Savriq ta
Atqa mingen kezi edi.

T.T.

Karğalı'nın daǵında
Savriq'a bunlar gelmişti.
Üç bin askerle Savriq'ın da
Ata bindiği zaman idi.

(*Savriq Batır Destanı: 256*)

Karahandaǵ

K.T.

Qaraqan tavda qan şiyem,
Jarılqasa erki iyem,
Alpamışqa jür jıldam,
Şuv, januvar, tuv biyem.

T.T.

“*Karahandaǵında* kızıl kirazım,
İhsan etse iradeyi sahibim,
Yürü çabuk, Alpamış'a gidelim.
Deh, hayvancaǵız, tuv kısıraǵım!”

(*Alpamış Batır Destanı: 108*)

Karkara/ Karkaralı

Karagandı eyaletinde bulunan daǵ ve yerleşim yeri adıdır aynı isimle nehir de bulunmaktadır. Radloff sözlüğünde Karkara adını balıqçıl bir kuş türü ve nehir adı olarak zikretmiştir. Kırgızlarda da Karkara isimli kuşun

tüyünden yapılan kızların başlarına giydiği başlık Karkaralı olarak adlandırılmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 142).

K.T.	T.T.
ƘarƘara bar Ası bar	<i>Ƙarkara</i> var Ası var
Şındardıñ şıñı Hantäjiri	Dorukları doruğu Hantengri
Tavdıñ biyik bası bar.	Dağın yüksek başı var.

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

K.T.	T.T.
Suvıqtöbe, Degerez	Soğuktepe, Deregez,
Uzınağaş, Köktöbe	Uzınağaş, Köktepe
Ƙarğalınñ biyigi	<i>Ƙarkaralı</i> yüksekte,
Şubarattın öri bar.	Şubarat'ın çıkışı var.

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

K.T.	T.T.
Jüz basına tapsırdı “Dayarlan” dep,	Yüz başçıya “hazırlan” emri verdi,
“Qural etip jumsalı qolda bardı.”	“Elindeki silahlarla hazırlan”
Jıynalğan qol sıqasıp,	Askerlerini topla,
Qarqaranın özeni	<i>Ƙarkara nehri</i> boyunca dedi.

(*Dürligüv Destanı: 30-31*)

Karakesek

Kazak boylarından biri olarak geçmektedir. Boyun yaşadığı yer, bölge boy adı ile birlikte anılmaktadır (Alibek, 2010: 385).

K.T.	T.T.
Qarakesekke kiremiz eli zatım,	<i>Ƙarakesek'</i> e gidiyorum,
Qaraşaş akem menin qoyğan atım	Babamın bana koyduğu ad Karasaç
Men jayımdı aytayın ekevine	Ben halimi anlatayım ikinize
Qulak salıp tındandar, azamatım.	Kulak verip dinleyin yiğitlerim!

(*Karaşaş Kız Destanı: 78-79*)

Karakıstak

Almatı ve Jambıl eyaletlerinde nehir, yerleşim yeri olarak geçmektedir. Kara ve kıstak kelimelerinin birleşmesi ile oluşan kalıplaşmış yer adıdır. Kıstak kelimesi kışın konulan yer anlamında kullanılmaktadır (Koşybaev, 1985: 155-156).

K.T.

Jantaydıñ qoli örlegen,
Qaraqıstaq özendi.
Qosmoynaqqa jetkende
Artınan qıvıp Savrıq er,
Ayqasıp javğa kez keldi.

T.T.

Jantay'ın insanları geçiyor,
Karakıstak ırmağı'nı.
Kosmoynak'a varınca
Arkasından kovalayan yiğit Savrıq
Düşmanın karşısına geldi.

(*Savrik Batır Destanı: 262*)

Karakiya

Aktoğay ilçesinde bulunan yerleşim yeri adı olarak bilinmektedir (Januzak, 1989: 236). Destan metninde dağ adı olarak geçen yer adını orada bulunan dağdan almış olabilir.

K.T.

Tört tülük mal aydağan
Qarakiya, Maytöbe
Uzınağaş tavları
Aqbulağı kaynağan.

T.T.

Dört çeşit hayvan besleyen
Karakiya, Maytöbe,
Uzınağaş dağları.
Aqbulağı kaynayan.

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

Karakudık

Kazakistan bulunan nehir adıdır. Kara sözü Kudık nehrinin sıfatına verilen temiz, taze, bol su anlamında kullanılmaktadır (Januzak, 2011: 330).

K.T.

Bul qalmaq qanday el dedi?
Qara qudıq qayday jer,

T.T.

Bu Kalmuk nasıl bir el?
Kara Kudık nasıl bir yer?

Bastaşı meni sen dedi.
Bastamasañ eliñe,
Öltiremin men, -dedi

Kılavuz olup götür beni sen,
Kılavuz olup eline götürmezsen,
Öldürürüm şuracıkta seni ben.

(*Süyiniş Destanı: 442-443*)

Karakol

Orta Asya civarında oldukça fazla olarak karşılaşılan nehir adlarından biridir. Kırgızistan'da aynı isimle bir göl bulunmaktadır. Kalın bulak, su kaynağı anlamını vermektedir. Kol kelimesinin su kaynağı, nehir anlamı bulunmaktadır (Koyşibaev, 1985: 154).

K.T.
Karaqoldan, Mırğaptan,
Jalalabad, kün jaqtan,
Köp alatav aymağı
At denesin tarta almay
Atandar äreñ taltanday
Ordağa kelip tüsipti.

T.T.
Karakol'dan, Mırğap'tan,
Celalabat, güneyden,
Aladağ tarafından birçoğu
Atlarını zorla yürütüp,
Develeri zar zor yürüyüp,
Şehre gelip girmişti.

(*Suranşı Batır Destanı: 288*)

Karala Dağ

K.T.
K̄arala tandıñ qalın şöl
Köredi balañ joldarın,
Şölden balañ öltirer
Bèygeden ozğan kerlerin.

T.T.
Karaladağın büyük çölü,
Görür balan yollarını,
Geçerken balanı öldürür
Koşularda ödül alan kerlerini.

(*Köroğlu Destanı: 730-731*)

Karaldı Çölü

K.T.
Neşe kunder jol jürüp,
Küni-tüni mol jürüp,
K̄araldınıñ qalın şöl,

T.T.
Nice günler yol yürüyüp,
Gece gündüz çok yürüyüp
Karaldı'nın büyük çölü,

Jarıksığa mëlîm şöl,

Sefere çıkana malum çöl,

(*Köroğlu Destanı: 734-735*)

Karamaya

Mangıstav eyaletinde bulunan sıradağların bulunduğu bölgenin adıdır. Metinde dav zirvesi adı olarak geçmektedir (Sakenov, 2008: 449).

K.T.

Çaramaya şîñ edi,
Çaravılğa şıkkın jer
Kızılbastıñ bul dedi.

T.T.

Çaramaya adlı bir zirve vardı,
O zirve Kızılbaşların başına çıkıp,
Geleni gideni gözetlediği yerdî.

(*Nuradın Destanı: 204-205*)

Karaoy/Karaoyık

Almatı ve Karagandı eyaletlerinde buluna yer adlarıdır. Kara kelimesi eskiden sırt, arka anlamında kullanılmaktadır. Genel olarak günümüzde kara kelimesi toponim incelemelerinde büyük anlamı vermektedir. Oy kelimesi ise çukur olarak geçmektedir. Kelimenin genel anlamına bakacak olursak büyük çukur, düzlük, vadi olarak açıklamak mümkündür (Januzak, 2011: 332-333).

K.T.

Elüv jigit jiberip
Uzaktağı biyikten,
Alatavdan Çaraoyğa
Jetkize ottı jaqqızam.

T.T.

Elli yiğit gönderip
Uzaktaki yüksek yerden,
Aladağ'dan *Çaraoy'a*
Ateş yaktıracağım.

(*Suranşı Batır Destanı: 281-282*)

K.T.

İzdegen jerin surasañ,
Çaraoyıktıñ köli edi,
Sonda jatkan köp qalmaq

T.T.

Aradığı yeri soruyorsan,
Çaraoyık gölü idi.
Orada bulunan kalabalık Kalmuk,

aşannan jav el edi.

Ne zamandır dşşman bir eldi.

(*Süyiniş Destanı: 436-437*)

Karasaz

Sazlık adı olarak geçmektedir. Kara kelimesi yeryüzü suyu, yüzey suyu anlamında kullanılmaktadır. Yer suyu, sazlık suyu, sazlık anlamındadır (Koyşıbaev, 1985: 157).

K.T.

Şıgadı arasaz'dan Uzınağaş,
argalı, Jiyrenaygır oğan janas.
osılıp üş-tört özen Kürti atanıp,
İle'ge kumdı jarıp uradı bas.

T.T.

ıkıyor *Karasaz'dan* Uzunağaş,
argalı, Jiyrenaygır ona yakın.
Birleşince üç beş nehir Kürti denir.
Kumuyararak İle'ye dökülür.

(*Mırkı Batır Destanı: 18-19*)

KaraspanDağı

Orta asırdan kalma yerleşim yeri olarak geçmektedir. Günümüzdeki konumu Güney Kazakistan Ordabaşı ilçesine yakın yerde bulunmaktadır (Karaspan: Jer-Suv Atavuları, 2011).

K.T.

araspan tavdın dalası,
At şappaka layık dür.
Tavlarımın salası.

T.T.

KaraspanDağının yerini,
At koşturmaya layıktır
Dağlarımın sahaları.

(*Koroğlu Destanı: 710-711*)

Karasu

Almatı eyaletinde bulunan nehir adıdır. Hacim ve taşıdığı su miktarı olarak büyük bir nehir değildir. Nehrin başındaki kara kelimesi yeryüzü, toprak üzeri anlamında kullanılmıştır. Yani kaynağını yüzeyden alan nehir olarak açıklanmaktadır (Januzak, 2011: 331-332).

K.T.
Kızıljardı qaradı
Qarasuvdan suv işip,
Şöldegeni kadadı.

T.T.
Kızılcar'a gelip bakar,
Karasu'dan su içip,
Susuzluğu kanar.

(Kubıkul Destanı: 46-47)

K.T.
Qara suvdıñ boyında,
Enesaydıñ oyında,
Eki jaq qolı kezdesip,
Ülken aykas bolğanı.

T.T.
Qara suyun boyunda,
Enesay'ın ovasında
İki taraf karşılaşıp,
Büyük savaş yapmış.

(Alankay Batır Destanı: 115)

Karatöbe

Bu isimle Kazakistan sınırları boyunca oldukça fazla yer adı, nehir adı, yerleşim yeri adına rastlanılmaktadır. Töbe kelimesi tepe anlamında kullanılmaktadır (Koyşibaev, 1985: 158).

K.T.
Qaratöbe kimdiki
Qaharlansa handiki,
Baylığı assa baydiki

T.T.
Qaratöbe kimindir,
Öfkelenirse hanındır,
Zenginliği üstün gelirse zenginindir.

(Şora Batır Destanı: 100)

Karavıl/Karavıl Töbe

Kazakistan bulunan dağ adlarından biridir. Tepesine çıkılıp her tarafın görülmesinden dolayı bu isim verilmiştir. Kara kelimesi bakmak, izlemek, göz atmak anlamında kullanılmıştır (Koç, 2012: 2003). Eski zamanlardan kalma bir durum olduğu için bu isim hala halk arasında yaşatılmış ve yer adı olarak verilmiştir (Januzak, 2011: 398).

K.T.
Bir joldas tabalmadım Qaravıldan,

T.T.
Bir dost bulamadım Karavıl'dan

Joldas bop mal aluvğa Şuv men Birlikte hayvan almaya Şuv ile
sırdan Sır'dan
Taylaqtın ızasına şıday almay Taylak'ın eziyetine bakmadan
Men edim tavekelge qadam uğran Bendim tevekkül edip kaderince
giden.

(Karaşaş Kız Destanı: 72-73)

Kara yol

K.T. T.T.
Qara joldı şaň kılıp *Kara yolu* toza boğup,
Orakşı handı öltirdim Orakşı Han'ı öldürdüm,
Qara kalmaktın taň kılıp Kara Kalmuk'u hayrete düşürüp.

(Anşıbay Batır Destanı: 62-63)

K.T. T.T.
Qarajol attı jotada, *Karajol* denen yerde,
Jasaq jıyğan Orman han, Orman han asker yığmıştı,
Jalgız batır keled dep, Bahadır yalnız gelecek diye
Habar aldı javşıdan. Haber aldı elçiden

(Suranşı Batır Destanı: 290-291)

K.T. T.T.
Atınğan jeri bulardın, Vurulduğı yer bunların,
Qara joldın boyunda, *Kara yol* boyunca.
Aqşokının bavrayı, Akşokı'nın merkezi,
Beriktastın oyında. Beriktaş'ın eteğinde.

(Dürligiv Destanı: 38-39)

Kaskarav

K.T. T.T.
Jer tanabın algannan Yeryüzü oluştüğunda,
Sözüm bolmas jalgannan Sözüm olmaz yalanla.
Buğıday müyiz kötergen Geyik gibi boynuz taşıyan

Қасқаравдан шыққан Өтеген.

Қасқарав'дан çıktı Өтеген.

(*Өтеген Батыр* *Дестаны*: 227)

Kaskasu

Güney Kazakistan eyaletinde bulunan nehir adıdır. Kazakistan'ın farklı bölgelerinde bu isimle nehir adlarına rastlamak mümkündür (Alibekov, 2010: 392).

K.T.

Қасқасу мен Үшқонір

Қızıl күндей бели бар

Қарағайлы, Құрттұбас

Талғардай биік шоқы бар.

T.T.

Kaskasu ile Үшқонір'ın

Қızıl güneş gibi yeri var.

Қарағайлы, Құрттұбас,

Талғар gibi yüksek tepesi var.

(*Сұраншы Батыр* *Дестаны*: 268)

Kaskelen

Almatı eyaletinde nehir, vilayet ve köy adıdır. Қаşқа ve yelen kelimelerinin birleşimi ile oluştuğu belirtilmektedir. Anlam olarak ise taşkın akan su tanımı yapılmaktadır. Kaynağını yüksek dağdan alan nehir taşıdığı su miktarı ve hızı yüksek olduğundan dolayı önüne çıkan her şeyi yarak akar bu nehir de bu özelliğinden dolayı bu ismi almıştır (Nurmağanbetulı, 1994: 27).

K.T.

Оған тайав тағы бар

Қарағайлы Қаскелен

Шамалған мен Қарғалы

Іле деген өзен бар

Ақ балығы ойнаған.

T.T.

Ораяа yakın yine var,

Қам ағачлы *Kaskelen*

Шамалған ve kargalı.

Ілі adında ırмак var,

Ақбалығы ойнаған.

(*Саврык Батыр* *Дестаны*: 250)

Kastek

Almatı eyaleti Jambıl ilçesinde dağ ve nehir adıdır. Yer adı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar bu adın aynı soydan gelen hakların yaşadığı yere verdiğini söylemektedir. Bazı araştırmacılar ise bu adın Kastek batır adlı bir Kazak kahramanından verildiğini söylemektedir (Januzak, 2011: 180).

K.T.

Alatavğa tötelep,
Lek-lek soldattı,
İleniñ basın aynalıp,
Almatığa kep jattı.
Savrık batır ol kezde
Қарақıстақ, Қастекте
Şabarmandı mingizgen

T.T.

Aladağ'a kestirmeden
Akın akın askeri
İli'nin başından dolanarak
Almatı'ya gelip durakladı.
Savrık batır o zaman
Karakıstaқ, *Kastek'te*
Haberciyi bindirmiş.

(Savrık Batır Destanı: 255)

Kaysar

K.T.

Arıslan tuvğan er Қасım
Kisiniñ tilin almaytın
Қaysardıñ қара тасындай
Қасарысқан er idi.

T.T.

Aslan doğmuş er Қасım
Başkasını dinlemeyen,
Kaysar'ın kara taşı gibi
Dediğinden şaşmayan er idi,

(Köroğlu Destanı: 728-729)

Kazakistan

Kazak Türklerinin yaşadığı yerleşim yerinin adıdır. Stan kelimesi Farsça kökenli olup yurt, ülke anlamı taşımaktadır. Kazak adı ile ilgili farklı görüş ve düşünceler bulunmaktadır. Bazı araştırmalara göre kaz gibi hür, özgür anlamı bulunmaktadır. Genel tanım itibari ile evsiz, yurtsuz gezen anlamı yüklenilmektedir (Abdrahmanov, 2010:123-124-125).

K.T.
Kazakistan jerinde,
Baygani'niñ elinde,
Şarvalar kıstap otırğan
Belgili qonıs senimdi.

T.T.
Kazakistan topraklarında,
Baygani'nin ilinde,
İşçilerin kışladığı,
Ünlü mekân güvenli,

(*Barak Batır Destanı: 78-79*)

K.T.
Patşanın iyin jarlığı şıqtı. Qazakistan 19 jas pen 31 jastın arasın soldatqa aluv, 31 men 40 jastın arasın jumısqa aluv degen bul jarlıqtı aǵlan son sol kezdegi bolıs, biyeler avıl aqsaqaldarının bastarın qosıp ne isterin bilmey daǵdardı.

T.T.
Padişahın Haziran emri çıktı. *Kazakistan'da* on dokuz ile otuz bir yaş arasındaki erkeklerin askere alınacağını, otuz bir ile kırk yaş arasındakilerin ise ağır işlerde çalıştırılacağını bildiren emri alır almaz idareciler, beyler ve aksakallardan oluşın meclis kuruldu ve halk ne yapacağını bilmez oldu.

(*Dürliğuv Destanı: 12-13*)

Kazak Tüleyi

Tüley kelimesi Kazakça-Türkçe sözlükte geniş düzlük, uçsuz bucaksız yer olarak açıklanmaktadır. Kelimenin anlamından hareketle büyük Kazak coğrafyasının işaret edildiği anlaşılmaktadır (Koç, 2012: 661).

K.T.
Şıǵıp elden jöneldi
Alıs emes, arası,
Tek eki aylık jol edi.
Esen qazaq tüleyi.

T.T.
Çıkıp yurttan yola koyuldu,
Uzak deǵil yurduyla gideceği yerin arası,
Sadecce iki aylık bir yoldu.
Esen *Kazak Tüley'i*,

(*Asankaygı- Togan- Abat Destanı: 832-833*)

Kazan

Rusya federasyonuna bağlı bulunan Tataristan özerk bölgesin merkezi yerleşim yerinin adı, idilin sol tarafında bulunan şehir merkezidir (Azibaeva, 2004: 340).

K.T.

Mınav turęan azan-dı
Nogaylı salęan ala edi.
Nogaydıñ şıkkın erleri
Sol azanęa jav jibermey
Sırtında jürgen pana edi.

T.T.

Şu duran azan'dır,
Nogaylı'nın inşa ettiği şehirdir.
Nogaylı'dan çıkan yiğitler,
Bu azan'ı düşmana vermeyip,
Dışarıdan koruyan kalesidir.

(Tana Destanı: 576-577)

K.T.

Han alpağım basımda,
Nökerim bar asımda,
azan degen ala edi,
Ol azanıñ şerinde
Nèrik degen han men edim.

T.T.

Han başlığı başımda,
Neferlerim var yanımda.
azan adlı bir şehir var
O azan şehrinin
Narik adlı hanıydım.

(Narik Destanı: 608-609)

K.T.

Artık tuvęan anamız,
Siz ruqsat etsejiz
Ol azanęa baramız.
Alıs emes arası,
Nogaylımıñ işinde

T.T.

Üstün doğmuş anamız,
Siz izin vererseniz,
O azan'a gideriz.
Uzak değil azan'la burası,
Nogaylı'nın yurdunun içindedir

(Şora Destanı: 698-699)

K.T.

On san ñogay bülgende,
azan degen alada,
ırdık mıñ üyli tamada,

T.T.

Nogayların birliği bozulduğu zaman,
azan adlı şehirde,
Kırk bin evli Tama uruğunda,

Nèrikbay degen bay edi.

Narıkbay adında zengin bir bey vardı.

(*Şora Batır Destanı: 26*)

Kazıbek

Guryev (Atırav) eyaletinde yerleşim yeri ve Ulu tavdan kaynağını olarak Sarısu'ya dâhil olan nehir adı olarak geçmektedir (Koyşıbaev, 1985: 141).

K.T.

Қазбек, Қандıралы
Кöşkендегі жер тап осы,
Қандıарал деген дөң еді.

(*Kargaboylu- Kazıuvgan Destanı: 908-909*)

T.T.

Kazbek ile Kandıralı,
Göç ettikleri yer tam da burası,
Kandıaral denen tepe idi.

K.T.

Öтеgen мен Қазıбек
Қızılқум мен Айдарке
Қалың elder jayлаған

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

T.T.

Öтеgen ve *Kazıbek*,
Kızılqum ve Aйдarke
Halkın yoğun yerleştiği

K.T.

Boyında ol özenniñ şoқısı көп.
Акеркек, иузен, жуvsan, шıғадı şөп,
Öтеgen, Қазıбек pen, Han'ның тавı
Қıуғаştap қосıladı mol қумға кep.

(*Mırkı Batır Destanı: 18-19*)

T.T.

Bu nehrin kenarında tepeler çok.
Акеркек, pelin, yavşan otları çok.
Öтеgen, *Kazıbek* ve Han dağları,
Kumlarda birleşir, kıvrılıp gelerek

Kegen

Almatı eyaletindeki nehir, yaylak ve yerleşim yeri olarak açıklanmaktadır. Konkaşpaev'in fikrine göre Moğolların Kegen (evliya, mukaddes, kutsal) sözünden dolayı koyulmuştur. Burada Buda dininin önemli kişilerinden birinin yaşadığı yönünde hikâyelerde anlatılmaktadır. Moğolca- Kazakça sözlükte Gegen adı yarık, aydınlık ve dini mertebesi

yüksek Budist olarak açıklanmıştır. Abdrahmanov bu açıklamaların içinden en uygunun aydınlık, açıklık anlamının olduğunu söylemektedir (Abdrahmanov, 2010: 117).

K.T.

Men sağındım jerimdi,
Kegen menen Merkidey
Bos jürüvge jibermey
Qoymaydı ğoy erkim-ey

T.T.

Ben yurdumu özledim
Kegen ile Merkidey'i.
Boşuna göndermeyin
Kalmadı hiç özgürlüğüm.

(Dürligüv Destanı: 16-17)

Keles

Güney Kazakistan eyaletindeki nehir ve yerleşim yeri adıdır. Yerleşim yeri adını nehirden almaktadır. Keles adı köl/kel şeklinde oluşmaktadır. Bu adı aynı zamanda Kültegin yazıtlarında da rastlanılmaktadır. Köl kelimesi Kafkaslardan Yakutlara kadar hemen hemen bütün Türk boylarında yaşamaktadır (Abdrahmanov, 2010: 118).

K.T.

Oy, Sariağaş, Taşkent-ay
Elder üşün jaralğan
Ortasında bulardıñ
Keles deĝen suv ağıp.

T.T.

Oy, Sariağaş, Taşkent,
Halk için yaratılmış.
Ortasında bunların,
Keles denen nehir akıyor.

(Ötegen Batır Destanı: 244)

Kenaral

Kostanay eyaleti Feddorov ilçesinde köy, yerleşim yerinin adıdır (Kenaral: Jer-Suv Atavuları, 2012).

K.T.

Bèri birdey er dedi,
Alıs emes ol özi,
Tek bir elüv kündik jol dedi.

T.T.

Hepsi de adamların birer er.
Uzak deĝildir burayla arası,
Sadece elli günlük bir yol.

Ber jağında tağı bar
Keñaral degen bul dala.

Bu tarafında onun var,
Kenaral adlı bir bozkır.

(*Nuradın Destanı: 204-205*)

Kendirli Tepesi

Hazar denizinde bulunan körfez, plato ve ada adı olarak geçmektedir
(Yurtsever, 1993: 92).

K.T.

Çum araldı aralap
Baykap barıp şamalap
Kendirliniñ tımsıgın
Basıp ötip Ötegen
Çaska jolğa jetedi.

T.T.

Çum adayı gezerek,
Dikkatle bakarak,
Kendirli tepesini
Yürüyerek geçip Ötegen,
Yol bitişiğine ulaşır.

(*Ötegen Batır Destanı: 237*)

Kensuv

K.T.

Quralın javğa kezedi.
Alıstan qarap dürbimen,
Soldattar munı sezedi.
Kensuvdan şığıp bul keldi.

T.T.

Silahlarını düşman için hazırladı.
Uzaktan dürbünle bakarak,
Askerler hazırlığı sezdi,
Kensuv'dan çıkıp bu, geldi.

(*Dürligüv Destanı: 32-33*)

Kent Ada

K.T.

Kent araldıñ jolına
Ötegen batır tüsedi
Kent araldı aralap
Odan dağı ötedi.

T.T.

Kent ada'nın yoluna,
Düşer Ötegen bahadır,
Kent adayı gezerek,
Ondan da ileri geçer.

(*Ötegen Batır Destanı: 236*)

Kerbulak

Almatı eyaleti, Talğar ilçesinde bulunan dağ su kaynağı olarak verilmektedir. Yer adı ker-(kir) ve bulak kelimelerinden oluşmaktadır. Kir kelimesi balçık, bulanık, temiz olmayan anlamında kullanılmaktadır. Ker kelimesi bazı Türk dillerinde dağ, büyük, kır anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin bu anlamından hareketle kaynağını dağın başından zirvesinden alan su anlamını düşünmek mümkündür (Januzak, 2011: 111).

K.T.

Kezdesip Kerbulak'tın bavırında,
Bular da talay kırğın salğan eken.
Dos bolıp Bayınjıgal buğan-dağı,
Aldanıp sumırayğa kalğan eken.

T.T

Kerbulak yöresinde karşılaşır,
Bunlar da epey savaş yapmışlardı.
Bunlarla da Bayınjıgal dost olmuş,
Zalimin tuzağına düşmüşlerdi.

(*Mırkı Batır Destanı: 190-191*)

Kermisin

K.T.

Kermisinniñ boyına,
Aparıpberin tögedi.
Kazınanıñ köptigi,
Ölkesin suvdıñ bögedi.

T.T.

Kermis'in kenarına,
Getirip hepsini döktü.
Hazine o kadar çok ki,
Suyun yolunu engelledi.

(*Şora Batır Destanı: 76*)

Kıpçak- KazakEli

Şuanki Kazakistan merkezinden başlayıp İdil- Yayık nehrine kadar uzanan geniş coğrafya Deşti Kıpçak olarak geçmektedir. Kazakistan'ın bazı bölgelerinde bu isimle nehirler de bulunmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 147).

K.T.

Ertede Edil patşanıñ zamanında
Edil-Jayıq boyında jaylağan Kıpçaq-
Kıyasak

T.T.

Geçmişte Edil padişahı zamanında
İdil-Yayıq boyunda yaşayan *Kıpçak-*
Kazak

Elinde Molaşsay degen jırav bolıptı *İlinde* Molaksay adında ozan varmış.

(*Alankay Batır Destanı: 20-21*)

Kırım

Karadeniz boyunca uzanan dağın bulunduğu bölge Kırım olarak adlandırılmaktadır. Kırım dağı olarak da dağ adı bulunmaktadır. Bir dönem Kırım hanlığının kurulduğu tarihi bir yerleşim yeridir. Şu an günümüzde Kırım Tatarları bu bölgede yaşamaktadırlar (“Kırım: Jer-Suv Atavuları”, 2011).

K.T.

Ruvımdı surasañ
Musılman degen el dedi,
Çayratımdı surasañ
Çara davıl sel dedi,
Tuğımındı surasañ
Toqsan bavlı noğaydan
Çırık tañbalı Çırımnan
Şalkıtıp jatқан jer dedi.

T.T.

Boyumu soruyorsan,
Müslüman denilen bir eldir dedi.
Gücümü soruyorsan,
Kara fırtına, seldir dedi.
Soyumu soruyorsan,
Doksan boylu Nogay’dan
Kırk damgalı *Kırım’dan*
Bu yana uzanan engin bir yurt idi.

(*Anşıbay Batır Destanı: 44-45*)

K.T.

... Çırımğa habar saladı
Attanalık kel dedi,
Çalmaçқа taman barayık

T.T.

...*Kırım’a* haber gönderir,
Gidelim, gel, der.
Kalmuklara doğru gidelim.

(*Kuttıkiya Destanı: 122-123*)

K.T.

Çaharlansam habar salarımın
Kırık tañbalı çırımğa
On eki baylı Uırımğa.

T.T.

Öfkelenirsem eğer, haber salarım,
Kırk ongunlu *Kırım’a*,
On iki dallı Rum’a

(*Orak ile Mamay Destanı: 270-271*)

K.T.

Eki birdey jetim balanı javğa jiberip özimiz üyde otıruv kelisimizge kemleydi dep, kıırımğa habar saladı. Kıırımın baytaq erlerşn jıynap aladı.

T.T.

“İkisi de yetim olan bu çocuklarıdüşmanla savaşmaya gönderip benim evde kalmam yakışık almaz”. Böyle düşünen Adil Han, *Kırım’a* haber salar; *Kırım’in* sayısız bahadırlarını toplatır.

(*Karasay- Kazı Destanı: 292-293*)

K.T.

Nazdıķpenen kösilgen
Kınay buvğan tar belim
Suvıķ kólğa şeşilgen,
Tiri kelse alğanım,
Kırımğa habar bul salsın,
Kırımnan baytaq er alsın,
Süytıp kelip kek alsın

T.T.

Nazlı nazlı yanına uzandığım.
Sımsıkı bđduđum dar belim,
Soğuk ele çözülmüş,
Sağ dönerse yarım,
Bu *Kırım’a* haber salsın,
Kırım’dan sayısız yiğit alsın,
Böylece gelip intikam alsın.

(*Kıdırbay Oğlu Kobılandı Destanı: 792-793*)

K.T.

- “Ey hanımız, hanımız,
Halıķ biylegen janımız,
Ruķsat bolsa sizdermen,
Alarmız kılmaķ kılasın.
Körermiz onıñ şamasın
Kasıma meniñ beriñiz
Kırımın baytaq erlerin.

T.T.

“Ey hanımız, hanımız,
Halkı yöneten canımız.
İzin olursa sizlerden,
Ele geçiririz Kalmuk şehrini.
Görürüz Kalmukların güçlerini.
Yanıma benim veriniz,
Kırım’in meşhur yiğitlerini”

(*Asankaygı- Togan- Abat Destanı: 832-833*)

K.T.

-Jatırmısın sen dedi,
Keldim sağan men dedi,
Ol Kırımnan izdegen

T.T.

Yatıyor musun sen?
Geldim sana ben
Ta *Kırım’dan* seni arayıp gelmiş,

Men nogaydın er dedi.

Ben Nogay yiğidiyim.

(*Kökşe Oğlu Er Kosay Destanı: 962-963*)

K.T.

Qırıq tañbalı Qırımında, on eki jarım Ürimde on eki jarım han otlen. Sol handardıñ birevi Akjonas bolgan öziniñ jası jetpiste, èyelinin jası elüvde edi.

T.T

Kırk Tanbalı *Kırım'da*, on iki buçuk Ürim'de on iki buçuk han saltanat kurmuş. Bu hanlardan biri, Akjonas idi. Akjonas yetmiş yaşında, eşi ise elli yaşında idi.

(*Akjonas Oğlu Er Kenes Destanı: 998-999*)

K.T.

Alıstap Şora abaylap,
Boljavşısı edi Qırımdı.
Jer tebinip oynaqtap,
Şubar da sonda urındı.

T.T.

Uzaktan Şora dikkatle bakıp,
Tahmin etti *Kırım* olduğunu.
Yeri tekmeleyip, hareketlenip,
Şubar da o zaman coştı.

(*Şora Batır Destanı: 188*)

K.T.

İkpalım turğan künimde
Ğadil patşa bolğanmın.
Halkıma qorğanmın,
Qatarımnan ozğanmın
Qırımğan qolım sozğanmın.

T.T.

Yetkim güçlü günümde,
Adil bir padişah olmuştum.
Halkıma kaleydım,
Yaşıtımdan üstündüm.
Kırım'a göz koymuştum.

(*Kubikul Destanı: 46-47*)

K.T.

Nağaşın jayın aytayın,
Belgili batır Qulanser,
Qırım menen Rumda,

T.T.

Dayının halini söyleyeyim,
Tanınmış bahadır Kulanser,
Kırım ile Rum'da,

Şaykasta talay bolğan er.

Savaşta olmuş yiğit.

(*Alankay Batır Destanı: 22-23*)

K.T.

Erte kedip, keş kelip,

Jayatın edi Kırmğa,

Serkeleri semirip,

Kemleydi moynın buruvğa

T.T.

Erken gidip, geç gelip,

Otlatırdı tekeleri *Kırım* 'da.

Tekeleri çok semirip,

Başlarını çeviremez oldular.

(*Alpamış Batır Destanı: 104*)

Kıyat

Moğol boylarından biri olarak geçmektedir. Bu boyun yaşadığı bölge boy adı ile birlikte anılmaktadır (Temir, 1986: 271).

K.T.

Endi aytayın jigitler

Buringı ötken batırdı

On miñ üyli oyattı

Qırık miñ üyli Qıyattı,

Toqsan miñ üyli Qonıratı.

T.T.

Şimdi anlatayım, yiğitler,

Geçmişte yaşamış batırı.

On bin evli Oyat'ı.

Kırk bin aileli *Kıyat* 'ı,

Doksan bin aileli Konırat'ı

(*Karabek Batır Destanı: 388-389*)

Kızemşekti

Almatı eyaleti, Rayımbek ilçesinde bulunan görünüş itibariyle görkemli bir dağdır (Januzak, 2011: 347). Kelime bölgenin sıfatı, görünüşü itibari ile kullanılmaktadır.

K.T.

Asankaygı köşken jer,

Şıngırlav, Torıat bası edi.

Kızemşekti, Şarşokı

Osı suvdiñ qası edi.

T.T.

Asankaygı'nın bırakıp göç ettiği yer,

Şıngırlav, Torıat'ın başıydı,

Kızemşekti, Şarşokı

Nu nehirlerin yakınındaydı.

(*Kargaboylu- Kaztuvgan Destanı: 874-875*)

Kızılasuv

K.T.

Burkırıp Mırkı Batır tüsti jolğa
Atına Mırkı Batır kamaşı bastı,
Tavınan Kızılasuv kelip astı

T.T.

Öfkeyle Mırkı Batır yola düştü,
Atına, yiğit Mırkı bastı kamaşıyı,
Kızılasuv dağını aştı.

(*Mırkı Batır Destanı: 170-171*)

Kızılbaş/ Kızışbaş Eli/ KızılbaşDağı

İran ve Suriye topraklarında bulunan Şiilere verilen isim olarak geçmektedir. Şii topluluğun yaşadığı bölge bu isimle anılmıştır (Kosan, 2006: 351).

K.T.

Burğın menen Rumdı
Kızılbaspen Kırımıdı,
Bağındırıp alğalı,
Talap etip umtılsa,
Jenbegen javı kalmadı.

T.T.

Burğın ile Rum'u,
Kızılbaş ile Kırım'ı,
Baş eğdirip alalı,
İsteyip hamle yapınca,
Yenmediği düşman kalmadı.

(*Alankay Batır Destanı: 115*)

K.T.

Kulak kıoysañ zarıma
Arğı atam meniñ Arğınbek.
On üs jasta attanğan
Kızıl bastıñ tavına

T.T.

Kulak versen söylediklerime,
Eski atam benim Arğınbek.
On üç yaşında atlanmış,
Kızılbaş'ın dağına.

(*Alankay Batır Destanı: 118*)

K.T.

Javğa közin saladı,
Köp ekenin köredi,
Munaradan tüsip anèdil
Ordasına kiredi,
Kızılbastıñ eline,

T.T.

Düşmana iyice bakar,
Oldukça çok olduğunu görürür,
Minareden inip Janadil
Sarayına girer,
Kızılbaş ülkesine

“Jav keldi dep jerime,
Sonda habar berdi.

“Düşman geldi!” deyip yurduma,
O zaman haber verir.

(*Köroğlu Destanı: 740-741*)

Kızılcar/Kızıljar

Kızıl ve jar(uçurum) kelimesinin birleşimi ile meydana gelen yer adlarından biridir. Çevresindeki toprak rengi, bitki örtüsünün görünüşü itibariyle bu adın verilmiş olması muhtemeldir.

K.T.

Şetirliniñ boynda,
Baba tükti evliye,
Jüredi köñil oyında.
Kızıljardı qaradı.
Karasuvdan suv işip,
Şöldegeni kanadı

T.T.

Şetirli'nin boyunda,
Baba Tükti Evliya,
Hep vardı gönlünde.
Kızılcar'a gelip bakar,
Karasu'dan su içip,
Susuzluğu kanar.

(*Kubıkul Destanı: 46-47*)

Kızılkaya

Doğu Kazakistan eyaleti Semey civarında bulunan dağ yamaçlarına verilen isimdir (Kızılkaya: Jer-Suv Atavuları, 2009).

K.T.

Beldevge atın baylağan,
Kızılkaya koyınan
Batırdıñ taptı avılın

T.T.

Atları direğe bağlayıp,
Kızılkaya yerinden
Bahadırın köyünü buldular.

(*Suranşı Batır Destanı: 274-275*)

Kızılkum

Kum adıdır. Amuderya ve Sırderya arasında bulunan bölge Kızılkum olarak adlandırılmaktadır. İnce hafif kaygan kumdur (Koyşibaev, 1985: 180).

K.T.

Ötegen men Kazıbek
Kızılqum men Aydarke
Kalın elder jaylağan.

T.T.

Ötegen ve kazıbek,
Kızilkum ve Aydarke
Halkın yoğum yerleştiği

(Savrik Batır Destanı: 250)

K.T.

Tolagay saldı soğıstı
Kızılqumniñ işinde
Eki batır toğıstı.
Eki kündej soğıstı.

T.T.

Tolagay başlattı savaşı,
Kızilkum'un içinde
İki bahadır çarpıştı,
İki gün kadar savaştı.

(Edige Destanı: 166-167)

Kızıltaş

Kazakistan'da farklı bölgelerde bu isimle yer adları bulunmaktadır. Kızıl ve taş kelimelerinin birleşiminden meydana gelen yer adıdır. Bölgenin toprak ve taş yapısının kızıl olmasından dolayı bu isim verilmiştir (Januzak, 2011: 464).

K.T.

Kızıltastan jeti han
Arbaları şıkırlap,
Kele jatır şıpırlap
Onan neğıp jan qalar.

T.T.

Kızıltaş'tan yedi han
Arbaları çınılıyor.
Geliyorlar, çok kalabalıklar
Onlardan nasıl can kalır.

(Avez Batır Destanı: 62-63)

Kızıltepe

Tepe adı olarak geçmektedir. Bölgenin toprak, kaya ve bitki örtüsü yer adının verilmesine etki eden etmenler arasında bulunmaktadır. Toprağın görünüş itibarıyla kızıl olmasından hareketle bu isim verilmiş olabilir.

K.T. T.T.
Mekeninden Kızıl töbe Akşilik, Kızıltepe akşilik mekânından
Değen töre Birälini tabadı Töre Birali adında birisini bulur
Aman savlık aytıladı Tokımbet, Hâl hatır soruşturun tokımbet
Jasta bolsa başka tüsken köp Gençliğine rağmen başına düşmüş çok
beynet. minnet.

(*Er Tokımbet Destanı: 182*)

Kızılış

K.T.
Vaqtının jetkeni-ay- dep, zar jılap, süyegin Narınqol jolında “Qızıl uş”
degen jerge akelip qoydı. Umıtılmas üşin başına belgi turğızdı.

T.T.
Vakti geldi diyerek ağlaşarak Taylak’ın kemiklerini Narınkol yolundaki
“Kızıl Uş” adlı yere gömdüler. Unutulmasın diye başına da işaret diktiler.

(*Dürligiv Destanı: 58-59*)

Kişikebin

K.T. T.T.
Kozıbası, Korday bar Kozıbası, Korday var,
Ebinij jeli savlağan Ebin’in yeli şiddetli.
Kişikebin, Şonkebin *Kişikebin, Şonkebin*
Tasığan suvı arnadan. Taşan suyu yatağından

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

Kobda

Aktöbe eyaletinde Ulukobda, Kişikobda, Karakobda, Sarıkobda diye
adlandırılan nehirler bulunmaktadır. Kelime Tacik dilinde “Havza”,
Türkmen dilinde “Hovdan” olan kelimelerle ilişkilendirilmektedir. Aynı
isimle bir de yerleşim yeri bulunmaktadır. Havza terimini karşılamakta ve
bu anlamda kullanılmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 144).

K.T.

-Ay, er K k e, er K k e,
Aytaym aqıl men K k e
Bul jerde  sker jıynama.
Kobdaniñ alın jağası
Sol jerde bardı surasañ
Oraq, Mamay, Telağıs.

T.T.

Ey, Er K k e, Er K k e,
Vereyim bir tavsiye sana,
Burada asker toplama,
Kobda'nın kalın kamışlıklı kenarları,
Orada vardı, eğer sorarsan,
Orak, Mamay ile Telağıs

(K k e Batır Destanı: 934-935)

K.T.

Edil-Jayık eki suv
Avılumnıñ alıs arası
ıpşak-aysak jaylağan
obdaniñ jazık dalası.

T.T.

İdil- Yayık iki su
Köyümüzün arası uzak.
ıpşak- Kazak'ın yaşadığı
Kobda'nın düz tarlası.

(Alankay Batır Destanı: 56)

Koğalı/Koğalı

Koğ kelime kamışlık, sazlık yer anlamında kullanılmaktadır (Koç, 2012: 371). Gölün kamışlık ve sazlıklardan oluşmasından hareketle bu isim verilmiş olaması gerekmektedir.

K.T.

oğalımlı jağalap,
Aynala orşap soldattı,
K ş-uvatın şamalap
Javğa tiydi el jata.

T.T.

Koğalı'yı dolanıp
Etrafını evirip askerin
G ç, kuvvetini hesaplayıp
Düşmanı halk yatarken vurdu.

(Savrik Batır Destanı: 253)

K.T.

Jekendi köldiñ jağasına,
oğalı köldiñ sağasına,
Eki köldiñ t sti kelip arasına.

T.T.

Cekendi gölün kıyısında,
Koğalı gölün kenarında,
Gelip durdu iki gölün arasında.

(Narik Destanı: 638-639)

K.T.
İki bahadır yürürler,
Narık Han'a yönelirler.
Cekendi gölün yanına,
Kogalı gölün başına,

T.T.
İki bahadır yürürler,
Narık Han'a yönelirler.
Cekendi gölün yanına,
Kogalı gölün başına,

(*Şora Destanı: 710-711*)

Konırat

Kazakistan yerleşim yeri ve Sovyetler döneminde devlet eliyle işletilen tarım bölgesi adıdır. Eskiden tepe adı olarak da kullanılmıştır (Koyşıbaev, 1985: 170).

K.T.
Meken dep Èziret'tiñ *Qaratav*'ın,
Köp halıq Sır'da jatır *Qonırat*'ta.

T.T.
Mekân tutmuş Aziret'in *Karatav*'ını,
Halkın çoğu Sır'da, *Konırat*'ta bulunmakta.

(*Ak Böpe- Savıtbek Destanı: 110- 111*)

K.T.
Endi aytaym jigitter
Burıngı ötken batırdı
On mñ üyli oyattı
Qırık mñ üyli *Qıyattı*,
Toqsan mñ üyli *Qonırat*tı.

T.T.
Şimdi anlatayım yiğitlirt
Geçmişte yaşamış batır.
On bin evli(aileli) *Oyat*'ı.
Kırk bin aileli *Qıyat*'ı,
Doksan bin aileli *Konırat*'ı

(*Karabek Batır Destanı: 388-389*)

K.T.
Jiydeli Baysın jerinde,
Qonırat degen elinde,
Bayböri degen bay şıktı,

T.T.
Jideli Baysın bozkırında,
Konırat denilen elinde,
Bayböri adında zengin bey vardı,

(*Alpamış Batır Destanı: 38*)

Konur Beli

Konur kelimesine bağlı olarak Kazakistan'ın farklı yerlerinde yer adları bulunmaktadır. Araştırmacılar bu kelimenin renk ile bağlantılı olduğunu söyleyerek bu adı alan yerlerdeki toprak veya bitki örtüsünden dolayı bu adın verilmiş olduğunu söylemektedirler. Bel kelimesi ise geçit olarak açıklanmaktadır (Januzak, 2011: 340-341).

K.T.

Bir katar kün jol jürüp
As ğana emes mol jürüp
şıktı koņır beline

T.T.

Birkaç gün yolculuk ederek,
Az değil çok yol katederek,
Konur beline ulaştı.

(*Ötegen Batır Destanı: 236*)

Korday

şu ve İle dağlarındaki, Almatı ve Frunze yerleşim yerleri arasındaki geçit, bel adıdır. Kelimenin anlamı ile ilgili Konkaşpaev in fikrine göre kelime Moğolca (Hurtay) yani yağmurlu anlamında kullanılmaktadır. Kaşgarlının sözlüğünde bu kelime bir kuş türü olarak verilmiştir. Radlov'un sözlüğünde de kelime bir kuş türü olarak geçmektedir. Ancak bu kuş türüne o bölgede rastlanılmamaktadır. Abdrahmanov'un fikrine göre kelime Türk-Moğol (Hör) yani kar kelimesi ile ilişkilidir. Bölgenin iklim koşullarından kışları yoğun kar altında kalmasından dolayı bu isim verilmiş olabilir.

K.T.

Қозıбаşı, Қордай бар
Ебинің жели савлаған
Қішікебин, Шонкебин
Тасыған суы арнадан.

T.T.

Kozıbaşı, *Korday* var,
Ebin'in yeli şiddetli.
Kişikebin, şonkebin
Taşan suyu yatağından

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

K.T.

Teriskeyi- ulı jüz
Küngeyinde kırğız бар

T.T.

Kuzeyinde Ulu Cüz
Güneyinde Kırğız var.

Tolıp jatқан şoқısı
Şoқısınını atı bar:
Қозıbay, Қорday jayası.

Birçok tepe daha var.
Tepelerin adı var:
Kozıbay, *Korday* yerleri.

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

K.T.
Bay menen қайındarıñ bolıs edi,
Қорday'men, Uzun- ağаş қонıs edi
Öziñdey jaқsı қызdı iyemdengen,
Kedeyge kesir bop жүr sonısı endi.

T.T
Kayınların zengin ve bolıs idi,
Korda'yla, Uzun- ağаş mekân idi,
Senin gibi güzel kızdı sahiplenen,
Fakire yazık oldu şimdi bu duru.

(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 114-115*)

Korıktı Aşısuvu

Korık kelimesi hayvancılığa elverişli, otlı, sulak yer anlamında kullanılmaktadır (Koç, 2012: 385). Bölgenin yaylak olarak kullanılmaya elverişli olmasından hareketle bu isim verilmiş olabilir.

K.T.
Mıñ batır şıқtı izdevge,
Jasırın şıқtı bir keşte.
Abılay köşip Қорıktı Aşısuvına tikti.

T.T.
Bin bahadır başladı aramaya,
Sırrı çıktı bir gece.
Abılay göçüp *Korıktı Aşısuvu'na*
çadır dikti.

(*Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 190*)

Kosmoynak/Kozmoldak

Güney Kazakistan eyaleti, Sozak ilçesinde bulunan tarihi yerleşim yerinin adıdır (Januzak, 2011: 338).

K.T.
Қosmoynaqқа jetkende
Artınan қувıp Savrık er
Ayқasıp javğa kez keldi.

T.T.
Kosmoynak'a varınca
Arkasından kovalayan yiğit Savrık
Düşmanın karşısına geldi.

(*Savrık Batır Destanı: 262*)

Kostöre

Yerleşim yeri olarak geçen bölge aynı zamanda bir kahramanın adı olarak verilmektedir. Yelesim yerlerine ad verilirken önemli işler yapmış halkına yardımını olan şahsiyetlerin isimleri yer adı verilmesinde etkin olarak görülen işlemlerden biridir (Türkmen ve öte, 2007: 817)

K.T.

Tiri bolsam kelemin
Bir ay jürip men dedi.
Baratın jerim surasañ
Kostöre degen el dedi.

T.T.

Sağ olursam, elbet gelirim,
İki aylık yolculuktan sonra ben.
Gideceğim yeri soruyorsan, söyleyeyim,
Kostöre adlı bir yurttur dedi.

(Kıdırbay Oğlu Kobılandı Destanı: 816-817)

Kozıbaşı

Tepe adı olarak verilen yer adından biridir. Kozı (kuzu) ve baş kelimelerinden meydana gelen yer adıdır. Tepenin şekil itibariyle kuzu başına benzemesinden dolayı bu ad verilmiş olabilir.

K.T.

Ƙozıbaşı, Ƙorday bar
Ebinin jeli savlağan
Ƙişikebin, Şonkebin
Tasığan suvı arnadan.

T.T.

Kozıbaşı, Korday var,
Ebin'in yeli şiddetli.
Ƙişikebin, Şonkebin
Taşan suyu yatağından.

(Savruk Batır Destanı: 250)

Kozıbay

Jezdi ilçesinde bulunan yerleşim yeri olarak bilinmektedir (Januzak 1989: 236).

K.T.

Teriskeyi ulı jüz,
Küngeyinde Ƙırğız bar,

T.T.

Kuzeyinde Ulu Cüz
Güneyinde Ƙırğız var.

Tolıp jatқан şoқısı

Şoқısınını atı bar:

Қозıbas, Қорday jayası

Birçok tepe daha var.

Tepelerin adı var:

Kozıbay, Korday yerleri.

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Kökaral

Aral gölünün adıdır. Aral küçük ve büyük Aral olarak iki kısma ayrılmaktadır. Kök kelimesi su anlamında kullanılmaktadır. Bu isimle Şimkent eyaletinde de vadi arasında kalan düzlük bulunmaktadır (Koyşbaev, 1985: 131).

K.T.

Saspadı jav kezinde қайрат-күштеп

Дүшпанниñ бери batır қанın ішкен.

Solaғay, Kökaral'ға Mirқы ketti,

Degende Қалмақ сонда туvın
tikken.

T.T.

Şaşırmadılar, savaşlarda gayret edip,

Дүшман kanı içmiş bu yiğitler.

Sologay, Kökaral'a Mirқы gitti,

Kalmukların oraya bayrak diktiğini
öğrenince

(*Mırkı Batır Destanı: 86-87*)

KökDenizGölü

Balkaş gölünün diğер adıdır. Bir dönem Atırav gölü olarak da kullanılmıştır. Kök renk imgesi yeşil ve mavi anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Balkaşın gök(mavi) su renginden hareketle bir dönem böyle adlandırıldığı düşünülebilir (Januzak, 2011: 60).

K.T.

Қыпшақ-қайсақ egiz-di,

Turak-Türk negiz-di.

Қайсақ deydi elimdi,

Türk deydi tilimdi.

Teñiri deydi dinimdi.

Kök teñiz deydi kölimdi

K.T.

Қыпшақ- Kazak ikizdi,

Turan- Türk temeldi.

Kazak derler yurduma,

Türkçe derler dilime,

Tanrı derler dinime,

Kök deniz derler gölüme.

(*Alankay Batır Destanı: 110*)

Kökşenek

K.T.

Qudaydan jeter bir küni bularğa da.
Orıstan kasımdağı Sergey, İvan,
Kökşenekte bular da malay tuğan,
On bes jil sürikpenen jer avdarğan,

T.T.

Allah bir gün bunlara da cezasını verir,
Ruslardan yanımda olan Sergey ile İvan
Kökşenek'te bunlar da köledir.
On beş yıldır sürülmedikleri yer kalmamış

(Dürliğiv Destanı: 16-17)

Kökşetav

Dağ ve şehir adıdır. Kök (gökyüzü) ve tav (dağ) kelimelerinden meydana gelmektedir. Anlam olarak gökyüzüne yakın, güzel görünen, sureti güzel olmasından dolayı bu ad verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir (Januzak, 2011: 168).

K.T.

Ƙattı jüdep jariğıp,
Tabılmay jerik tarığıp,
Ƙızgınına şıdamay,
Ƙıdırıp jürgen şanında,
Kökşetavdan almas tas,
Bul èyelge tabılıp.

T.T.

Çok zayıflamış zorlanıp,
Aşermesine çare bulunamayıp,
Ateşine dayanamayıp,
Dolaşmaya (bir gün) çıktığında,
Kökşetav'da bir elmas taş,
Çıkmış kadının karşısına.

(Kubıkul Destanı: 54-55)

K.T.

Attım şıqqan Qaravılda balvan Toman
Kökşetavğa qaraymın, elim tömen.
Taylaq bılıtır aketken eki jüz ılıgı
Qöşeke jılqı almaqqa soğan kelem.

T.T.

Karavıl'da adım çıktı Pehlivan Toman'a
Kökşetav tarafındanım, Tömen ilinden.
Taylak geçen yıl çaldı iki yüz atımı,
Koşambay atlarımı almaya gidiyorum.

(Karaşas Kız Destanı: 72-73)

Köktepe

Tepe adıdır. Almatı eyaletinde bu isimle tepe adı bulunmaktadır. Kök kelimesi renk olarak dağı nitelememekte buradaki anlamı dağın büyük ve

ulu olmasına işaret etmektedir (Koyşibaev, 1985: 135). Kök kelimesi genel itibari ile gökyüzüne işaret etmektedir.

K.T.	T.T.
Suvıktöbe, Degerez	Soğuktepe, Deregez,
Uzınağaş, Köktöbe	Uzınağaş, <i>Köktepe</i>
Ƙargalınñ biyiği	Ƙarkaralı yüksekte,
Şubarattñ öri bar.	Şubarat'ın çıkışı var.

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Köktörtköl

Mangıstav bölgesindeki yer adıdır. Bölgede bulunan tepe adını yerleşim yerinden almış olabilir (Sakenov, 2008: 448).

K.T.	T.T.
On segiz kün ötkende	On sekiz gün geçince,
Jıyırma kün jetkende	Yirminci gün gelince,
Ƙalmaqtıñ alıp Ƙalasın,	Kalmukların alıp şehrini,
Kördi süytip şamasın	Gördü böylece gücünü.
Köktörtkeldiñ basına şığıp,	<i>Köktörtköl'ün tepesine çıkıp,</i>
Kim keledi dep Ƙaradı.	“Kim geliyor?” diye baktı.

(*Orak ile Mamay Destanı: 282-283*)

K.T.	T.T.
Körinip turğan kök Törtkil	Bak şu görünen <i>gök Törtkil</i>
Sonda bar-dı surasañ,	Oradaydı, soruyorsan eğer,
Ƙılış hannıñ Ƙalası.	Ƙılış Han'ın şehri.

(*Jubaniş Destanı: 394-395*)

Köközek/ Köközen (Gök Nehir)

Kazakistan'ın bazı bölümlerinde bulunan yerleşim yeri, nehir ve su kaynağı adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kök kelimesi renksel bir durum

olarak kullanılmaktadır. Çevrenin, suyun ve bitki örtüsünün rengine dayanılarak verilmiş olabilir (Koyşibaev, 1985: 132).

Köközek adı ile Almatı eyaletine bağlı yerleşim yeri bulunmaktadır. Kök rengi bitki örtüsü ile alakalı olduğu yönünde fikirler bulunmaktadır.

K.T.	T.T.
Üşkün bolğan Mırkı Şuv'ğa ketken,	Üç gün önce Mırkı Şuv'a gitmişti,
Қол jıyıp bara salıp, duvman etken.	Varrı varmaz asker toplayıp, eğlenmişti,
Tegis jıynap alıp қаруланıp,	Hepsini toplayıp silahlandırarak,
Қосмоын,	Kosmoын,
Jav tosıp jür Köközek'ten.	Düşmanı bekliyorlar <i>Köközek'te</i> .

(*Mırkı Batır Destanı: 42-43*)

K.T.	T.T.
Eki batır er edi	İki bahadır da yiğit idi,
Demin alıp bolğasın	Dinlendikten sonra
Қалмаққа қарай jөнeldi	Kalmuk yurduna doğru yola çıktı,
Kök özenen ötem dep,	<i>Köközen'den geçeceğim</i> diyerek,

(*Şora Destanı: 720-721*)

K.T.	T.T.
Kök ordanıñ başında,	Gök ordugahın başında,
Kök özenniñ қасында,	<i>Gök nehrin</i> kenarında,
Tayşık handay hanına,	Kalmuk han'ı Tayşık Han'la,
Alpamıs beren ayқastı.	Alpamış yiğit karşılaştı.

(*Alpamış Batır Destanı: 122*)

Kölşilik

K.T.	T.T.
Jaylavı Daryabay'dıñ Kölşilik'te,	Dayrabay'ın yaylası <i>Kölşilik'te</i> ,
Könetin bular emes jönşilikke,	Onlar bunu kabul edecek gibi değıller.
Bostannıñ èyelderi añız қıлат,	Bostan'ın kadınları dedikodu ederler,

Nurgayşa turmaydı dep bul şirikke. Nurgayşa'yı bu herif tutamaz diye.
(*Nurgayşa Destanı: 300-301*)

Költav

Köl (göl) ve dağ kelimeleri ile oluşan yer adlarından biridir. Dağın yakınında veya tepesinde bir gölün bulunmasından hareketle bu isim verilmiş olabilir.

K.T.

Költav'dın avıl qondı jağasına,
Köleñke mal jaydı panasına

T.T.

Költav'ın bir yanına oymak kondu,
Gölgelik sığınağında mal yayıldı.

(*Mırkı Batır Destanı: 26-27*)

Kömirşi

Almatı eyaleti, Rayımbek ilçesindeki yer adlarından biridir. Eski zamanlarda buradan çıkan taş kömürü dolayısıyla bu adın verildiği düşünülmektedir (Januzak, 2011: 169).

K.T.

Cume say men Kömirşi,
Bosatqanda qalmaqtan
Atama tiygen enşiğe-ay.
Qaytalap salem atyamın.

T.T.

Cumesay ile *Kömirşi*,
Kalmuklardan boşalınca
Atama kalan mirastı
Tekrar selam ediyorum.

(*Dürligöv Destanı: 16-17*)

KörkinNehri

K.T.

Ötkeli joq ötetin,
Tunjırıp jatқан tübi joq,
Körkin degen dariyanıñ
Soqtı arıtsan belinen.

T.T.

Geçidi yok geçecek,
Göze bulanık gelen dibi de yok,
Körkin denilen deryanın
Girdi aslan içine beline kadar gömülüp.

(*Köroğlu Destanı: 312-313*)

Kuba Dağ

Kuba Tav alaca dağ olarak da bilinmektedir. Ala kelimesi ile nitelenen dağlar genel itibari ile tepeleri karlarla kaplı yüksek ulu dağlar şeklinde görülmektedirler (Türkmen, 2007: 43). Alaca aynı zamanda da Kazak boylarından birinin adı olarak geçmektedir.

K.T.

Añşıbay mindi kara atқа,
Alais jerge jetem dep.
Қuba tavdan ötem dep.

T.T.

Anşıbay bindi kara ata,
Çok uzaklara ulaşacağım diye,
Kuba dağdan geçeceğim diye,

(*Anşıbay Batur Destanı: 42-43*)

K.T.

Birneşe kün bolğanda
Kün namazşamğa tolganda,
Onıñ artı Қuba tav,
Soğan barıp enedi.

T.T.

Birkaç gün aradan geçince,
Akşam namazı vakti olduğunda,
Onun arkasında *Kubatav*
O dağın içine gelip girer.

(*Akjonas Oğlu Er Kenes Destanı: 1002-1003*)

K.T.

Қuba tavға osı bugün jetpeseñ
Basındı men eki jerden kesermin
Ayamay sal қамşındı bir özime
Қулағın sal jëne aytқан söзіме

T.T.

Kuba dağa bugün varamazsan,
Ben kafanı iki yerden keserim.
Acımadan kamçını vur sen bana,
Kulak ver yine sözüme.

(*Köroğlu Destanı: 328-329*)

Kubajan

K.T.

Basına tüyip tastap qara şaşın,
Tünertip javar bilttay qabaq qasın.
Bekpaq degen suvsız şöl Qubajonda
Olar ekev, qız jalğız soğıs salsın

T.T.

Kara saçlarımı başımın üstünde topladı,
Alnını öne çıkarıp, kaşını gerdi.
Bedbaht bilinen susuz *Kubacon*'da
İki yiğit, bir kız vuruşmaya hazırlandı.

(*Karaşay Kız Destanı: 76-77*)

Kudaykul

Pavlador eyaletinde göl ve köy adı olarak geçmektedir (Koyşıbaev, 1985: 175). Genel itibari ile yerleşim yerleri adlarını nehir üzerinde kurulmuş ise nehirden ya da sınırları içerisinde bulunan göllerden almaktadırlar.

K.T.

Keldi de Kudaykul'dı kamap aldı.
Eriksiz ustap alıp, soydı maldı.,

T.T.

Giderler ve *Kudaykul*'u kuşatırlar,
Habersizce hayvanları keserler.

(*Mırkı Batır Destanı: 130-131*)

Kulan/Kulandı

Kazakistan'da bulunan tarihi yerleşim yerlerinden biridir. Kaşgarlının eserinde kulan kelimesinin karşılığı olarak yabancı eşek açıklaması yapılmıştır. Kulan yer adının otlak, yabancı hayvanların otladığı yer olduğu ile ilgili açıklamalar yapılmaktadır (Januzak, 2011, 344, 345).

K.T.

Ar jaqqa aman esen- esen bular ötti.
Biyşa men Qorlığa'nı alıp ketti,
Bir qatın bir qız benen oljası bar.
Köp qoldı Kulandı'da kuvıp jetti.

T.T

Bunlar karşı tarafa sağ salım geçtiler,
Biyşa ile Korgalı'yı da alıp götürdüler.
Bir kadın ve bir kız ganimetleri var.
Esas orduya *Kulandı*'da yetiştiler,

(*Mırkı Batır Destanı: 48-49*)

Kulja

Çin'in Kuzey Batısında Sincan-Uygur özer bölgesinde bulunan yerleşim yerinin adıdır (Akan, 2004: 325).

K.T.

Qulja menen Tekeste,
Qazaq penen qırğızda.
Qayır surap, tentirep,

T.T.

Kulja ile Tekes'te
Kazak ile Kırgız'da.
Dilenip, sürünen,

Asıruv üşin ul- kızdı.

Oğlanıkızıevlendirmeye
(*Dürligüv Destanı: 48-49*)

Kum Ada

K.T.

Tas aralğa tağı kep
Oğan dağı toqtamay
Kum araldı aralap
Baykap barıp şamalap
Kendirliniñ tımsıgın
Basıp ötip Ötegen
Kaska jolğa jetedi.

T.T.

Taş adaya da gelerek,
Oradan da durmadan,
Kum adayı gezerek,
Dikkatle bakarak,
Kendirli tepesini
Yürüyerek geçip Ötegen,
Yol bitişiğine ulaşır.

(*Ötegen Batır Destanı: 236-237*)

Kumjay/Kumsay

Kum ve say kelimelerinin birleşiminden oluşan yer adıdır. Say kelimesi vadi anlamında kullanılmaktadır. Adı geçen bölgenin kumluk bir alan olmasından hareketle bu ismi almış olması muhtemeldir (Koç, 2012: 541).

K.T.

Kumdaj jaydıñ taravıñ
Kem bolğan soñ birevi,
Tağı qarap keledi.

T.T.

Kumjay'ın ovalarını,
Eksik görünce bir atı,
Tekrar yeniden dolaşır.

(*Kubıkul Destanı: 84-85*)

Kum Köyü

Yerleşim yeri adı olarak geçmektedir. Kızılorda eyaletinde Kumkala adıyla yerleşim yeri bulunmaktadır. Kumkent ismiyle de Şolakkorğan ilçesinde de bir yerleşim yeri bulunmaktadır (Koyşibaev, 1985: 177).

K.T.

“e” dep koñır nardıñ mayda
Bülkilimen ändi salıp kele jatqanda

T.T.

“e” deyip devenin yürüyüşüyle
Yavaşa şarkısını söyleyerek gelirken

um savışkanın jolında ekevi ustadı. *um kyinin yolunda ikisi yakalanır.*
(*Akbbek Destanı: 18*)

Kumtekey

Almatı eyaleti Rayımbek ilesinde bulunan yerleşim yerinin adıdır. Halk arasında bu yerin oluşumunun kuşların ağızlarında kumları taşıyarak gkten bıraktıkları ve bu yerin yle oluştuğu ynunde efsaneler de anlatılmaktadır (Januzak, 2011: 345).

K.T.

şolakadır men Qumtekey,
Tlkisin kuvęan tentirey.
Arasa men Quvralı
Uların kuvęan enteley

T.T.

şolakadır ile *Kumtekey*'de
Tilkisini kovalardım gezerek.
Arasa ile Kuvralı'dan
Nefes nefese kuşlarını kovalardım

(*Drligv Destanı: 16-17*)

Kundızdı

Tepe adı olarak gemektedir. Bazı coğrafi blgelerde yaşayan hayvanların okluğu blgeye isim verilmesinde etkili olabilmektedir. Metinde geen yer adının da bu zelliğe sahip yer adı olduğu grlmektedir.

K.T.

ızıla an kıldı,
undızdının rlerin.
Jeti kn ona urısıp,
almaqardı ırısıp,

T.T.

ızıl ala kan kıldı,
Tepelerini *Kundızdı*'nın.
Geceleyip yedi gn orada savaşıp,
almukları kılıtan geirip,

(*şora Batır Destanı: 128*)

Kurıs

K.T.

urıstan şıqtı bir batır,
Artışsa tuvęan jotası.
Segiz bapıtan dep edi,

T.T.

Kurıs'tan ıktı bir batır,
Bir yiğitti ok farklı olan arkası.
Sekiz batman demişti,

Çolına ağlan sotası.

Eline aldığı çomağı.

(*Şora Batır Destanı: 164*)

Kurttibas

Tepe adı olarak geçmektedir. Kurttibas (Kurtlubas) olarak geçen tepe adını tepenin Kurt başına benzemesinden ya da bölgenin Kurtlarla dolu olmasından dolayı almış olabilir.

K.T.

Çaskasu men Üşkonır

Çızıl kündeı belı bar

Çaragaylı, Çurttibas

Talgarday bıyık şokı bar.

T.T.

Kaskasu ile Üşkonır'ın

Çızıl güneş gibi yeri var.

Çaragaylı, *Çurttibas*,

Talgar gibi yüksek tepesi var.

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Kusmurın

Kostanay eyaleti, Evliyagöl ilçesinde bulunan göl adıdır. Gölün görünüşünden dolayı bu şekilde adlandırılmış olması muhtemeldir (Januzak, 2011: 346-347).

K.T.

Kezdesti Çusmurın'da Çazak, Çalmaq,

Bir-birin jav ekenin bileği añdap.

T.T.

Çarşılaştı *Çusmurın'da* Kalmuk ve Çazak,

Birbirinin düşman olduğunu anlarlar.

(*Mırkı Batır Destanı: 44-45*)

Kutırğan

K.T.

Äşkerin alıp asadı,

Çutırğannıñ boyına

Samsı jaqqa jaqın kep.

Dem alıp jatқан kezinde

Talma tüstıñ şağında

Samsınıñ şıǵıs jağında

T.T.

Askerini alıp aşıyor

Çutırğan'ın yakasına

Samsı tarafına yaklaşır

Dinlenip yattığı zaman

Tam öğle vaktinde

Samsı'nın doğu tarafında

Aralastı jılkığa.

Karıştı at sürüsüne

(*Savrik Batır Destanı: 261*)

Kuvıstıyemen

K.T.

T.T.

Költav'dıñ avıl qondı jağasına,

Költav'ın bir yanına oymak kondu,

Köleñke mal jaydı panasına

Gölgelik sıgınağında mal yayıldı.

Şuv içip Aydarlıdan otırmaqqa,

Aydarlı'dan su içip oturmakta,

Üy tikti Kuvıstıyemen'niñ arasına

Kuvıstıyemen'in arasına çadır kurdu.

(*Mırkı Batır Destanı: 26-27*)

Kuvralı

K.T.

T.T.

Şolakadır men Qumtekey,

Şolakadır ile Kumtekey'de

Tülkisin kuvğan tentirey.

Tilkisini kovalardım gezerek.

Arasa men Quvralı

Arasa ile *Kuvralı'dan*

Uların kuvğan enteley

Nefes nefese kuşlarını kovalardım

(*Dürligiv Destanı: 16-17*)

Künhar Eli

Kahraman adı ile anılan yer adlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanılan yer, bölge kahramanın eli, yurdu olarak zikredilmektedir.

K.T.

T.T.

Atajanım biz kettik,

Atacanım biz gideriz,

Bad-bağıttıñ şöline,

Bed- Baht'ın çölüne,

Aydın şalkar köline,

Aydın büyük gölüne,

Alıs Künhar eline.

Uzak *Künhar yurduna,*

(*Köroğlu Destanı: 358-359*)

Kürenbel

Almatı eyaleti Kerbulak ilçesinde bulan yer adlarından biridir. Bel sözü geçit olarak adlandırılmaktadır. Küren kelimesi ise orda bulunan taşların kahverengi renge yakın olmasından dolayı verilmiştir (Januzak, 2011, 321).

K.T.

Jazıgı Küreñbel'diñ sañ bop ketken.

Keledi jer-düniyeni èsker kaptap.

Nayman'dı Şolak'tağı Kırgız saptı.

Keledi Qalmaq-Qırgız eki jaqtap.

T.T.

Kürenbel'in bozkırları toz dumana karışmış,

Bütün dünyayı askerler kaplamış, gelmektedir.

Şolak'daki Nayman'ı Kırgızlar yağmaladı,

Kalmuklar ve Kırgızlar iki taraftan gelmektedirler.

(*Mırkı Batır Destanı: 158-159*)

Küygen/Kürgen (AraTepe)

Mangıstav bölgesindeki dağ tepesinin adı olarak geçmektedir. Destan metninde adının Ara tepesi olduğu daha sonra Küygen tepe denildiği söylenmektedir (Sakenov, 2008: 448).

K.T.

Sol kempirdin uşkan jeri burın

Ara Töbe şın edi. Sodan keyin

Küyken dep ataladı

T.T.

O ihtiyar kadının uçtuğu yere

Önce *AraTöbe* denilirdi. Daha sonra

Küygen diye anılmaya başlandı.

(*Manas Oğlu Tuyakbay Destanı: 170*)

K.T.

Küygen yavğa Bozuğlan

Akbilekti alıp jöneldi,

Mingeni Qara tulparı,

T.T.

Küygen dağına Bozoğlan

Akbilek'i alıp yöneldi,

Bindiği kara tulparı,

ıyadan k3rip iledi
olındağı suıkarı

Kayadan g3r3p yakalar,
Elindeki Őahini.

(K3roğlu Destanı: 272-273)

K.T.
Astana halkım el dedi,
Endi yrat eteyik
Etirek pen K3rgenge

T.T.
BaŐkentimin ahalisi, halkım,
Şimdi sefere ıkalım gayret edip,
Etirek ile K3rgen 'e.

(Nuradın Destanı: 204-205)

K3rti

Almatı eyaletinde bulunan nehir ve yerleşim yerinin adıdır. Mırkı Batır destanında bu nehrin bazı nehirlerin birleşimi sonucu meydana geldiği s3ylenilmektedir. Kazak Őecere kaynaklarında ulu c3z Kazaklarının K3rti diye bir atası olduğu gemektedir. Diğer bir yaklaŐım ise bu adın Kur adlı bir kuş t3r3nden t3rediği y3n3ndedir. Nehir boyunda bu kuş t3r3n3n bulunması da bu fikri doğrular niteliktedir. Yani nehir adını o b3lgede bulunan kuş t3r3nden almıştır (Nurmağanbetulı, 1994: 21).

K.T.
K3rtini t3men ıdırıp,
Jeldigin buta sındırıp
opadan 3rmen 3tedi
Őamalđanđa jetedi.

T.T.
K3rti'den aşağı dolaŐtı,
R3rgardan dalı kırıp
Kopa'nın 3b3r tarafına geer,
Őamalgan'a ulaşır.

(Suranşı Batır Destanı: 279)

K.T.
Őıđadı arasaz'dan Uzınağaş,
arđalı, Jiyrenayđır oğan janas.
osılıp 3Ő-t3rt 3zen K3rti atanıp,
İle'ge kumdı jarıp uradı bas.

T.T.
ıkıyor Karasaz'dan Uzunağaş,
arđalı, Jiyrenayđır ona yakın.
Birleşince 3 beş nehir K3rti denir.
Kumu yarararak İle'ye d3k3l3r.

(Mırkı Batır Destanı: 18-19)

Mana ırmağı

K.T.

Baysınnıñ batısı jağında
Tumanday bolıp körinedi
Mana denen dariyası

T.T.

Baysın'ın bu tarafında,
Duman gibi gözükür,
Mana denen ırmağı.

(*Ötegen Batır Destanı: 239*)

Mangıs Dağı/Mangır Dağı

Manğışlak eyaletindeki yer ve şehir merkezi adıdır. Bu kelimeye Arap ve Fars yazma eserlerinde de rastlanılmaktadır ve burası Karadağ olarak geçmektedir. Kaşgarlı da eserinde bu adın Oğuz boyu yerleşim yerlerinden birinin adı olarak vermektedir. Vambery kelimenin mın+kışlak şeklinde oluştuğu yani insanların kışladığı yer olduğu yönünde fikir beyan etmektedir. Musabaev bazı Türk lehçelerinde koyunun Man (Koyun) şeklinde olduğuna dikkat çekerek man+kışlak yani koyunların kışladığı yer olarak açıklamaktadır. Ömüraliev bu adı yırtıcı, zararlı bir hayvanla ilişkilendirmektedir. Bu isimle ilgili çok farklı yaklaşımlar ve açıklamalar bulunmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 150-151).

K.T.

Қыпшақ-Қaysақ jayлаған
Jayıқ pen Jemniñ arası-ay
Қоныs болған соңında
Манғıstavдiñ саласы-ay

T.T.

Кыпчак, Казак yerleşen,
Yayık ile Yem'in arasını.
Konmuş sonunda,
Mangıs Dağı'nın sahasına.

(*Alankay Batır Destanı: 164*)

K.T.

Қайыпcan sen söyleytin Aday bar ma,
Tentekke jaқ басқарған қудайлар да
Көрінbey Манғıstavдан biz ketelik
Қор болıp jat jerдеgi talayларға,

T.T.

Kayıpcan seni düşünen aday var mı?
Aptalları idare eden bir Allah'tır.
Görünmeden *Mangıstav'dan* biz gidelim,
Sıkıntı çeksek de yâd ellere.

(*Akböbek Destanı: 18*)

K.T.
aptalında bar edi
Köldeneñ jatқан aratav
aratavdıñ basında
Ol Mañğır degen tav edi
Tavdıñ atı sol edi.

T.T.
Bir kanadında onların vardı,
Yanlamasına uzanmış aratav
aratav'ın başındaki zirve,
Mangır adı verilen bir dağdı,
Dağın adı böyleydi.

(*ora Destanı: 722-723*)

Mayamır

K.T.
Bir bölegi Duvlattıñ
Mayamırdıñ avılı
İledegi toğaydıñ
Tübegine tığıldı.

T.T.
Duvlat'ın bir grubu
Mayamır'ın köyündeidi
İli nehrindeki ormanın
İçine gelip saklandı.

(*Suranşı Batır Destanı: 270*)

Maykurak

K.T.
Akumaq, Maykurak'tıñ üstin basıp,
Ekeltiñ ötkeline tike tarttı.

T.T.
Akkum, *Maykurak*'ahakim olup,
Yelek'in geçidine doğru ilerledi.

(*Mırkı Batır Destanı: 48-49*)

Maytöbe

Sayram dağına yakın bir bölgede bulunan dağ adıdır. Kazak tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kazakların üç boyunun toplanıp halk için büyük kararları alıp sonuca bağladığı bir yer olarak verilmektedir (Januzak, 2011: 349-350).

K.T.
arakiya, Maytöbe
Uzmagaş tavları.
Akbulağı kaynağan.
Suvıktöbe Balajal,

T.T.
Karakiya, *Maytöbe*,
Uzmagaş dağları.
Akbulağı kaynayan
Suvıktöbe, Balajal

Basında bult oynagan.

Başında bulut oynayan.

(*Savruk Batır Destanı: 250*)

K.T.

Ƙıyağa salsa taymaytın

Ƙurıştan soƘkan tuyağı

Sol batırlar jır bası

Üzilmey aƘkan jılğası

Maytöbeniñ bulağı

T.T.

Yamaca salsa kaymaz,

Sağlam basar ayağı.

Şiirin konusu o kahramanlardır,

Akışı hiç kesilmemiştir,

Sanki *Maytöbe* 'nin pınarı gibidir.

(*Suranşı Batır Destanı: 286*)

Medine

Arapça şehir anlamında kullanılan sözdür. Mekke'den sonra kutsal kabul edilen yerleşim yerlerinden biridir. İslami etki ile birlikte edebiyatın içinde kutsal olan yerlerde metinlere yerleşmişlerdir (Azibaeva, 2004: 343).

K.T.

Din turağı Mekke menen mèdiyna,

Mèdiyna, Mekke eske alıp,

Ƙoñır salkın tözke alıp,

Küderiden altı tarmağ

Bavların munın bek saylap,

Köbe tondı kiyesem dep,

T.T.

Din mekânı Mekke ile *Medine*,

Medine, Mekkeyi hatırlayıp,

Rüzgâra göğsünü verip,

Güderiden altı örgü kesip,

Bağlarımı güzel hazırlayıp,

Demirden zırh giysem deyip,

(*Şora Batır Destanı: 193*)

Mekke

Müslümanların Hicazda bulunan kutsal şehirlerinden biridir. İslamiyet'in etkisi ile kutsal kabul edilen yer adları edebi eserlere de etki etmiştir (Azibaeva, 2004: 336).

K.T.

Javap berseñ Ƙulğanıs,

Men Mekkege keteyin,

T.T.

Bir cevap verirsen, ey Kulkaniş,

Ben *Mekke* 'ye gideyim.

Jılap jürıp Alladan,
Bir bala surap öteyin.

Ağlaya ağlaya Allah'tan,
Ömrü bir çocuk istemekle geçireyim.

(*Şora Batır Destanı: 44*)

Merkidey

Jambıl eyaletine bağlı bulunan Merki ilçesinin adıdır (Merki: Jer-Suv Atavuları, 2012).

K.T.
Men sağındım jerimdi,
Kegen menen Merkidey
Bos jürüvge jibermey
Qoymaydı ğoy erkim-ey

T.T.
Ben yurdumu özledim
Kegen ile *Merkidey*'i.
Boşuna göndermeyin
Kalmadı hiç özgürlüğüm.

(*Dürligiv Destanı: 16-17*)

Merki/Merkim

Almatı eyaletinde nehir adıdır. Aynı isimle Jambıl eyaletinde de yerleşim yeri bulunmaktadır (Koyşıbaev, 1985: 187).

K.T.
Aspara men Merkim-ay
Jatuvşı edi erkin-ay
Aspara bası arşalı

T.T.
Aspara ile Merkim var,
Buralar sakın yatıyor.
Aspara'nın başı camlı

(*Ötegen Batır Destanı: 244*)

Mınşorat

K.T.
Kıdırıp Mınşorat'tı kele jatsa,
Bir jerden tütin şıktı jalpıladağan.

T.T.
Dolaşarak *Mınşorat*'ta gelirken,
Bir yerden duman çıktı alevlenmiş.

(*Mırkı Batır Destanı: 108-109*)

Mırgap

K.T.

araoldan, Mırgaptan,
Jalalabad, -kn jaqtan,
Kp alatav aymağı
At denesin tarta almay,
Atandar reñ taltanday
Ordağa kelip tsti.

T.T.

Karakol'dan, *Mırgap'tan*,
Celalabat, güneyden,
Aladağ tarafından birçoğu
Atlarını zorla yürütüp,
Develeri zar zor yürüyüp,
ehre gelip girmişti.

(*Suranşı Batır Destanı: 288*)

Mısır

Afrika'nın Kuzey doğusunu ve Sina yarımadasını içine alan yerleşim yerinin adıdır (Azibaeva, 2004: 336).

K.T.

aharlansam habar salarımın
Kırık tañbalı ırımğa,
On ek baylı Urımğa
amdansam habar salarımın,
am aharı men Mısırğa,

T.T.

fkelenirsem eğer, haber salarım,
Kırk ongunlu Kırım'a,
On iki dallı Rum'a,
Gazaba gelirim haber salarım,
am ehri ile *Mısır'a*,

(*Orak ile Mamay Destanı: 270-271*)

K.T.

Mende bes aylık balañ bar edi, onı Mısırğa tuvıp ketermin, sodan alarsıñ,
dedi. Sodan keyin Asan atınıñ kyigimen jeti jil jelmaya men jer arap
ketti.

T.T.

“Karnımda be aylık çocuğun var. Onu *Mısır*'da doğururum ve orada
bırakıp giderim. Oradan alırsın” der. Bundan sonra Asan eini kaybetmenin
acısıyla, yedi yıl boyunca yelmayasıyla yeryüzünü dolaıp durmuş

(*Asankaygı-Togan- Abat Destanı: 830-831*)

K.T. T.T.
Bir küni қайнатасына Mergek keldi, Bir gün kayın atasına Mergen geldi,
Aldına atasınıñ sèlem berdi. Huzurunda kayın atasının selam verdi.
Èrkimniñ üyrengeñ jer “Mısır şèher” “Herkes’in alıstığı yer ‘Mısır’ şehridir,
Özimniñ aralıma baram dedi. Mekânım olan adama gideceğim.” Dedi.
(*Kulamergen- Joyamergen Destanı: 346-347*)

Muhit

Yaratılıştan itibaren uçsuz bucaksız, gözle görülemeyecek kadar büyük olan sulara Muhit adı verilmektedir. Kelime Arap kökenli olup okyanus karşılığında kullanılmaktadır. Ve bu kelime Kazak dilinde kalıplaşmış olarak varlığını sürdürmektedir. Su hacmi büyük okyanuslar için kullanılan bir terim olarak metinde geçmektedir (Nurmağanbetulı, 1994, 37).

K.T. T.T.
Èveli Biysmilèdir sözdin başı, Evvela Bismillahtır sözün başı,
Şıntemirhan bir talay eldin başı. Şıntemir han birçok boyun başı.
Mekeni Muhiyt teñiz jağası eken Mekânı onun *Muhit* deniz kıyısı imiş,
Bar eken jalğız kıızı, bes balası Varmış tek kıızı, beş de oğlu.
(*Dotan Batır Destanı: 250-251*)

K.T. T.T.
Er eken Қulamergen burın ötken, Yiğitmiş Kulamergen geçmişte ömür sürmüş,
Aқırda muratına ol da jetken, Eninde sonunda o da murada ermiş,
Muhiytın Gezer degen aralında *Muhit*’in Gezer adlı adasında,
(*Kulamergen- Joyamergen Destanı: 328-329*)

Naraspan

K.T. T.T.
Jablavı edi Rayhannıñ Naraspan, Rayhan’ın yaylası *Naraspan* idi,
Aқboz üyler otır қатар jarasқан. Yakışık ak boz çadırlar sıralı idi.
Türkmenlerden bir bahadür keled dep, Türkmenlerden bir bahadır gelecek diye,

Bayandap jür baksı, küşnas bal aşkan. Fal bakan baksı, falcı beyan ediyor idi.
(*Köroğlu Destanı: 180-181*)

Narınkol

Almatı eyaletinde bulunan nehir, şehir ve şehir merkezinin adıdır. Bu kelime Moğolların narın(ince) kelimesi ve kol(nehir) kelimelerinin birleşimi ile meydana gelmiş olan yerlerden biridir (Abdrahmanov, 2010, 159).

K.T. T.T.
Narınqoldı soldat kep, aldı qamap, Asker gelip Narınkol'u kuşattı,
Alğa ötse, alıp jatır qalmaq talap. İlerlese Kalmuk ele geçirmek istiyor.
Sümbe'ni Tekespenen meken etti, Sümbe'yi Tekes ile mekân tuttu,
Toğaydın bir şetinen jan panalap. Ormanın bir kenarına sığınıp ömür sürdü.
(*Dürligüv Destanı: 42-43*)

Nayman

Nayman Orta cüz Kazaklarının bir boyudur. Bazı araştırmacılara göre bu kelime Moğolca Sekiz anlamına gelmektedir. Yoğun olarak Kaptagay bölgesinde yaşamaktadırlar (Nayman: Ruv Atavuları, 2013).

K.T. T.T.
Kıpçak pen Arğın, Nayman- Arka jakta, Kıpçak ile Arğın, *Nayman*- Arka civarında,
Köptikmen kanat jayğan èr tarapka Çoğunluk ile kanat yaymış her tarafa,
(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 110-111*)

Nogay Eli

Altın Ordanın dağılmasından sonra kurulan Türk-Moğol haklarının birliğinin adı Nogay olarak anılmıştır. Tüm bu halkların yaşadığı yerler Nogay yurdu olarak geçmiştir (Nogaylı: Ruv Atavuları, 2012).

K.T. T.T.
Nogaylı degen el eken, *Nogaylı* denilen bir el imiş,
Osı Añşıbay er eken Bu Añşıbay bir yiğit imiş.
Neşe jıl boyı japandı Kaç yıldır yabanda

Jalğız jaylap jür eken.

Yalnız yaşıyormuş

(*Anşıbay Batır Destanı: 26-27*)

K.T.

-Noğaylı degen elim bar,
Tuvıp-ösken jerim bar,
Aydın da şalğar kölim bar
Sözime ata kulağ sal.
Añşıbayday atam bar.

T.T.

Nogaylı adında elim var,
Doğup büyüdüğüm memleketim var,
Parlak, hem de engin gölüm var,
Sözlerime, dede, kulak ver,
Añşıbay gibi dedem var.

(*Parpariya Destanı: 88-89*)

K.T.

Orta Noğay elime
Kıyrsız kuv bas atandım.
Başına kelip jıladım,
Pirden dilek suradım.

T.T.

Orta Nogay yurdumda,
Hayırsız kuv bas atandım.
Başucuna gelip ağladım,
Pirden bir dilek diledim.

(*Kubikul Destanı: 48-49*)

K.T.

Noğaydı biylegen on bir biy boladı. Sol elge kóp eşkerimen Indıs degen jav
Aşçagar sayının boyındağı Noğayga keledi.

T.T.

Nogayı yöneten on bir bey vardı. O ili, birçok askeri ile Indıs denilen
düşman Aşçagar deresinin yanındaki *Nogay'a* gelir.

(*Manas Oğlu Tuyakbay Destanı: s. 164*)

K.T.

Toğız ay köşip tınbastan,
Ağ dariyaniñ boyınan,
Noğaylı-Türkpen jeri edi.

T.T.

Dokuz ay durmadan yürüyüp,
Ak Derya'nın kenarında bulunan
Noğaylı-Türkmen yurduna gelir.

(*Şora Batır Destanı: 31*)

Nurun Karabayırı

K.T.

Asankayğı er tuvğan

Sır dariyası jağalap

Nurdiñ Karabayırı

Solay asıp jöneldi.

T.T.

Yiğit olarak doğmuş Asankayğı

Sirderya boyunca ilerleyip

Nur'un Karabayır'ına

Doğru yönelip gitti.

(Kargaboynu- Kaztuvğan Destanı: 874-875)

Nuv Gölü

Nu (Nuv) kelimesi anlam olarak oldukça sık, sazlık kamışlık yerler için kullanılmaktadır. Gölün sık kamışlıklarla kaplı olmasından hareketle bu isim göle verilmiş olabilir (Koç, 2012: 476).

K.T.

Sadaqqa salğan oqtay bop,

Tulparğa tola minedi.

Çarşığasın köterip

Köline Nuvdiñ jönedi.

T.T.

Yaya takılan ok misali,

Tulparına heybetle biner.

Doğanımı eline alıp,

NuvKöl'ineyönelir.

(Kambar Batır Destanı: 187)

Ora Tepesi

Tacikistan'ın Leninabad eyaletinde bulunan yerleşim yerinin adıdır. 15. Yy da kurulan yerleşim yerlerinden biridir (Korğanbekov, 2007: 452).

K.T.

Çokandı çurtқан Çudiyar

Ora töbe täjigin

Kökpar etip toyında.

T.T.

Hokand'ı bozan Kudiyar

Tacik'in *Ora tepesini*,

Toyda hediye etti.

(Suranşı Batır Destanı: 276)

Oral/Ural

Eyalet ve eyalet merkezinin adıdır. Yerleşim yeri adını dağ ve nehir adından dolayı almıştır. Nehrin Kazakça adı Yayık olarak geçmektedir. Bu

bölge 18. yy. da E. Pugaçev isyanının merkezi konumunda olmuştur. II. Katerina bunu halkın hafızalarından silmek için bölgenin adında değişiklik yapılması için emir vermiştir. Bazı araştırmacılar bu adın Aral sözünden türediği yönünde fikir beyan etmektedirler (Abdrahmanov, 2010:164-165).

K.T.

Beren miltık qolğa alıp
Äbjılanday tolğanıp
Patşa äskeri ağılıp
Edil, Jayık, Oraldı
Arqa menen Altaydı
Aralap attap jol saldı.

T.T.

Çelik tüfek ele alıp
Ok yılan gibi atılıp
Çar ordusu akarak
İdil, Yayık, *Ural*'ı
Arka ile Altay'ı
Dolaşıp, atlayıp yol çizdi.

(*Savrik Batır Destanı: 249*)

K.T.

Oraldan örlep Altayğa
Aluvğa patşa ındıqtı
Sadaq tartқан Қазакқа
Tütindetti miltıqtı.

T.T.

Oral'i aşıp Altay'ı
Almaya padişah niyetli
Yayını geren Kazak'a
Çekti tüfeğini.

(*Suranşı Batır Destanı: 269*)

K.T.

Aynala Oral tavdı qaştı buğıp,
Artnan jaқındadı kempir kuvıp
Meyizdi toқımdağı özi nèr қıp
Jüredi toбілгіsın atқа berip.

T.T.

Döne dolana *Oral dağını* kaçtı gizlenip,
Peşinden yaklaştı kocakarı da kovalayıp.
Kuş üzümünü keçede sakladığı kendi yiyip,
Yürür kızılcaayı atına verip.

(*Kulamergen- Joyamergen Destanı: 360-361*)

K.T.

Mağan aytқан Akböpe sırıñ kèni,
Seni izdep Savıtbek urınanı.
Tumsıgına Ulam'niñ izdep kelip,
Savıtbek'tiñ it bolıp ulıganın.

T.T.

Akböpe, bana söylediğin sırrın hani
Seni aramakla Savıtbek aldanmış.
Ulam'ın burnuna kadar arayarak gelip
Savıtbek'in köpek olup uluduğunu,

Oral töbe asında bes üy otır, *Oral tepe* yanında beş ev yaşar,
Akböpe'den ayrılıp nesine otır. Akböpe'den niçin ayrılır.

(Akböpe- Savıtbek Destanı: 140-141)

Otar

Almatı eyaletindeki demir yolu istasyonunun adıdır. Yer adından adını almaktadır. Radloff bu adın oluşumunu ot+ar şeklinde açıklamakta, bu Otar adına Kazak, Nogay, Kırım Tatarlarında da rastlanıldığına dikkat çekmektedir.

Kırım tatarlarında otlak, mera olarak kullanılmaktadır. Kelime Kazaklarda da yerleşim yerinden uzakta olan mera alanı olarak geçmektedir. Nogaylarda da kelime aynı anlama gelecek şekilde ifade edilmektedir (Abdrahmanov, 2010: 166).

K.T.

Otardıñ jazık dalasın
opara javıp örletti
apan attıñ ekpini
alğındı ayap jeldetti

T.T.

Otar'ın geniş ovasında
Atlarıyla hızlandı.
Koşan atın hızı,
Ovayı titretti, rüzgâr gibi esti.

(Suranşı Batır Destanı: 274)

Otırar/Otrar

Güney Kazakistan'daki tarihi yerleşim yerinin adıdır. Bu isme Orhun ve Yesisey yazıtlarında da rastlanılmaktadır. Bazı araştırmacılar yazıtlardaki Kanu Tarban ile Otrar- Turar adının ilişkili olduğu yönünde fikir beyan etmektedirler (Abdrahmanov, 2010: 168).

K.T

Samarkanda sansız bap,
Otırarda Arıstan bap,
Saryamda bar sansız bap
Bèrine bir tünedi,
Èzireti aratav

T.T.

Semerkant'ta var sayısız evliya,
Otırar'da var Arslan Evliya,
Sayram'da var sayısız evliya,
Hepsinde bir gece konakladılar,
Kutsal Karadağ,

Èvliyeniñ keni edi

Èvliyaların ocağı idi.

(*Alpamiş Batır Destanı: 44*)

K.T.

T.T.

Türkistanda tümen bap,

Türkistan'da tümen baba,

Sayramda bar sansız bap,

Sayram'da sayısız baba,

Otırdarda otız bap,

Otrar'da otuz baba,

Eñ ülkeni Arıstan bap.

En büyüğü Arıstan (Arslan) Baba.

(*Şora Batır Destanı: 47*)

Oy

K.T.

T.T.

Oy, Sariağaş, Taşkent-ay

Oy, Sariağaş, Taşkent,

Elder üşin jaralğan.

Halk için yaratılmış.

Ortasında bulardın

Ortasında bunların,

Keles degen suv ağıp.

Keles denen nehir akıyor.

(*Ötegen Batır Destanı: 244*)

Oyat

Tanglu dağlarında yaşayan bir Moğol boyu olarak geçmektedir. Boy adından hareketle yer adı verilmiştir (Temir, 1986: 272).

K.T.

T.T.

Endi aytayn jigitter

Şimdi anlatayım, yiğitler,

Buringı ötken batırdı

Geçmişte yaşamış batır.

On miñ üyli oyattı

On bin evli *Oyat*'ı.

Qırık miñ üyli Qıyattı,

Kırk bin aileli Qıyat'ı,

Toqsan miñ üyli Qonıratı.

Doksan bin aileli Konırat'ı

(*Karabek Batır Destanı: 388-389*)

Ogiz Dağı

Oğuz- Kıpçak devrinden kalma yer adlarından biri olarak açıklanmıştır. Atasu nehri boyunda bulunmaktadır (Januzak, 1989: 145).

K.T.

Biyik-biyik tavlur bar
Ögiz tav degen tavlarda,
Ögiz jan degen handar bar.

T.T.

Yüksek yüksek dağlar var,
Ögiz adlı dağda,
Ögiz Han adlı bir han var.

(Orak ile Mamay Destanı: 284-285)

Öroba

K.T.

Jılqı köp kişi üşev alayıq dep
Qızacaq, köringennen son jılqı
aydağan.
Örobanın bavırında Topşaq batır
Üş batırğa kez bolıp sorı qaynağan.

T.T.

Yılıkı çoktu, üçü alalım diyerek
Heyecanlandılar kişneyen atlatı
görünce.
Öroba'nın önünde Topşak Batır
Üç yiğide rastladı talihsizce.

(Karaşas Kız Destanı: 90-91)

Öskemen

Doğu Kazakistan eyaletinde bulunan yerleşim yerinin adıdır (Öskemen: Jer-Suv Atavuları, 2013).

K.T.

Şerip ayttı: sėti bop jolñ bolsa,
Nurgayşa qoldarıña tiye qalsa,
Ketiñder Öskemen'niñ qalasına.

T.T.

Şerip dedi: “Yolunuz açık olsun,
Nurgayşa'yı elinize geçirirseniz,
Gidiniz Öskemen şehrine,

(Nurgayşa Destanı: 346-347)

K.T.

Öskemenniñ türmesi,
Kızıl üy kirpiş şatırlı
Äkel saldı sol üyge
Kol ayağın kisendep
Kerege köz temirge

T.T.

Öskemen'in hapishanesi,
Kırmızı ev, kiremit çatılı,
Götürüp soktu o eve.
El ayaklarına kelepçe vurarak,
Çapraz gözlü demire,

Osı üy meken bolad dep

Bu ev mekân olacak, diye.

(*Bazar Batır Destanı: 140*)

Ötegen

Ötegen/Ötügen'in tam olarak neresi olduğu ile ilgili bilgi bulunmamakla beraber bazı araştırmacılar bu yer ile ilgili farklı görüşler beyan etmektedirler (Aydın, 2007: 1267). Erhan Aydın Ötügen'in Zavhan-Aymak sınırları içerisinde bulunan Otgon Tenger dağı civarında olduğunu beyan etmektedir.

K.T.

Ötegen, Kazıbek'tiñ jıraları,
Èli bar atamızdñ muraları.
Tereñ say, uzun kâmis, kulpırğan tal,
Jerine Kızır şalgan oynaganı.

T.T.

Ötegen, Kazıbek'in dereleri,
Hala vardır atalarımızın mirası.
Derin vadi, uzun kâmiş, parlayan ağaç,
Her yerine Hızır uğrayıp oynadığı.

(*Ötegen Batır Destanı: 18-19*)

K.T.

Ötegen men Kazıbek
Kızılqum men Aydarke
Kalın elder jaylağan

T.T.

Ötegen ve Kazıbek,
Kızılqum ve Aydarke
Halkın yoğun yerleştiği

(*Savrık Batır Destanı: 250*)

Pekin

Çin'in günümüzdeki başkenti olan şehirdir. Geniş Çin ovasında kurulmuştur (Kosan, 2006: 364). Çin sınırları içinde Kazakların da bir boyu bulunmaktadır. Bu boy aracılığı ile Çin ile mücadeleler de işlenmiştir.

K.T.

Barıp kayttı Ötegen
Künniñ şıkkın jerine
Tegisimen aralap

T.T.

Gidip gelmiş Ötegen,
Güneşin doğduğu yere.
Her tarafı gezerek,

ıtay, Bejin eline

in, *Pekin* lkesine.

(*Ötegen Batır Destanı: 227*)

Rayimbek

Almatı eyaleti, Karasay ilçesinde buluna yerleşim yerlerinden biridir. Şehrin bazı bölümlerinde bu adla ilgili farklı yerlerde bulunmaktadır. Kahramanın adından dolayı bu ad verilmiş. Kalmukları yenip şehri ele geçirmiş bir Kazak kahramanıdır. Rayimbek bulağı diye de bir su kaynağı bulunmaktadır (Januzak, 2011: 360).

K.T.

Özderi ustap at mindi,

Bay erkimen berüv joq.

Qalağa at qoyadı “Rayimbek” dep,

Birinen bir qalmay jıynalğan köp.

T.T.

Kendileri at yakaladı,

Zenginler gönlüyle vermiyorlardı.

Şehre “*Rayimbek*” adı verildi,

Hiç kimse kalmadan toplandı.

(*Dürligüv Destanı: 34-35*)

Regiystan

K.T.

Buharaniñ bir aymağı Regiystan,

Bular dağı aman emes urıstan,

Bala degen ata- anağa gülstan

Öziñ ölseñ Jembilbelge kim iye.

T.T.

Buhara’nın bir bölgesi *Regiystan*,

Bunlar dahi sağ değil savaştan.

Bala denen ata- anneye gülistan,

Kendin ölsem Jembilbel’e kim sahip?

(*Köroğlu Destanı: 426-427*)

Rum

Doğu halkları orta asırda Bizans toprakları için bu ismi kullanmışlardır. Uzun yıllar Anadolu coğrafyası Rum (Ürim) şeklinde anılmıştır (Azibaeva, 2004: 341).

K.T.

Belgili batır ulanser,

ırım menen Rumda,

T.T.

Tanınmış bahadır Kulanser

ırım ile *Rum*’da,

Şaykasta talay bolğan er.

Savaşta olmuş yiğit.

(*Alankay Batır Destanı: 22-23*)

K.T.

Çaharlansam habar salarımın

Kırık tañbalı kırımğa,

On eki baylı Urimğa

Şamdansam habar salarımın,

Şam şaharı men Mısırğa,

T.T.

Öfkelenirsem eğer, haber salarım,

Kırk ongunlu Kırım'a,

On iki dallı Rum'a

Gazaba gelirse haber salarım,

Şam şehri ile Mısır'a,

(*Orak ile Mamay Destanı: 270-271*)

K.T.

Kırık tañbalı Kırımında, on eki jarım Ürimde on eki jarım han otlen. Sol handardıñ birevi Akjonas bolğan.

T.T.

Kırk tanbalı Kırım'da, on iki buçuk Ürim'de on iki buçuk han saltanat kurmuş. Bu hanlardan biri, Akjonas idi.

(*Akjonas Oğlu Er Kenes Destanı: 999-1000*)

Rus

Rusya'nın hâkim olduğu sınırları içine alan bütün coğrafya için kullanılan yer ismidir. Düşman unsur olarak görülen Ruslar genellikle destanda kendisine yer bulmuştur.

K.T.

Orıstıñ ketti şebine

Orıstı körip tura almay,

İşine onıñ kire almay

Munnıñ jüzi kırsın dep

Odan kınsı taba almay

Çor kıttıñ tüsti jolına

T.T.

Rus topraklarının sınırına gitti.

Rus'u görüp dayanamadan,

İçine onun giremeden

Bunun yüzü kurusun deyip

Oradan yerleşecek yer bulamayıp

Çorkut Ata'nın izledi yolunu.

(*Ötegen Batır Destanı: 228*)

K.T.

azandı Orıs aralap,
ol salıp pa baydı menen biyine.
Esen barıp sav ayrsañ,
Tulparıñdı toktay/toqlı/ şappağıl,
Tüsirip min künine.

T.T.

azan'ı *Rus* gezip,
Zorbalık etmiş mi beyi ile biyine?
Esen gidip sağ dönersen,
Küheylanını tokken sürme,
Tavını getirde öyle bin atma.

(*Şora Batır Destanı: 201*)

Sabındı

Bayan dağlarında bulunan göl adıdır. Pavlador eyaletinde Bayan ilçesine yakın yerde bulunmaktadır (Alibek, 2010: 382).

K.T.

Köterip almağ erin, Bayandı alıp,
At oydı sol asuvğa Jasıbay asuv.
Abılay Sabındıkölge tikti üyin.

T.T.

Kaldırıp Kalmuk yiğidini, Bayan'ı alarak,
Ad verdi o geçide, Jasıbay geçidi.
Abılay *Sabındıköl'e* dikti evini.

(*Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 190*)

Sağır

K.T.

Sayağurt, Sağır, Burğunğa,
Soğıstan erte alğanğa.
Jür edim bolıp armanda.

T.T.

Sayağurt, *Sağır*, Burğun'a,
Savaştan sonra kalmışa
Yürüyordum arzulayarak.

(*Alankay Batır Destanı: 66*)

Saksağanlı Sandı Göl

Göl adı olarak geçmektedir. Gölde veya gölün bulunduğu çevrede kuş türünün olmasından hareketle bu isim verilmiş olabilir. Bölgenin bitki örtüsü, toprak yapısı, yoğun olarak görülen hayvanlar, bölgede bulunan madenler vb. etkenler yer adı verilirken etkim olarak kullanılmaktadır. Türk yer adlarında bu adlara oldukça fazla rastlanılmaktadır.

K.T.

Suvıskandı-ay Sandı köl,

Odan da ötip baradı.

Erikkende Er Şora,

Қуырығına қуланды,

Кökпар қılıп шабады

T.T.

Saksağanlı Sandı göl,

Onu da geçip gider.

Canı sıkıldığında Er Şora,

Куыруғundan tutup кұланы,

Кökпар gibi at sırtına atıp қоşар.

(Şora Batır Destanı: 102)

Samsı

Almatı eyaleti Jambıl ilçesinde bulunan nehir adıdır. Manarbek Izbasar bu nehir adının Samsı batırdan dolayı verildiğini söylemektedir. Aynı isimle Kırgızistan'da da bir nehir bulunmaktadır (Januzak, 2011, 361).

K.T.

Samsı jaққа jaқın keп

Dem alıp jatқан kezinde

Talma tüstiң шағında

Samsıniң sıғыs jaғında

Aralastı jılқыға

T.T.

Samsı tarafına yaklaşıp

Dinlenip yattığı zaman

Tam öğle vaktinde

Samsı'nın doğu tarafında

Karıştı at sürüsüne

(Savrik Batır Destanı: 261)

Sandıktaş

Yerleşim yeri adıdır. Kazakistan'ın bazı bölgelerinde bu isim ile karşılaşılmalıdır. Belirli bölgelerde taştan yapılan anıtların bulunmasından dolayı bu isim verilmiştir (Koyşıbaev, 1985: 204).

K.T.

Қыставı Tарғын менен тайынты' da,

Jayлаған Sandıқ tastı neşe jılday.

T.T.

Кышлағы Tарғын ile Тайынды' da,

Mekân tutmuş *SandıkTaş*'ı birkaç sene

(Nurgayşa Destanı: 280-281)

Saradır/Sarıadır

Kazakistan'da bulunan dağ adıdır. Sarı ve adır kelimelerinin birleşimi ile meydana gelen yer adıdır. Sarı kelimesi yer adlarında sıklıkla kullanılan kelimelerden biri olmakta ve büyük, uçsuz bucaksız anlamı vermektedir. Adır kelimesi tepe, tepelik anlamındadır (Januzak, 2011: 406).

K.T.

Saradırdı kırkalap

Biyik kızben tötelep

Burılışınñ töisine

Üş күнде барıp jatadı.

T.T.

Saradır'ı geçerek

Yüksek uçurumu keserek

Burılış'ın eteğine

Üç günde ulaşırlar.

(Bazar Batır Destanı: 89)

Sarbulak

Kazakistan'ın bazı bölgelerinde bu isimle su kaynağı ve yerleşim yerleri bulunmaktadır. Geniş, bol anlamında kullanılmaktadır (Koşibaev, 1985: 205). Sarbulak-Sarıbulak şeklinde olduğu düşünülebilir. Sarı kelimesi genel olarak incelenen metinlerde uçsuz-bucaksız, engin, geniş anlamları vermektedir.

K.T.

Duvlatta batır Sıpatay,

Javdan kırkıp sendelip

Sarbulaktıñ başına

Akırakaydıñ taşına

Tünde barıp tığıldı.

T.T.

Duvlat'ın Bahadırı Sıpatay

Düşmandan korkup kaçtı,

Sarbulak'ın başına,

Akırakay'ın taşına,

Gece gidip saklandı.

(Suranşı Batır Destanı: 270)

Sarıağaç

Güney Kazakistan eyaleti Keles nehri boyunda bulunan yerleşim yeri adıdır. Yerli halk burada ağaçların çok uzun ve büyük olmasından dolayı bu adın verildiğini söylemektedir (Arın, 1998: 171)

K.T.

Orıs kelip aladı-av,
Biylik bastan aladı-av,
ayran jerim o endi
Oy, Sarıaa, Takent
Elder uın jaralan

T.T.

Ruslar gelip alır ya,
Beylik elden gider ya,
Sevgili yurdun hoa kal,
Oy, *Sarıaa*, Takent,
Halk iin yaratılmı.

(*Ötegen Batır Destanı: 244*)

Sarı Cez

Sarı ve cez/jez (bakır) kelimelerinden meydana gelen yer adıdır. Cez kelimesi Kazaka-Türke sözlükte bakır olarak karşılık bulmaktadır (Ko, 2012: 199). Daın civarında bu madenin olması buraya bu adın verilmesine etki etmi olabilir.

K.T.

Bara almaq asıptı,
Sarı jezdi belinen.
orkıp aıp ketipti,
Ayrılan so elinen.

T.T.

Bütün Kalmuklar gemi,
Sarı Cez (Bakır) tepesinden.
orkup kamılar,
Kaybedince yurdunu.

(*ora Batır Destanı: 156*)

Sarıguva

K.T.

Jeti jil boldı Sarıguvadan ıanıma,
Jeti jastan ülgı söz uanıma,
Künikeydi elime alıp ketpey,
Körmey-a uv almatan
buanım ba?

T.T.

Yedi yıl oldu *Sarıguva* 'dan ıktııma,
Yedi yaımdan beri büyük söz anladııma.
Künikey'i memleketime götürmeden,
Görmeden onu ne derler, Kalmuk'tan
korkmama.

(*Dotan Batır Destanı: 260-261*)

Sarı Jazık

Rayımbek ilçesine balı yerleim yerlerinden birinin adıdır. Sarı kelimesi büyük, geniş anlamını vermektedir. Bundan hareketle geniş, büyük düzlük anlamı taşımaktadır.

K.T.

At kaydttı Sarıjazıktan şubatılıp,
Tuyaktan şıkkın şaını tuvra atılıp,
San koldan jeke dara ozıp keldi,
Dotanniñ Kara Kögi sıyratılıp

T.T.

Atlar döndü *Sarı Jazık'tan* sel gibi akıp,
Toynaklardan çıkan toz göğe yükselip,
Sayısız at arasında tek başına birinci geldi,
Dotan'ın Karakök'ü yay gibi gerilip.

(*Dotan Batır Destanı: 290-291*)

Sarjomart

Orta cüz Kazaklarından Nayman boyunun bir kolu olarak bilinmektedir. Boy yaşadığı coğrafyaya kendi adını vermiştir ("Sarjomart: Ruv Atavuları, 2013).

K.T.

Elim dep kelip edim sarjomartқа
Kömeksiz jav қолında ketip ba-ram
Nadansıj köz aşпаған қайран elim
Senderdi arbaп otır oңken aram.

T.T.

Halkım, diye gelmiştim *Sarjomart'a*
Yardımsız düşmanın elinde gidiyorum
Cahilsin, gözü kapalı halkım benim,
Sizi ağlatıyor kötü niyetliler.

(*Bazar Batır Destanı: 139*)

Sarıkemer

Nehrin kenarı anlamında kullanılan bir yer adıdır. Geniş kıyılı nehir ya da göl anlamına gelmektedir (Koyşibaev, 1985: 206). Sarı kelimesi incelenen metinlerde görüldüğü üzere genel olarak genişlik, uzunluk anlamı kazandırmaktadır.

K.T.

Қорdayдан ашқан көп әскер,
Teriskeyge ағıldı,
Tilevқабıl, Қасқарав,
Sarıkemerde шаbildі.

T.T.

Қорday'ı ашmış çok asker,
Kuzeye doğru akın etti,
Tilevқабıl, Kaskarav,
Sarıkemer'de öldürdü.

(*Suranşı Batır Destanı: 269-270*)

Sarıoyuk Gölü

K.T.

Sanoyıq degen kölderge

Sonday şüygin jerlerge

Köşip kelip köp Noğay,

Sol jerlerge ƙonadı.

T.T.

Sarıoyuk denilen göllere

Öyle verimli yerlere

Göçerek gelip birçok Nogay,

O yerlere kondu.

(*Manas Oğlu Tuyakbay Destanı: 168*)

Sarısu

Nehir adıdır. Geniş, zengin, bereketli nehir anlamına gelmektedir (Koyşıbaev, 1985: 206). Sarı renk, genel olarak uçsuz bucaksız yerler için kullanılmaktadır. Adı geçen bölgenin büyüklüğüne işaret etmektedir.

K.T.

Üş batır üş jüz jıqlı alıp ketti

Jıyırma dört batır qaldı jayav qaqsı

Jılqını aydap jetti Sarısuvğa,

Jaramaz jürgenderin köp aytuvğa

T.T.

Üç yiğit üç yüz yılkı alıp gitti.

Yirmi dört yiğit yaya kaldı.

Yılkıyı *Sarısu* 'ya getirdiler,

Gerek yok yolculuklarını anlatmaya

(*Karaşaş Kız Destanı: 86-87*)

Sarıtav

Yedisu (Jongar) aladağının Kuzey bölümünden ayrı olarak bulunan dağ adı olarak bilinmektedir (Alibek, 2010: 382). Aladağ genel olarak büyük sıradağlar için kullanılmaktadır.

K.T.

Burıngı el javınger jıldarında,

Ƙıstağan Sarıtav ƙumdarında.

Akkoltık, Ƙalbulaktı meken etip,

Sol jerde Nayman biraz turğanında.

T.T.

Eskiden, millet savaş yıllarında,

Ƙışlamışlar *Sarıtav* 'ın kumlarında.

Akkoltık, Karabulak'ı mesken etmiş,

Orada Nayman biraz durduğunda.

(*Mırkı Batır Destanı: 18-19*)

Sasıksay

Kökşetav eyaletinde Sasık adlı göl bulunmaktadır (Januzak, 1989: 115). Gölün civarında bulunan vadi de Sasıksay adı ile anılmaktadır. Vadi adını kuvvetle muhtemel gölden almaktadır.

K.T.

Soğıspağça dayın bop

Attanıstı kalıñ top,

Savriñ penen Bayseyit

Sasıkpaydı jağalap

T.T.

Savaşmak için hazır olup

Atlandı kalabalık asker.

Savriñ ile Bayseyit,

Sasıksay'ın kenarından yukarı tırmanıp

(Savriñ Batır Destanı: 260)

Sayağurt

K.T.

Kürekse Sayağurt elinen ataqtı Kanjar baluvan ortağa şığıp otırıp aldı.

T.T.

Güreşe *sayağurt* elinden namlı Kanjar pehlivan ortaya çıkar.

(Alankay Batır Destanı: 57)

Sayram

Şimkent eyaletindeki yerleşim yerlerinden birinin adıdır. Orta asırda bu bölgede Sayram şehri ve aynı isimle nehir olduğu bilinmektedir. Kaşgarlının eserinde de bu yönde bilgiler mevcuttur. Akşehir, Akşahar olarak da geçmektedir. 13. yy. sonlarında Eski Sayram şeklinde olduğu yönünde fikirler de bulunmakta ve iki farklı yerleşim yerine dikkat çekilmektedir. Tarihi yerleşim yerinin büyük olmasından dolayı bir kısmının bu adla anıldığı söylenilmektedir (Abdrahmanov, 2010: 171-172).

K.T.

Samarkanda sansız bap,

Otırarda Arıstan bap,

Saryamda bar sansız bap

T.T.

Semerkant'ta var sayısız evliya,

Otırar'da var Arslan Evliya,

Sayram'da var sayısız evliya,

Bèrine bir tünedi,
Èzireti aratav
Èvliyeniñ keni edi.

Hepsinde bir gece konakladılar,
Kutsal Karadağ,
Evliyaların ocağı idi.

(*Alpamiş Batır Destanı: 44*)

K.T.
Türkistanda tümen bap,
Sayramda bar sansız bap,
Otırarda otız bap,
Eñ ülkeni Arıstan bap.

T.T.
Türkistan'da tümen baba,
Sayram'da sayısız baba,
Otrar'da otuz baba,
En büyüğü Arıstan (Arslan) Baba.

(*Şora Batır Destanı: 47*)

Sazandı

Yerleşim yeri olarak geçmektedir. Bölgede bulunulan bir gölden adını almış olabilir. Genel olarak yerleşim yerlerine isim verilirken nehir boyunda kurulan yerler adlarını nehirden almaktadırlar. Bu durumda da aynı olay söz konusu olabilir. Göl yakınında bulunan yerleşim yerine adını aktarmış olabilir. Gölde balığın özellikle de bu balık türünün olmasından dolayı böyle anılması muhtemeldir.

K.T.
Sazandınıñ elinen
Aldı bir kız dep edi.
Tuvmadı bul kız keşigin,
Kelgenge kañşa jıl boldı

T.T.
Sazandı ilinden
Bir kızla evlendi demişlerdi.
Doğurmadı çocuk eşi gecikip,
Kaç yıl olmuştu gelin geleli.

(*Şora Batır Destanı: 26*)

Semerkant/ Semerkant Vadisi

Tarihi yer adıdır. Semerkant adı ile ilgili Kaşgarlının eserinde bazı fikir ve düşünceler mevcuttur. Kaşgarlı kend sözünü Oğuzlar ve Oğuzlara yakın boyların kışlak, şehir olarak kullandığını belirtmektedir. Semiz>Samar kend şeklinde oluştuğunu belirtmekte ve anlamının büyük, zengin şehir olarak verildiğini açıklamaktadır (Abdrahmanov, 2010: 177).

K.T.

Kara teñiz boyunda
Samarqanniñoında
Kızılbaş degen halıqtıñ
Jüz elüvmiñ üyi bar.

T.T.

Kara deniz boyunda,
Semerkant vadisinde,
Kızılbaş denilen halkın,
Yüz elli bin evi var,

(Köroğlu Destanı: 718-719)

K.T.

Samarkanda sansız bap,
Otırarda Arıstan bap,
Saryamda bar sansız bap
Bèrine bir tünedi,
Èzireti Karatav
Èvliyeniñ keni edi.

T.T.

Semerkant'ta var sayısız evliya,
Otırar'da var Arslan Evliya,
Sayram'da var sayısız evliya,
Hepsinde bir gece konakladılar,
Kutsal Karadağ,
Evliyaların ocağı idi.

(Alpamiş Batır Destanı: 44)

K.T.

Düniyege hor kızınday kuşak jayıp,
Basıp tur Samarkan'dı sol jaқ ökşeñ,
Bir barıp lèzzatıñdı tatқан adam
Öziñdi şığarar ma ömirde esten?

T.T.

Âleme huri kızısı gibi kucak açıp,
Basmaktadır Semerkand'a senin ökçen.
Bir gelip lezzetini tadan insan
Aklından çıkarır mı ömür boyu?

(Mırkı Batır Destanı: 16-17)

Seyhun

Sırderya Nehri'nin diğeri adı Seyhun olarak geçmektedir. Kazakistan'ın önemli nehirlerinden biridir.

K.T.

Bir kıyalğa Toқımbet er түседi
Ölim taқın tävekel dep pişedi
Sır jaғına Äyeke Arғın değende
Betin alıp elden қаша көşedi.

T.T.

Bir hayale Tokımbet er dalar,
Tevekkül diye ölümü seçer.
Seyhun tarafından Ayeke Arғın adında birisine
Yüz çevirip memleketinden kaçар.

(Er Tokımbet Destanı: 181)

Sınjan

Çin'in Kuzey batısında bulunan yerleşim yerinin adı (Sınjon: Jer-Suv Atavuları, 2013).

K.T.

Ar jağ Kırgız edi katar jatқан,
Şabısıp birin-biri künde şapқан,
Bavırı Talğar tavidñ-İle özeni,
Şınjan'da Qalmaқ edi bıқıp jatқан.

T.T.

Öbür yanda Kızgızlardı komşuları,
Çatışıp birbirini her gün yağmalar.
Talgar dağı eteğinde İle nehri,
Şınjan'da kalabalık Kalmuk vardı.

(*Mırkı Batır Destanı: 20-21*)

Sırderya/Sır/Sır Boyu

Şimkent ve Kızılorda eyaletlerinden geçen nehrin adıdır. Sırderya adı tarihte birkaç kez değişikliğe uğramıştır. Bir dönem Yaksart, Silis ve Seyhun olarak da adlandırılmıştır. Bazı araştırmacılar Sır deryanın Sarı deryadan meydana geldiği fikrini öne sürmektedirler. Dariya, Derya Türk dillerinde nehir anlamında kullanılmaktadır. Sır kelimesi Kazak, Özbek, Kırgız dillerinde boyav yanı boyalı, şeffaf anlamında kullanılan kelime ile ilişkilendirilmektedir (Abdrahmanov, 2010: 187-188-189).

K.T.

Meken dep Èziret'tiñ Qaratav'ın,
Köp halıқ Sır'da jatır Qonırat'ta.

T.T.

Mekân tutmuş Aziret'in Karatav'ını,
Halkın çoғu Sır'da, Konrat'ta bulunmakta.

(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 110-111*)

K.T.

Söyleyin birazıraқ ötkenderden
Qazaқtar Sır boyında jürgen edi.
Qazaқtan 21 batır şıғıp,
Han köterdi Abılaydı.

T.T.

Söyleyeyim size biraz geçmişlerden
Kazaklar Sırboyunda gezmişti.
Kazaktan çıkıp yirmi bir bahadır,
Han yaptı Abılay'ı.

(*Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 183*)

K.T. T.T.
Burında ötken eken er Qoşambay, Eskiden geçmişte yiğit Koşambay,
El şavıp atanıptı er Qoşambay, İli yağmalayıp tanınmıştı yiğit Koşambay
Sır menen Şuvğa atanıp mal aydap kep, Sır ile Şuv'a hayvanları sürermiş,
Maldanıp maldın etin jer Qoşambay. Mallarını çoğaltıp etini yermiş Koşambay.
(*Karaşaş Kız Destanı: 64-65*)

K.T. T.T.
Maqpaldın derti bar edi Makpal'ın derdi var idi
Aytpaq bizge ar edi. Söylemek bize ar idi.
Şıypasın tapsa dertinin Şifasını bulsa derdinin
Arvaqtarı jar edi. Soyu soppu yar idi.
Qay vaqıtta qısılsa Hangi vakit sıkılsa
Sırdın suvı em edi. Sır'ın suyu ilaç idi.
(*Makpal- Segiz Destanı: 122-123*)

K.T. T.T.
Ösipti Qazaq halkı Sır boyında. Yaşardı Kazak halkı Sır boyunda.
Sonan soñ bet- betimen qonıs aptı, Sonradan her tarafa göç ederek,
Burılmas Qazaq halkı bir moyında. Kazak halkı bir araya gelemedi.
(*Mırkı Batır Destanı: 14-15*)

K.T. T.T.
Asankayğı er tuvğan Yiğit olarak doğmuş Asankayğı
Sır dariyası jağalap Sirderya boyunca ilerleyip
Nurdıñ Qarabayırı Nur'un Karabayır'ına
Solay asıp jöneldi. Doğru yönelip gitti.
(*Kargaboylu- Kaztuvğan Destanı: 874-875*)

Sibirya/Sibir

Kazakistan'ın Oral dağlarından Büyük Okyanus kıyısı ile Kuzey Buz denizinden Moğolistan sınırına kadar olan bölge Sibirya olarak adlandırılmaktadır (Nurmağanbetulı, 1994: 47).

K.T.

Almatı'dan Kökşenep (Kokçenev) bayda malay bolıp jürip on bes jıl Sibir aydalıp sodan qaytıp kelejatr Duvlatta Bekbolatqa jolıqtım.

T.T.

“Almatı'dan Kökşenev adlı tüccarın yanında fakir bir işçi olarak on beş yıl *Sibirya* 'yı dolaşıp geldim. Gelirken yolsa Duvlat'ta Bekbolat! a rastladım, evindeydi.

(Dürligiv Destanı: 14-15)

K.T.

Özin batır bolsan da
Qılğan isin aqımaqtıq,
Aldavımen ayeldin
Jer- Sibir bop kettin.

T.T.

Kendin yiğit olsan da
Yaptığın iş ahmaklık,
Kadının aldatmasıyla
Ta *Sibir* 'e kadar gittin.

(Makpal-Segiz Destanı: 128-129)

Suluvtöbe

Tepe adı olarak geçmektedir. Bölgenin sulu yani su kaynaklarının bol olması dolayısıyla bu simle anılmaktadır (Koşybaev, 1985: 210).

K.T.

Bir jigit qos atpenen ketti şavıp,
Şabadı kezek minip avıq-avıq.
Suluvtöbe üstinde bara jatқан
Mırkı'mı kuvıp jetip aldı tavıp.

T.T.

Bir delikanlı iki atla peşine düştü,
Koşturuyor sırayla binerek zaman
zaman,
Suluvtöbe üstünde gitmekte olan,
Mırkı'yı izleyerek bulup yetişti.

(Mırkı Batır Destanı: 40-41)

Suluvtör

Jambıl eyaleti Korday ilçesindeki yerleşim yerinin adıdır (Alibek, 2010: 382).

K.T. T.T.
Suluvtör, Surat tavı İle özeni, Suluvtör, Suratdağı, İle nehri,
Şınjan'day Qalmağ edi Jetisuvv'da. Jetisuv'da Kalmuklar kalabalıktı.
(*Mırkı Batır Destanı: 20-21*)

Surat Dağı

Jambıl eyaleti Merkez ilçesinde bulunan yerleşim yeri adıdır. Surat dağı adını bu yerleşim yerinden almış olması gerekmektedir (Alibek, 2010: 382).

K.T. T.T.
Suluvtör, Surat tavı İle özeni, Suluvtör, *Surat dağı*, İle nehri,
Şınjan'day Qalmağ edi Jetisuvv'da. Jetisuv'da Kalmuklar kalabalıktı.
(*Mırkı Batır Destanı: 20-21*)

Surşagıl

K.T. T.T.
Besinde Surşagıl'dın kezeñinde Öğleyin *Surşagıl*'in çevresinde,
Bir nêrse buldıraydı qarañddağan. Bulanık bir karartı görünür.
Qobığa asıp tüsti kezeñmenen. Aceleyle çevreyi gezmektedir.
(*Mırkı Batır Destanı: 130-131*)

Susuz Göl

Göl adı olarak metinde geçmektedir. Gölün kurumuş olmasından dolayı veya azalmasından dolayı verilmiş olabilir.

K.T. T.T.
Kölden joldı taba almay, Göle gelince yolu bulamayıp,
Jağadan orgıp jüredi Yukarıya doğru yönelir.
Köldiñ basın aynalıp Gölün etrafını dolaşıp,
Neşe künder bolğanda Birkaç gün geçtükten sonra,
Suvı joğ kolge keledi *Susuz göle* gelir,
(*Ötegen Batır Destanı: 237*)

Suvan

Suvan Kazak boylarından birinin adı olarak verilmektedir. Boy adı yerleşilen bölgede yer adı olarak geçmektedir (Suvan: Ruv Atavuları, 2012)

K.T.

Nayman'nan kaçkan kisi tağı keldi.

Olar da Torgavit'tı tağı kördi.

Tük koymay Suvan'dı da şaptı, -
depri, -

T.T.

Naymanlardan kaçan bir kişi daha geldi,

Onlar da Torgavit'ı gördüler.

“Hiçbir şey bırakmadan *Suvan'ı* da
yağmaladı”, demiş.

(Mirka Batır Destanı: 158-159)

Süleyman'ınDağı

Davut Peygamberin oğlu olarak bilinmektedir. Dağ adını buradan almaktadır. Dini ve tarihi öneme sahip kişiler yer adı verme usullerinde görülmektedir (Süleyman Tavı: Jer- SuvAtavuları, 2012).

K.T.

Қудайым саған бақ bersin,

Сüлеймenniñ тағындай.

Теңирим жеңе бақ bersin

Ескенердиñ бағындай

T.T.

Tanrım sana baht versin,

Süleyman'ın dağı gibi.

Tanrım yine baht versin,

İskender'in bağı gibi.

(Alankay Batır Destanı: 156)

Sümbe

Almatı eyaletindeki nehir ve Astana şehrindeki dağ adıdır. Konkaşpaev'in fikrine göre bu ad Moğolların Sume kelimesinden meydana gelmektedir. Kelime Moğolca kümbet manastır anlamında kullanılmaktadır. Adlandırılan bölgenin de Kümbetler bulunması bu bilgiyi doğrular niteliktedir (Abdrahmanov, 2010: 183).

K.T.

Narınqoldı soldat kep, aldı qamap,

Alğa ötse, alıp jatır qalmaq talap.

T.T.

Asker gelip Narınkol'u kuşattı,

İlerlese Kalmuk ele geçirmek istiyor.

Sümbe'ni Tekespenen meken etti, *Sümbe* 'yi Tekes ile mekân tuttu,
Toğaydın bir şetinen jan panalap. Ormanın bir kenarına sığınıp ömür sürdü.

(*Dürligüv Destanı: 42-43*)

Sümbetal/Sümbejal

Sümbe ve jal kelimelerinden meydana gelen yer adı olarak geçmektedir. Sümbe dik, sivri anlamı vermektedir. Jal kelimesi ise tepe, tepecik olarak açıklanmaktadır. Yani sivri, dik tepe olarak anlam vermektedir (Januzak, 2011: 409-410).

K.T. T.T.
Közinen kızıl- jasıl ot jarıldap, Gözleri kırmızı yeşil ateş püskürerek,
Atına kete bedri minip alıp Atına atlayarak yoluna devam etti.
Sümbetal'dan, Elbis'ten ar jakça ötip, *Sümbetal*, Elbis'in öbür tarafına geçerek,
Bet koydı Ayagöz'ge kumdı jarıp. Kumu yarıp geçerek, Ayagöz'e yöneldi.

(*Mırkı Batır Destanı: 98-99*)

Sümbetemir

Metinden de anlaşılacağı üzere tarif edilen bölge düz, engebesiz bir bölgeyi işaret etmektedir. Sümbe kelimesin anlamı ise Moğolca Süme yani kümbet ile ilişkilendirilmektedir (Abdrahmanov, 2010: 183).

K.T. T.T.
Ol kalmaktıñ eli edi O Kalmuk yurdu idi,
Sümbetemir alanday *Sümbetemir* denilen düzlük
Kalmaktıñ jatkan jerine Kalmukların mekânı olan yurda,
Barsanıñ edi jağası Barsa'nın kenarına,
Sol jakkada ketipti. İşte, gitmişler o tarafa.

(*Kökşe Oğlu Er Kosay Destanı: 976-977*)

Süyretpe Dağı

K.T. T.T.
Küni-tüni jol jürdi. Gece gündüz yol yürüdüler,

Azğana emes mol jürdi
Yıyırma bes kün bolğanda
Süyretpedin uzın tav
Karasiñ sonda köredi.

Az değıl çok yol yürüdüler.
Yirmi beş gün olduğunda,
Süyretpe 'nin upuzun dağının,
Karartısını uzaktan gördüler.

(*Kökşe Batır Destanı: 936-937*)

Soğuktepe

Almatı ve Taldıkorgan eyaletlerinde yayla adı olarak geçmektedir. Yayılım için konmaya, yerleşmeye uygun, elverişli yer anlamındadır (Koyşibaev, 1985: 209).

K.T.
Karakiya, Maytöbe
Uzınağaş tavları
Akbulağı kaynağan
Suvıktöbe, Balajal
Basında bulıy oynagan

T.T.
Karakiya, Maytöbe,
Uzınağaş dağları.
Akbulağı kaynayan.
Suvıktöbe, Balajal
Başında bulut oynayan.

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

K.T.
Kozıbas, Korday jayası.
Sonan örlep tartılar
Suvıktöbe, Degerez
Uzınağaş, Köktepe
Kargalınıñ biyigi

T.T.
Kozıbay, Korday yerleri.
Ondan üste çıkarsak
Soğuktepe, Deregez,
Uzınağaş, Köktepe,
Karkaralı yüksekte

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Sologay

Kazak boylarından birinin adı bilinmektedir. Boy adı aynı zamanda hâkim olunan bölgede yaşatılmaktadır. Sologay boyunun yaşadığı bölge aynı adla anılmaktadır (Lezina, Superanskaya 2009: 481).

K.T.

Soloğay, Kökaral'ğa Mırkı ketti,
Degende Qalmaq sonda tuvın tikken.
Bölinip Şora Batır kırık kisimen.

T.T.

Sologay, Kökaral'a Mırkı gitti,
Kalmukların oraya bayrak diktiğini öğrenince,
Ayrıldı Şora yiğit kırık kişiyle,

(*Mırkı Batır Destanı: 86-87*)

Sotovke

K.T.

Baylığın tavsalmaydı ekşim sanap,
Mal satat Sotovke'ge jilda qamap.
Balaları Tügelbay'dın Rüstem, Musa,
Şubar tös, şın aq süyek şınjır balaq.

T.T.

Malını kimse sayıp bitiremez,
Hayvan satar her yıl *Sotovke* 'ye götürüp.
Oğulları Tügelbay'ın Rüstem ve Musa,
Çok gururlu ve gerçek bir asilzadedir.

(*Nurgayşa Destanı: 310-311*)

Şam

Taşkent'te bulunan yerleşim yeri adıdır (Türkmen ve öte, 2007: 875).

K.T.

Qaharlansam habar salarımın
Kırık tañbalı kırımğa,
On ekş baylı Urımğa
Şamdansam habar salarımın,
Şam şaharı men Mısırğa,

T.T.

Öfkelenirsem eğer, haber salarım,
Kırk ongunlu Kırım'a,
On iki dallı Rum'a,
Gazaba gelirim haber salarım,
Şam şehri ile Mısır'a,

(*Orak ile Mamay Destanı: 270-271*)

K.T.

Asankayğı er tuvğan
Sır dariyası jağalap
Nurđın Qarabayırı
Solay asıp jöneldi.
Qarğaboylı, Qaztuvğan
Şam şehrine ketem dep

T.T.

Yiğit olarak doğmuş Asankayğı
Sirderya boyunca ilerleyip
Nur'un Karabayır'ına
Doğru yönelip gitti.
Karaboylu, Kaztuvğan
Şam şehrine gideceğiz diyerek,

Munda turıp netem dep.

Burada kalıp ne edeceğiz diyerek.

(*Kargaboylu Kaztuvgan Destanı: 875*)

Şamalğan

Almatı eyaletindeki nehir adıdır. Yer adının 18. Yy da Kalmuk hanı Şamalğandan dolayı verildiğine bağlı halk arasında efsaneler bulunmaktadır. Bir araştırmacı bu ad ile ilgili kelimenin şamal(serin) ve gan (sırt, bayır) şeklinde oluştuğunu yani serin yer anlamı taşıdığını söylemektedir. Nurmağanbetulı eski Türk dili kelimelerine bakarak incelemektedir. Kelimenin kökeninin “şam” “çim”, doğada yetişen, insanın beslenmesine yarayan bitki olduğunu söylemektedir. Kelimenin anlamının nehir etrafında oluşan yeşillik ve bitkilere dayandırarak bu adı aldığı yönünde fikir beyan etmektedir (Nurmağanbetulı, 1994: 59-60).

K.T.

Ogan tayva tağ bar

Қарағайлы, Қаскелен

Şamalğan men Қарғалы

T.T.

Oraya yakın yine var,

Çam ağaçlı Kaskelen

Şamalğan ve Kargalı.

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

Şapıraştı

Ulu Cüz Kazaklarının boylarından biri olarak geçmektedir. Boy ’un yaşadığı bölge boy adı ile birlikte anılmaktadır (Şapıraştı: Ruv Atavuları, 2011).

K.T.

Almatı oyazına qarastı Duvlat, Sarı üysin, şapıraştı, Jarkent oyazına qatıstı. Suvan, Birjibal oyazına qarastı qırğızğa aqıldasıp, tez barıp kelüvdi elşilerge tapsırdı.

T.T

Almatı'ya bağlı Duvlat, Sarıüysin, *Şapıraştı* boyları, Jarkent'e bağlı Suvan boyu, Birjibal vilayetine bağlı Kırgız'a akıl sorarak çabucak gelmeleri, elçilere emredildi.

(Dürligüv Destanı: 12-13)

Şarşokı

K.T.

Asankayğı köşken jer,
Şingırlav, Toriat bası edi.
Kızemşekti, Şarşokı
Osı suvdiñ ıası edi.

T.T.

Asankayğı'nın bırakıp göç ettiği yer,
Şingırlav, Toriat'ın başıydı,
Kızemşekti, *Şarşokı*
Bu nehirlerin yakınıdaydı.

(Kargaboylu- Kazıuvgan Destanı: 874-875)

Şartogas

K.T.

Jeti soldat jer saldı Sümbe ni örlep,
"Körinse qıramız dep" dep mıltıq
ondap.
Eki kisi qaravıl Şartastağı
Bulardı burın kördi quday ondap.

T.T.

Yedi asker Sümbe topraklarını gezdi,
"Görürsek öldürürüz!" deyip
silahlandılar,
Şartogas'ta iki bekçi vardı,
Bunları önce tanrı gördü yardım ederek,

(Dürligüv Destanı: 52-53)

Şat

Dağlarla kaplı yer adıdır. Dağlar arasında kalan vadi, dere ve dere yatakları bu isimle anılmaktadır. Coğrafı bir terim olarak kullanılmaktadır (Koyşıbaev, 1985: 238).

K.T.

-Ëy, er Abat, er Abat,
Sözimdi tında sen Abat,
Tileğindi ayt dese,

T.T.

Ey, Er Abat, Er Abat,
Sözümü dinle, sen Abat.
Dileğın nedir söyle derse,

Şattiñ bayın suraşı,

Şat ve civarını ister misin ondan?

(*Asankaygı- Togan- Abat Destanı: 848-849*)

Şaveşek

Çin'in Sincan-Uygur özerk bölgesine bağlı Tarbağatay bölgesinin merkezidir. Kuzey batıda Kazakistan ile sınır şeklidir (Şaveşek: Jer-Suv Atavuları, 2013).

K.T.

T.T.

Karasa Kabanbay men sonda jatır,

Baksa ki, buradadır Kabanbay ile,

Bayayı şepti buzğan Surtay mergen.

Düşman ordusunu dağıtan nişancı Surtay.

Üşevin Şaveşek'ke jiberdi,

Üçünü Şaveşek'e gönderdiler,

Senimdi kaçımaytın bes jüz ermen.

Güvenilir ve sağlam beş yüz erle.

(*Mırkı Batır Destanı: 190-191*)

Şehir Ğula

K.T.

T.T.

“Aldımızda aşkar-aşkar bel bar ma?

“Önümüzde yüksek yüksek bel var mı?

Bul şaharda dostıq kılar er barma?

Bu şehirde dost olacak yiğit var mı?

Şahar Ğula şığıp ketti қaladan,

Şehir Ğula'dan çıkıp gitti,

Ağayındı, dep köretin kün bar ma?”

Akrabayı, görececek gün var mı?”

(*Köroğlu Destanı: 92-93*)

Şeker

K.T.

T.T.

Şarasız köndi Aқkenje

Çaresiz ikna oldu Akkenje

Könbesine amal jok

İkna olmaktan başka çare yok.

Қayrat berip söz aytı

Gayret edip söyledi

Қalniyazdıñ özine

Kalniyaz'ın kendisine.

Sol batırdı jiberdi

O yiğidi gönderdi

Aysa, Şeker eline

Aysa, Şeker iline.

(*Akkenje Destanı: 33*)

Şekti/Şilikti

Doğu Kazakistan eyaleti Zaysan ilçesinde bulunan yerleşim yeri adıdır (Şilikti/Şekti: Jer-Su Atavuları, 2012).

K.T.

Şekti degen elinde Sarıbay degen bay bar edi, onda da perzent joq edi.

T.T.

Şektiilinde, Sarıbay adında zengin bir bey vardı. Baybörü gibi onun da balası yoktu.

(Alpamiş Batır Destanı: 54)

Şetirli

Batı Kazakistan Sırım ilçesinde bulunan nehir adıdır (Şiderti/Şetirli: Jer-Suv Atavuları, 2012).

K.T.

Ulı jemdi jağalap,
Jerdiñ jüzin aralap
Şetirliñ boyına,
Paşa kelip şamalap

T.T.

Ulu Cem'in kıyısınca,
Yeryüzünü gezip,
Şetirli'nin boyuna,
Padişah geldi ilerleyip.

(Kubıkul Destanı: 44-45)

Şımır

Şımır Ulu cüz Kazaklarının Duvlat boyunun bir koludur. Yer adı boyun adını taşımaktadır. Boyun yaşadığı bölge boyla birlikte anılmaktadır (Şımır: Ruv Atavuları, 2013).

K.T.

Kesirli ker zamanı eskiliktiñ,
Körsin dep dastan etip jazdım
munı.

T.T.

Eskinin uğursuz, zor zamanını,
Görsün diye dastan dizip yazdım
bunu,

Bir bolıs Sımır bolğan Şuv jağında, Bir muhtar vardı *Şımır*, Şuv kıyısında,
Oyazı Èvliye- Ata, aşı bolıs, İlçesi Evliya Ata, Aşı muhtarlık,
Deyşi edi patşalıqtıñ vağında. Derler idi padişahlık zamanında.

(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 96-97*)

Şıngırlav

Yayık nehrinin sol bölümünü oluşturmaktadır. Oral dağlarından kaynağını alıp Yayık nehrine dâhil olur. Aynı isimle ilçe ve yerleşim yeri de bulunmaktadır (Albekov, 2004: 520).

K.T.

Avılım şıngırlavdın kemerinde
Karaymız Akböbeğin kemerine
Akböbek öli ayrılmay tiri ayrılıp
Tañ kaldım bir allanın şeberine

T.T.

Köyüm *Şıngırlar*'ın kenarında,
Bakarız Akböbek'in kemerine.
Akböbek ölü değil, diri çıkararak
Hayret ettim bir Allah'ın işlerine.

(*Akböbek Destanı: 19*)

K.T.

Berse eger sol jerdi
Şıngırlavdan ketermiz
Şatka karay jetermiz.
Nogaydı ertip barıp biz
Atın bölek etermiz.

T.T.

Verse, eğer o yeri
O zaman *Şıngırlav*'dan gideriz,
Yola çıkıp Şat'a ulaşırız.
Nogay halkını alıp yanımıza biz,
Ayrı bir halk edip adını duyururuz.

(*Asankaygı- Togan- Abat Destanı: 850-851*)

K.T.

Kart Èdil jënibek
Alğan jeris osı edi.
Asankaygı köşken jer
Şıngırlav, Torıat bası edi.

T.T.

İhtiyar Adil Janıbek'in
Yurt edindiği yer burasıydı.
Asankaygı'nın bırakıp göç ettiği yer,
Şıngırlav, Torıat'ın başıydı.

(*Kargaboylu- Kazıuvgan Destanı: 874-875*)

K.T.

Köşke batır Şıñırlav, Toriat degen tavda otıradı. Osıǵan jaqın jerde qalmaq Ormangalı degen hannıñ eli boldı.

T.T.

Köşke Batır, *Şıngırlav*, Toriat adıyla bilinen daǵı yurt edinmişti. Onun oturduǵu yere yaqın, Ormangali adlı bir Kalmuk hannının yurdu vardı.

(Kökşe Batır Destanı: 934-935)

Şimkent/ Çimkent

Güney Kazakistan eyaleti ve eyalet merkezi adıdır. Bazı kayıtlarda Sayram yakınında bulunan kışlak olarak açıklanmıştır. Radloff sözlüğünde kelimenin anlamını çayır, çimen olarak açıklarken kelimenin Farslardan geçtiği yönünde fikir beyan etmiştir. Genel görüş itibariyle kelime çimen/çemen+ kent şeklinde olduğu yönündedir. Kent sözü ise şehir anlamında kullanılmaktadır. Yeşil, çimenli şehir olarak karşılık bulmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 228-229-230).

K.T.

Tovar alıp kelüvşi köpester Taşkent, Andican, Şımkent, Kapal, Taldıkorǵan, Birjibal oyazdarınan mal alıp ketetin. Mal aluvşılar Qıtay elinin köpesteri men jergilikti halıqtın maldarınan alıp qaytatın.

T.T.

Tüccarlar Taşkent, Andican, *Çimkent*, Kapal, Taldıkorgan, Birjibal'dan hayvan alıp gidiyorlardı. Tüccarlar, Çinli Tüccarlar ile yerli halkın mallarını alıp dönerlerdi.

(Dürliğüv Destanı: 12-13)

K.T.

Qaraǵan Şuv men Sırǵa Üysin eli
Taşkent, Şimkent, Şuv men Sır
meken jeri

T.T.

Karaǵan Şuv ile Sır'da Üysin ili
Taşkent, *Çimkent*, Şuv ile Sır
mekanıydı.

Ulu jüz dep üysindi aytağı eken
Jası jetkenhalıqtım ölkenderi.

Ulu Cüz diyerek Üysin'i söylerdi
Yaşı ileri, halkın büyükleri.

(*Karaşaş Kız Destanı: 64-65*)

K.T.

Aşanıñ Tilevkabil bolısı edi,
Şuv özen Qoraqat'ı qonıs edi,
Almatı, Evliyeata, Şimkent –elin,
Şağırıp üş duvanaga toy istedi.

T.T.

Tilevkabil, Aşa'nın muhtarıydı,
Şuv nehri, Korakatı konak yeri idi,
Almatı, Evliya Ata, Çimkent halkını,
Çağırıp üç divaneye düğün yaptı.

(*Akböpe Savıtbek Destanı: 98-99*)

Şolak

K.T.

Jazıgı Küreñbel'diñ sañ bop ketken.
Keledi jer-düniyeni eşker kaptap.
Nayman'dı Şolak'tağı Kırgız saptı.
Keledi Qalmaq-Kırgız eki jaqtap.

T.T.

Küreñbel'in bozkırları toz dumana karışmış,
Bütün dünyayı asker kaplamış, gelmektedir.
Şolak'daki Nayman'ı Kırgızlar yağmaladı,
Kalmuk ve Kırgızlar iki taraftan gelmektedir.

(*Mırkı Batır Destanı: 158-159*)

Şolakadır/Şöladır

Kazakistan'ın güney doğusunda bulunan uçsuz bucaksız, geniş çöl tepelerinin adıdır (Koyşıbaev, 1985: 241). Şöl ve adır kelimelinden meydana gelmektedir. Adır kelimesi tepe anlamında şöl (çöl) olarak geçmektedir.

K.T.

Şolakadır men Qumtekey,
Tülkisin kuvğan tentirey.
Arasa men Quvralı
Ularım kuvğan enteley

T.T.

Şolakadır ile Kumtekey'de
Tilkisini kovalardım gezerek.
Arasa ile Kuvralı'dan
Nefes nefese kuşlarını kovalardım.

(*Dürligüv Destanı: 16-17*)

Şonkebin

K.T.

Қозобасы, Қорday бар

Ebinniñ jeli savlağan

Kişıkebin, Şonkebin

Tasığan suvı arnadan.

T.T.

Kozıbası, Korday var,

Ebin'in yeli şiddetli.

Kişıkebin, Şonkebin

Taşan suyu yatağından.

(Savrik Batır Destanı: 250)

Şöltav (Egizbulak)

Metinde önce Şöltav olarak adlandırıldığı ama daha sonra adının Ekiz bulak olarak değiştirildiği geçmektedir. Bölgede daha önce su kaynağı yokken, kurak bir bölge iken daha sonra kaynağın çıkmasından hareketle bu ismin verilmiş olması gerekmektedir.

K.T.

Sol suvdan Mendi aruv beti-қолın juvıp tazalanıp aladı. Sol jer burın Şöltav dep atalatın edi. Soñınan Egizbulak atanıp kelipti.

T.T.

Pınarların sularıyla elini yüzünü yıkayıp temizlendi. Eskiden buraya “Şöltav” (Çöldağ) denirdi. Daha sonra burası “Egizbulak” (İkiz Pınar) olarak adlandırıldı.

(Narik Destanı: 638-639)

Şömişti

Kazak boylarından birinin adı olarak verilmektedir. Boyun yerleştiği yer ve bölge bu isimle anılmaktadır (“Şömişti: RuvAtavuları”, 2010)

K.T.

Esitesin Tabın'dı

Қудay'ım ақсın бағымды

Bir bölimi Tabın'nın

Şömişti degen avıldı.

T.T.

İшитmişсindir Tabın'ı.

Tanrı'm ақсın баhtımı,

Bir bölümü Tabın'ın,

Şömiшти denilen köydür.

(Barak Batır Destanı: 68-69)

Şu

Kırgızistan'dan başlayıp Jambıl eyaletinden geçen nehir adıdır. Bazı kaynaklarda aynı isimle yerleşim yerlerinin bulunduğu bilgisi de verilmektedir. Şu adının anlamı ile ilgili bazı görüş ve düşünceler mevcuttur. Abdrahmanov'a göre bu ad su yani nehir anlamında kullanılmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 227).

K.T.

Äteke men Sarbağış

Қыргыз деген ел еді

Истік көл мен Шу деген

Олардың үлкен көлі еді.

T.T.

Eteke ile Sarbağış

Kırgız adında halktı.

Issık Göl ve Şu denilen

Onların büyük gölü idi.

(*Savrik Batır Destanı: 249-250*)

K.T.

Түйелге мingesіп

Ағын суыға бурıldı.

Суv деген де тилсіз jav

Бурқыраған Шув аsav.

Ақ көбігін атқıлаp

Жın қаққандаy julındı.

T.T.

Develere binerek,

Akan suya doğru yürüdüler.

Su dediğın dilsiz düşman,

Çağıldayan Şu delirip

Beyaz köpüğünü köpürttü

Cin çarpmış gibi oldu.

(*Suranşı Batır Destanı: 271*)

Şubar Şırış

Şubar adı ile ilgili Kazakistan'da oldukça fazla yer adı mevcuttur. Şubar kelimesinin iki anlamı mevcuttur. Bunlardan birincisi çalılı, ağaçlı yer diğeri ise Sibiryա bölgesinde yaşayan halklar için kullanılan anlamıdır (Januzak, 1989: 87).

K.T.

Қазақ'ты Қалмақ қaptaп қırıп jatır.

Дейтуғın Шubar шırıш деген қумда.

T.T.

Kazakları Kalmuk basıp kırmaktadır,

Diyorlar, Şubar Şırıш çölünde.

(*Mırkı Batır Destanı: 168-169*)

Şubar Tepe

Jezkazgan ve Semey eyaletinde aynı isimle dağ adı bulunmaktadır. Çalılı dağ, çalılı tepe olarak geçmektedir. Bitki örtüsü yerin ad almasına etki etmiştir (Koyşibaev, 1985: 242).

K.T.

Şubar töbe başında
Tasbulaktıñ qasında
Qıuv tayağı qolında
Bes eşkiniñ soñında
Eşkisin bağıp jür edi

T.T.

Şubartepenin başında,
Taşbulak'ın yanında,
Kuru sopası elinde,
Beş keçinin arkasında,
Keçilerini otlatıyordu.

(Avez Batır Destanı: 53)

Şuman

Kazak boylarından birinin adı olarak geçmektedir. Boyun yerleştiği bölge adını boydan almaktadır (Lezina, Superanskaya 2009: 500)

K.T.

Men baytaq jatқан el edim,
Asuv bermes sel edim,
Dosıma şaklar köl edim
Düşpanıma şöl edim
Şuman köldin başında,
Otırған halıq men edim.

T.T.

Ben engin bir el idim,
Geçit vermez bir sel idim,
Dostlarıma cömert bir göldüm,
Düşmanlarıma cimri bir çöldüm.
Şuman gölünün başında,
Yaşayan halk ben idim.

(Anşıbay Batır Destanı: 60-61)

Şuv/ Suv

K.T.

Bir küni Şuvğa qaray attanıptı,
Ar türlü qaruv alıp saqtanıptı.
Törtebel'di jaratıp birneşe күn
Mal tavıp kelmek bolıp qomdanıptı.

T.T.

Bir gün Şuv'a doğru atıyla gidiyordu,
Her çeşit silah alıp hazırlanmıştı.
Törtebel'i aşıp birkaç gün,
Hayvan bulup gelmek istiyordu.

(Karaşay Kız Destanı: 64-65)

K.T.

Şığıptı Şuv Şımırđan aķın bala,
Savıtbek onıñ atı sözge sara.
Aytıskan kız jigittiñ bėrin jıgıp,
Öleñnen üzdiķ ozdı jalğız dara.

T.T.

Şuv Şımır'dan bir ozan çocuk çıkmış,
Onun adı Savıtbek'ti, sözde usta idi.
Atıştığı kız, erkek herkesi yenip,
Şiirde eşsizdi, ileri gitti, benzersizdi.

(*Akböpe Savıtbek Destanı: 96-97*)

K.T.

Şuv'da edi sol vaķıtta Üysin tüge
Nayman da sol jerde edi Üysin tügil.

T.T.

O zaman bütün Üysin Şuv'da idi.
Üysin bir yana Nayman da orada idi.

(*Mırkı Batır Destanı: 20-21*)

Şükürlü

Destanda geçen tepe isimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime Allaha şükretmek ve sürüngen kök, sürüngen sap anlamlarını taşımaktadır (Koç, 2012: 754). Burada bu bölgede yetişen bir bitki dolayısıyla bu adın verilmiş olması gerekmektedir. Bu yerin neresi olduğu yönünde bir bilgi bulunmamaktadır.

K.T.

Meken ettim Şükirlidey biyikti,
Bavrında avlavşı edim kiyikti

T.T.

Mekân ettim Şükürlü gibi tepeyi
Bağrında avlardım geyiği.

(*Köroğlu Destanı: 534-535*)

Şürşitkırğan

K.T.

Sol kezde Saruv batır aşuvlandı,
Şegiz miñ öñkey batır jiynap aldı.
Şat bolıp: “Kazaktardı kıramız”, dep,
Tavına Şürşitkırğan bular bardı.

T.T.

O zaman Saruv Batır sinirlendi,
Sekiz bin bahadırın hepsini topladı.
Sevinip: “Kazakları kırarız.” Diyerek.
Şürşitkırğandağına bunlar vardı.

(*Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 184*)

Tacik

Taciklerin halkının yaşadığı Tacikistan bölgesi kastedilmektedir.

K.T.

ꞐoꞐandı ꞐurtꞐan Ꞑudiyar

Ora töbe täjigin

KöꞐpar etip toyında

T.T.

Hokand'ı bozan Ꞑudiyar

Tacik'in Ora tepesini,

Toyda hediye etti.

(Suranşı Batır Destanı: 276)

Taldıkorgan

Kazakistan'da bulunan eyaletlerden birinin adıdır. Korğan kelimesinin eski Türk dillerindeki anlamı kale'dir. Günümüzde mezar, mezar taşı anlamında kullanılmaktadır (Koyşibaev, 1985: 215).

K.T.

Tovar alıp kelüvşi köpester Taşkent, Andican, Şımkent, Kapal, Taldıkorğan, Birjibal oyazdarınan mal alıp ketetin. Mal aluvşılar Qıtay elinin köpesteri men jergilikti halıqtın maldarınan alıp qaytatın.

T.T.

Tüccarlar Taşkent, Andican, Çimkent, Kapal, *Taldıkorgan*, Birjibal'dan hayvan alıp gidiyorlardı. Tüccarlar, Çinli Tüccarlar ile yerli halkın mallarını alıp dönerlerdi.

(Dürliğiv Destanı: 12-13)

Tarbagatay

Doğu Kazakistan'daki dağ ve yerleşim yeri adıdır. Konkaşpaev'in fikrine göre bu kelime Moğolların Tarbağan kelimesinden koyulmaktadır. Kelime Kazakça suvır (çıkmaq, ayrılmak, kopmak) anlamında kullanılan kelimeye karşılık gelmektedir (Abdrahmanov, 2010: 199).

K.T.

Qarakesekte biz az edik kişkentaydan. Karakesek'te biz az idik.

T.T.

Bağanalı Naymanda tuvıstarım Nayman'a bağlanalı akrabalarım
Jane de konıs alğan Tarbağataydan. Yine de yerleştiler Tarbagataydan buraya

(*Karaşaş Kız Destanı: s. 80-81*)

Targın

K.T. T.T.
Kıstavı Targın menen tayıntı'da, Kışlağı *Targın* ile Tayındı'da,
Jaylağan Sandık tastı neşe jılday. Mekân tutmuş Sandık Taş'ı birkaç sene.

(*Nurgayşa Destanı: 280-281*)

Tas Bulak

Tas ve bulak kelimelerinden meydana gelen yer adıdır. Bulak su kaynağı, su pınarı anlamında kullanılan bir kelimedir. Su kaynağının etrafının taşlık olması bu adın verilmesinde etkin rol oynamış olabilir.

K.T. T.T.
Aytısuvgā davı joq,
Atısuvgā javı joq
Erikken soñ Er Tasır
Üş kündik eldiñ şetinde,
Şoraniñ karşı betinde,
Tas bulaqtıñ jolında,
Kulan aylap jür edi.

Tartışmaya bir dava yok,
Atışmaya bir düşman yok,
Sıkılınva canı Er Tasır,
İlinden üç günlük uzaklıkta,
Şora'nın karşı tarafında,
Tas Bulak'ın yolunda,
Kulan avlıyordu.

(*Şora Batır Destanı: 92-93*)

K.T. T.T.
Şubar töbe basında
Tasbulaqtıñ qasında
Kuv tayağı qolında
Bes eşkiniñ soñında
Eşkisin bağıp jür edi.

Şubat tepenin başında,
Taşbulak'ın yanında,
Kuru sopası elinde,
Beş keçinin arkasında,
Keçilerini otlatıyordu.

(*Avez Batır Destanı: 53*)

K.T.

Karaşa tavdıñ qasman,
Tasbulaktıñ basman,
Altı künde asadı.
Körüner qalmaq qolı dep
Keletuğın jolı dep
Kidirip sonda tosadı

T.T.

Karaşa dağının yanından,
Taşbulak'ın başından,
Altı günde geçer.
Gözükür artık Kalmuk askeri deyip,
Gelecekleri yol bu deyip,
Durup orada bekler.

(*Karabek Batır Destanı: 406-407*)

K.T.

Tas bulaktıñ közine,
Jar şaqırtıp qalağa,
Mèlim qıldı dalağa

T.T.

Tas Bulak'ın gözüne,
İlan edip şehrin tamamına,
Haber saldı tüm bozkıra,

(*Alpamış Batır Destanı: 101*)

Taskota

K.T.

Tas qotannıñ sazına
Aq şatır men kök şatır,
Qatarlanıp tigildi
Ala tuvlar jelpildep
Aq semserler jarqıldap

T.T.

Taskotan'ın toprağında,
Ak çadır ile gök çadır,
Arka arkaya kuruldu.
Ala bayrak sallandı,
Ak kılıçlar parladı.

(*Suranşı Batır Destanı: 272*)

Tastı

Kazakistan'ın farklı yerlerinde bu isimle nehir ve yerleşim yeri adları bulunmaktadır. Tastı- Taşlı bölge olarak açıklanmaktadır (Koyşibaev, 1985: 218).

K.T.

Tastı degen qaladan,
Èsker jetip keledi.
Alpamıstıñ üstinen,

T.T.

Tastı adlı şehirden
Askerler çıkıp gelirler.
Alpamış'ın üzerindeki,

Otın aşıp köredi.

Ateşi kenara sıyırıp bakarlar.

(*Alpamiş Batır Destanı: 91*)

Tastısay

Tastı ve say kelimelerinden oluşan yer adlarından biridir. Say vadi anlamında kullanılmaktadır (Koç, 2012: 541). Bölgenin taşlık bir alandan oluşmasından hareketle bu adı almış olması gerekmektedir.

K.T

T.T.

“Kamışka bota barıp kirmesin, -dep,
Kamısta at-kus bolıp jürmesin”, -
dep, -

Botanı alıp kelip oyğa koydı:

Tastısay üydiñ janı, irgesi, dep.

“Kamışa bota varıp girmesin” diye
“Kamışta kurt kuş olup gitmesin”
diye

Köşeği getirerek vadiye bıraktı:

“*Tastısay vadisi*, evin yanı yöresi” diye.

(*Mırkı Batır Destanı: 29*)

Taş Ada

K.T.

T.T.

Kent araldıñ jolına

Ötegen batır tüsedı

Kent araldı aralap

Odan dağı ötedı

Tas aralğa tağı kep,

Oğan dağı toktamay

Kum araldı aralap

Baykap barıp şamalap

Kendirliniñ tumsıgın

Basıp ötip Ötegen

Kaska jolğa jetedı.

Kent adanın yoluna,

Düşer Ötegen bahadır,

Kent adayı gezerek,

Ondan da ileri geçer.

Taş adaya da gelerek,

Orada da durmadan,

Kum adayı gezerek,

Dikkatle bakarak,

Kendirli tepesini

Yürüyerek geçip ötegen,

Yol bitişğine ulaşır.

(*Ötegen Batır Destanı: 236-237*)

Taşkent

Özbekistan'ın başkentidir. Şırşık nehrinin vadisinde denizden yüksek bir konumda kurulmuştur (Azibaeva, 2004: 341).

K.T.

-At jaksısın körgenmin,
Èndijan menen Qazanda.
Ton jaksısın körgenmin,
Hiyva, Taşkent, Buharda.

T.T.

-Atın iyisini görmüştüm,
Andican ile Kazan'da,
Tonun iyisini görmüştüm,
Hive, *Taşkent*, Buhara'da,

(*Şora Batır Destanı: 206*)

K.T.

Orıs kelip aladı-av,
Biylik bastan qaladı-av,
Qayran jerim қоş endi
Oy, Sariağaş, Taşkent
Elder üşin jaralğan

T.T.

Ruslar gelip alır ya,
Beylik elden gider ya,
Sevgili yurdum hoşça kal,
Oy, Sariağaş, *Taşkent*,
Halk için yaratılmış.

(*Ötegen Batır Destanı: 244*)

K.T.

Tovar alıp kelüvşi köpester Taşkent, Andican, Şımkent, Kapal, Taldıkorğan,
Birjibal oyazdarınan mal alıp ketetin.

T.T.

Tüccarlar *Taşkent*, Andican, Çimkent, Kapal, Taldıkorgan, Birjibal'dan
hayvan alıp gidiyorlardı.

(*Dürligüv Destanı: 12-13*)

K.T.

Qarağan Şuv men Sırğa Üysin eli
Taşkent, Şımkent, Şuv men Sır
meken jeri
Ulı jüz dep üysindi aytadı eken

T.T.

Karağan Şuv ile Sır'da Üysin ili
Taşkent, Çimkent, Şuv ile Sır
mekanıydı.
Ulu Cüz diyerek Üysin'i söylediler

Jası jetkenhalıqtın  lkenderi.

Yaşı ileri halkın büyükleri.

(*Karaşaş Kız Destanı: 64-65*)

Taşkömür Vadisi

Bölgede bulunan kömür madeninin çokluğundan dolayı bölge bu isimle anılmaktadır. Madenlerin yoğun olarak çıkarıldıkları yerlerde maden isimleri ile anılmaktadırlar.

K.T.

T.T.

Ataqtı  azakistan  ara tavı

Kazakistan'ın meşhur Karadağ'ı

K p elder bizden burın meken
końıs,

Bizden önce pek çok halklar mekân
etmiş,

 oyını  azınalı altın k mis

Koynu hazinelerle dolu altın, gümüş

Aşısay, Hantağı, Tas-k mir say.

Aşısay, Handağı, *Taşkömür Vadisi*

(*Akbiykeş- Karabala Destanı: 367*)

Tayındı

K.T.

T.T.

 ıstavı Targın menen tayıntı'da,

Kışlağı Targın ile *Tayındı'da*,

Jaylağan Sandığ tasta neşe jılday.

Mekân tutmuş Sandığ Taş'ı birkaç
sene.

(*Nurgayşsa Destanı: 280-281*)

Tekes

Aladağ'ın Kuzeyinden başlayıp Çin'e kadar akıp devam eden Almatı eyaleti Narımkol vilayetindeki dağdan kaynağını alan nehirdir (Abdrahmanov, 2010: 203).

K.T.

T.T.

Qulja menen Tekeste,

Kulja ile *Tekes'te*

Qazaq penen qıręızda.

Kazak ile Kıręız'da.

Qayır surap, tentirep,

Dilenip, sürünen,

(*D rlig v Destanı: 48-49*)

Temir

Aktöbe eyaletinde yerleşim yeri adıdır. Daha önceleri Jem nehrinin bir kolu da Temir olarak adlandırılmıştır (Koyşıbaev, 1985: 220). Maden isimleri yer adı verilirken kullanılan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkler özellikle demir işleme konusunda ileri gitmiş bir millet olarak bilinmektedir.

K.T.

Bir künderi bolğanda
Kırık kisi aldımen
Temirdiñ keldi başına,
Eki batır bul şıkkın
Şattıñ boyun jağalap
Jazık jerge şıkkadı
Barmak bop tavdı jağalap.

T.T.

Günlerden bir gün,
Kırk kişi önce,
Temir'in geldi başına.
İki yiğit bu taraftan çıkan,
Vadi boyunca ilerleyip,
Düzlüğe onlar hiç inmeyip,
Geçmek istediler dağ eteğince.

(*Süyiniş Destanı: 458-459*)

K.T.

Toksan bavlı noğaylar
Mèslıyhat töbe başında,
Jıyılıp kenñes kuradı
Temirdiñ tömen kasında
Jem özeninin jağası
Meken etken kulası.

T.T.

Doksan kollu Nogaylar,
Meşveret için toplanıp,
Oturup danışırılar bir tepe başında.
Temir'in aşağı kısmında,
Jem nehrinin kenarı,
Mekân ettikleri şehirdi burası.

(*Kargaboylu- Kazıuvgan Destanı: 874-875*)

Tengelik

Orhun nehrini kollarından birinin adı olarak geçmektedir (Temir, 1986: 249)

K.T.

Tengelik suvdıñ boyında
Toksan üyli Tobır bar,

T.T.

Tengelik suyunun kenarında,
Doksan çadırlı Tobır var,

Seksen üyü jebir bar
Sol tabırdıñ işinde,
Jamanbay degen jobıl bar

Seksen çadırılı Jebir var,
O Tobır'ın içinde,
Jamanbay denen fakir var,

(*Avez Batır Destanı: 46*)

K.T.
Teñgeliktiñ ar jağı,
Şadıra hannıñ tuqımı,
Èdilbaydıñ Aqbilek,
Ayday suluv dep edi.

T.T.
Tengelik'in öbür kıyısı,
Şadıra Han'ın soyu,
Adilbay'ın Akbilek'i
Aydan da güzel demişlerdi.

(*Kubıkul Destanı: 76-77*)

Terekti

Güney Kazakistan eyaleti Beydibek ilçesindeki köy adıdır. Boralday nehrinin yakasına kurulmuştur (Terekti: Jer-Suv Atavuları, 2011).

K.T.
Қазақ'тiñ қаңса екенin қуып жүрген.
Қалмақ'тар сезген екен мiнi билip.
Bularға дүз Қалмақ қарсı қарap,
Avzında Terekti'niñ тосıp турıp

T.T.
Kovalayan Kazakların ne kadar olduğunu,
Kalmuklar hissetmiş, anlamışlardı.
Bunlara karşı yüz Kalmuk saldırdı,
Terekti'nin girişinden, bekleyerek.

(*Mırkı Batır Destanı: 252-253*)

Teriskendi

Terisken kelimesi bozkırda yetişen yuvarlak ve yapışkan bir bitki türü olarak açıklanmaktadır. Kazakistan bozkırında bu bitki türünün bölgede yoğun olmasından hareketle bu isimle anılıyor olması muhtemeldir (Koç, 2012: 628).

K.T.
Қойында Tersikendi Қазақ та тур,
Kezdesse bir-birine, oryan salмақ.

T.T.
Teriskendi күйтүсүндө Kazaklarda bekliyorlar,
Karşılaşsa birbirini mahvetmek üzere.

(*Mırkı Batır Destanı: 42-43*)

Tımışlı

Tımış/Tınış Kazakların Büyük Jüz boyuna bağlı soylarından olduğu belirtilmektedir. Yaşanılan bölge hâkim olunulan boy adı birlikte zikredilmektedir (Lezina, Superanskaya 2009: 517).

K.T.

Ol ras, Qoşambay ğoy atım menin,
Tımıştan bola tuğın zatım menin.
Jılında Üysin degen elge barıp
Jalęız jürrip mal tabatım edim.

T.T.

Bu doğru, benim adım Koşambay,
Tımışlıyım, doğduğum yer orası benim.
Yıl içinde Üysin denen ile varıp
Tek başıma gidip hayvan bulacaktım.

(Karaşaş Kız Destanı: 70-71)

Tiles

K.T.

şığadı Kalandı'nıñ bökterine,
Kamşı urıp kök tulpardıñ bökserine.
Kutıręan arıstanday közi alağtap,
Tiles'tiñ kele jatır ötkeline.

T.T.

Kalandı yörelerine çıkar,
Boz küheylanın kalçasını kamçılıyarak.
Kudurmuş aslan gibi gözleri oynayarak,
Tiles geçidine gelmektedir.

(Mırkı Batır Destanı: 96-97)

Tilevkabil

K.T.

Kıręızdan Orman birigip
Kordaydan aşkan köp asker,
Teriskeyge ağıldı,
Tilevkabil, Kaskarav,
Sarikemerde şabıldı.

T.T.

Kıręızdan Orman toplanıp,
Korday'ı aşmış çok asker,
Kuzeye doğru akın etti,
Tilevkabil- Kaskarav,
Sarikemer'de öldürdü.

(Suranşı Batır Destanı: 269-270)

Tobıktı

Orta Cüz kazaklarından bir boy adıdır. Boy adından verilen yer isimleri arasında bulunmaktadır. Boy yaşadığı hâkim olduğu bölgeye adını vermiştir (Tobıktı: RuvAtavuları, 2011).

K.T.

Az emes jeri şalgay mol jüripti
Şetine tobiqtıñın kelgen eken,
Eş adam tanımaptı bala Ermekti.

T.T.

Az değıl çok uzak yer bol yürümüş.
Yanına *Tobıktı'nın* gelmişken,
Hiçbir kişi tanımamış Ermek'i.

(*Ermek Batır Destanı: 219*)

Tobılgılı Dağı

Tobıl Kazakistanda Kostanay eyaleti ve Rusya'nın Korğan ve Tümen eyaletlerindeki nehir adıdır. Dağ Tobılgılı adını bu nehirden almış olabilir ya da tam tersi durum da söz konusu olabilir. Tobıl adı ile ilgili Radloff bu adın anlamının Teütlerde büyük, heybetli olduğunu söylemektedir. Yakutça Tobul kelimesi ise Kazakça da yarıp geçmek, bozup ilerlemek anlamlarına karşılık gelmektedir. Kelime nehir adı olarak düşünüldüğünde nehrin bu özelliğinden dolayı bu adı alması muhtemeldir (Nurmağanbetulı, 1994: 52).

K.T.

Ol kalmaktıñ turgan jer
Tobılgılı degen tav edi
Kaşannan mıqtı jav edi.

T.T.

Kalmukların yaşadığı yer,
Tobılgılı denen bir dağı,
O ezelden güçlü bir düşmandı.

(*Jubaniş Destanı: 404-405*)

Toktavul

K.T.

Degen şıkkın Toktavıldan Tokımbet
Tokımbettiñ ertede ölgen äkesi
Özi kedey jesir qalğan äkesi

T.T.

Toktavul'dan Tokımbet adında birisi çıkmış.
Tokımbet'in erken ölmüş babası,
Kendisi fakir, annesi dul kalmış.

(*Er Tokımbet Destanı: 181*)

Tokpak

Uçsuz bucaksız yer, düzlük anlamında kullanılan yer adıdır. Kazakların bir boyunun adı da bu şekilde geçmektedir (Koyşıbaev, 1985: 221).

K.T.
Kopan-ķopan jelisip
Jantaymenen kelisip,
Tokpaķtan orın ap edi.

T.T.
Paldır kıldür koŗturup
Jantay ile anlaŗıp
Tokpak'tan yer almıŗtı.

(*Savrik Batır Destanı: 259*)

Tolĝar

Almatı eyaletindeki daĝ adıdır. İle ala daĝının en büyük zirvesi konumunda bulunmaktadır. Abdrahmanov'a göre kelime Tal+gar Şeklinde oluŗmaktadır. Tal kelimesi Taciklerde zirve anlamında kullanılmaktadır. Gar kelimesi daĝı ifade etmektedir. İle Aladaĝ'ının en büyük zirvesi olması nedeniyle bu adı alması kuvvetle muhtemeldir (Abdrahmanov, 2010: 195-196).

K.T.
Tal Őokıŗı Talĝardııı
Eı biyiĝi zaııĝardııı
Almatı degen jeriniıı
Mıııday rip jayıııĝan
Arķar, maral aııdarı.

T.T.
Aĝacı ve doruĝu *Tolĝar'ın*
En ykseĝi daĝların
Almatı adlı yerinin
Binlercedir durmadan otlayan,
Daĝ keĝisi ve geyik gibi avları.

(*Savrik Batır Destanı: 250*)

K.T.
Kaskasuv men ŗķonır
Kızıl kndey beli bar
Karaĝaylı, Krttıbas
Talĝarday biyik Şokı bar.

T.T.
Kaskasu ile ŗķonır'ın
Kızıl gneŗ gibi yeri var.
Karaĝaylı, Krttıbas,
Talgar gibi yüksek tepesi var.

(*Suranŗı Batır Destanı: 268*)

K.T.
Kök tuman bavırında Şeriler bar,
Bop jatķan öndirisi ĝalamĝa azık.
Tyan-ŗan, Talĝar menen İle zen

T.T.
Mavi sisli baĝrında Şehirler var,
rnleri dünyaya azık olur,
Tyan-ŗan, *Talgar* ile İle Nnehri.

Ketedi Balkaş jaķķa etek jazıp Balkaş’a doğru eteğini aıp gider.
(*Mırķı Batır Destanı: 18-19*)

Tomarötkel

K.T.	T.T.
Eki miñ èsker köp èsker	İki bin kişilik büyük bir ordu,
Attanadı noğayğa,	Yola ıktı Nogaylı yurduna doğru.
Noğayğa ķayrat etem dep,	“Nogaylarla savaşacağız” diyerek
Nođaydıñ jerin alam dep,	“Nogaylı yurdunu ele geçireceğiz” diyerek
Köközenniñ boyıñda	Köközen havzasından,
Tomarötken jağası.	<i>Tomarötkel</i> denilen kıyısından,

(*Şora Destanı: 722-723*)

Topar

Almatı eyaletindeki Bakanas yerinde bulunan nehir ve aynı isimle anılan yerleşim yeri adıdır. Kaşgarlının eserinde topradı fiili kurudu anlamında verilmektedir. Radloff’un sözlüğünde Tobır sözü kör, kısa anlamlarında verilmektedir. Kelime Türkmen dilinde topluluk, grup anlamında kullanılmaktadır. Türkmenistan’da yaşayan Kazaklarda kelimeyi bu anlamda kullanmaktadırlar (Abdrahmanov, 2010: 204-205-206).

K.T.	T.T.
Topardan top bolıp şıķtı almaq,	<i>Topar’dan</i> toplu halde ıktı Kalmuk,
Saylanđan ķaruvlanıp azak’ķa	Silahlar hazırlamışlar Kazaklar için.
arnap.	

(*Mırķı Batır Destanı: 42-43*)

Toriat Dağı

K.T.	T.T.
Asankayđı köşken jer,	Asankayđı’nın bırakıp göç ettiği yer,
Şıngırlav, Toriat bası edi.	Şıngırlav, <i>Toriat’ın</i> başıydı,
ızemşekti, Şarşokı	ızemşekti, Şarşokı

Osı suvdiñ qası edi.

Bu nehirlerin yakınındaydı.

(*Kargaboylu- Kaztuvgan Destanı: 874-875*)

K.T.

Köşke batır Şıñgırlav, Torıat degen tavda otıradı. Osığan jaqın jerde qalmak Ormanıalı degen hannıñ eli boldı.

T.T.

Köşke Batır, Şıngırlav, *Torıat* adıyla bilinen dağı yurt edinmişti. Onun oturduğı yere yakın, Ormanıalı adlı bir Kalmuk hannının yurdu vardı.

(*Kökşe Batır Destanı: 934-935*)

Tozgantal

K.T.

Boşandı urıp jıgıp tastap ketti.
Jalgız şal ne kıladı sonşa köpti?
Biyşa'nı Qorlığa' men baylap alıp
Jav kelip Tozgantal'dan ar jaqqa
öttiler.

T.T.

Boşan'ı vurup yıktılar,
İhtiyar tek başına bunca düşmana ne yapabilir?
Biyşa ile Korlığa'yı bağlayarak,
Düşmanlar *Tozgantal*'ın öbür tarafına
geçtiler.

(*Mırkı Batır Destanı: 48-49*)

Tömen/Toman

Atrau eyaletindeki yer adıdır. Diğer Türk dillerinde kelimeyi incelediğimizde kelimenin uslu, sakın yavaş anlamları ile karşılaştık. Tuva dilinde tomaan kelimesi Kazakça sakın, yavaş anlamı vermektedir. Yakutça da ise tomoon kelimesi genişlik, geniş alan anlamı vermektedir. Yapılan araştırmaya göre yer adına en yakın anlamın bu olduğu yönünde fikir beyan edilmektedir (Nurmağanbetuli, 1994: 53).

K.T.

Attım şıqqan Qaravıl da balvan
Toman
Kökşetavğa qaraymın, elim tömen.

T.T.

Karavıl'da adım çıktı pehlivan
Toman'a
Kökşetav tarafındanım, *Tömen* ilinden.

Taylaq biltir aketken eki jüz ılgı Taylak geçen yıl çaldı iki yüz atımı,
Qöşeke jılgı almaqqa soğan kelem. Koşambay atlarımı almaya gidiyorum.

(*Karaşas Kız Destanı: 72-73*)

Törtebel

K.T. T.T.
Bir küni Şuvğa qaray attanıptı, Bir gün Şuv'a doğru atıyla gidiyordu,
Ar türlü qaruv alıp saqtanıptı. Her çeşit silah alıp hazırlanmıştı.
Törtebel di jaratıp birneşe kün *Törtebel'i* aşıp birkaç gün,
Mal tavıp kelmek bolıp qomdanıptı Hayvan bulup gelmek istiyordu.

(*Karaşas Kız Destanı: 64-65*)

Tunik

Metinde göl adı olarak geçmektedir Tunik kelimesi temiz, berrak, duru anlamında kullanılmaktadır (Koç, 2012: 652). Gölün temizliği ve berraklığından dolayı bu isimle anılmaktadır.

K.T. T.T.
Kız taba almay elinen, Eş bulamayıp memleketinde,
Otıra almay üyinde, Oturamadı evinde,
Mal suğaradı bir küni Atlarını suya getirdi bir gün
Tunik degen kölinen *Tunik* adlı gölünden,

(*Bozaman Destanı: 193-194*)

Turan

Orta Asya'nın Kuzey batısı ile Kazakistan'ın güney batısındaki büyük çoğunluğu kumlu, sazlı, bataklık olan bölgenin adıdır. Turan çukuru olarak da adlandırılmaktadır. Yakut dilinde ut turan şeklinde kullanılan kelime birinci anlamı olarak sessiz sakın, ıssız yer anlamı verirken turan kelimesi ise tuzlu yer anlamı vermektedir (Nurmağanbetulı, 1994: 54).

K.T. T.T.
Turan men Türük, Sayağurt, *Turan* ile Türk Sayağurt

Algıy, Kıpşak köp edi.
Bağındırğan özine
Kırım, kıpşak, Rumdı,

(*Alankay Batır Destanı: 89*)

Algıy, Kıpçak çok yurttu.
İtaat eden kendisine
Kırım, Kıpçak, Rum idi,

K.T.
Şağdattan endi aytayın,
Küñirentip jatқан kökjal ol.
İyrannan şığıp Turandı
Kaharlı bul da kaska jav,
Kılığı jaman baskalav

(*Köroğlu Destanı: 222-223*)

T.T.
Şimdi Şağdat'tan bahsedeyim,
O halkı inleten deccaldır.
İran'dan çıkıp *Turan'a*
Kahırlı, bu da zalim düşman,
Davranışları kötü, başkaca.

Tüpetas

Tüpe (Tepe) ve tas kelimelerinden oluşmaktadır. Tepenin ve bölgenin taşlık bir yapıya sahip olmasından hareketle bu isim verilmiş olabilir. Yer adı verilirken bölgenin yapısı etkin bir rol oynamaktadır.

K.T.
Tüpetastıñ sağısı
Aqbulaktıñ jağısı
Ağayını baygustıñü
Äbil men Babil dep edi

(*Akkenje Destanı: 35*)

K.T.
Tüpetas'ın kenarı,
Akbulak'ın kıyısı,
Zavallının akrabası
Abil ile Babil der idi,

Türgen

Almatı eyaletindeki nehir ve aynı bölgede bulunan Enbekşikazak ilçesindeki yerleşim yerinin adıdır. Kaynağını dağdan alan nehrin bu adı alması akış hızı ile ilgili olması muhtemeldir. Tuvalarda türgen, Yakutlarda türgen olarak geçen gelime Kazakça karşılık olarak hızlı, çabuk anlamında kullanılmaktadır (Nurmağanbetulı, 1994: 54-55).

K.T.

Türgendi ösip asığa
Betin burıp ol ketti
Tört-bes mıñday ƙalğanı,
Ölmey tiri ƙol ketti.

T.T.

Türgen'i aşıp aceleyle
Yüzünü çevirip o gitti.
Dört beş bin kadar kalan
Ölmeden sağ ordusuyla gitti.

(*Savruk Batır Destanı: 258*)

K.T.

Esik, Türgen, Akşelek
Ƙarƙara bar Ası bar,
Şındardıñ şıñı Hantänjiri
Tavdıñ biyik bası bar.

T.T.

Esik, *Türgen*, Akşelek,
Ƙarkara var Ası var,
Dorukların doruğu Hantengri
Dağın yüksek başı var.

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Türkistan

Şimkent eyaletindeki ilçe ve onun merkezinin adıdır. Orta Asya'nın Türkçe konuşan boylarının yerleşim yeridir. Kelime Türk ve stan kelimelerinin birleşimi ile oluşturulmuştur. Stan kelimesi Farsça kökenli olup yerleşilen yer, ülke anlamı vermektedir. Sonuç olarak baktığımızda Türk yurdu, Türklerin yaşadığı yer anlamı taşımaktadır (Nurmağanbetulı, 1994, 55).

K.T.

Türkistanda tümen bap,
Sayramda bar sansız bap,
Otırarda otız bap,
Eñ ülkeni Arıstan bap.

T.T.

Türkistan'da tümen baba,
Sayram'da sayısız baba,
Otrar'da otuz baba,
En büyüğü Arıstan Baba.

(*Şora Batır Destanı: 47*)

K.T.

Türkistanda Ƙojahmet,
Samarkanda paluvan Ahmet,
Babay Tükti şaştı Èziyz,

T.T.

Türkistan'da Hoca Ahmet
Semerkant'ta Pehlivan Ahmet,
Baba tükte Evliya Aziz,

olına al bergen balañdı

Destekleyin verdiğiniz balayı.

(*Alpamiş Batır Destanı: 64*)

Türkmen Yurdu

Türkmenlerin yaşadığı geniş coğrafyadan bahsedilmektedir. Bazı yer adları metinlerde o boyun ve halkın yaşadığı yer ile birlikte anılmaktadır.

K.T.

T.T.

Ėejdem ayttı: Köñiliñ sense atña,

Ėejdem söyler: gönlüm güvense atına

Men adlında, sen minersin artıma.

Ben önünde, sen binersin arkama.

Ekemizdi alıp barsa arman joğ,

İkimizi götürebilse arzu yok,

Tuvıp öksen Türükmen eldiñ
halkına.

Doğup büyüdüğümüz *Türkmen*
ülkesinin halkına.

(*Köroğlu Destanı: 91-92-93*)

Türk- Kıpçak Eli

Tüm Türk boylarının yaşadığı geniş coğrafya işaret edilmektedir.

K.T.

T.T.

Süyip alđan jarındı,

Sevip yattığın yârini,

orlığ etsem bolar ed,

Aşağılasam iyi olur.

At artını mindirip,

At ardına bindirerek,

Bolmas edi armanım.

Kalmaz idi bir arzum.

Türki-ıpşak jurtındı

Türk- Kıpçak yurdunu

Bir surasam köndirip

İsteyip itaat ettirerek.

(*Alankay Batır Destanı: 116*)

Türk Sayağurt

K.T.

T.T.

Turan men Türük, Sayağurt,

Turan ile *Türk Sayağurt*

Algıy, ıpşak köp edi.

Algıy, Kıpçak çok yurttu.

Bađındırđan özine

İtaat eden kendisine

Қırım, қыпшақ, Румді,

Қırım, Қыпшақ, Рум іді,

(*Алankay Батыр Дестані: 89*)

Түyetas

Қазакстан’да булуан yayла адідір. Бу yer adı илгилі еfsane de булуанмактадир. Yaylaya нерден гелдігі беллі олмайан бир devenin гелдігі бурада тағ şeklini алдйғы yөнүнде еfsane anlatılmaktadır (Түyetas: Jer-Suv Atavuları, 2011: 197).

K.T.

T.T.

Maydın ayı tuvğanda

Mayıs ayı gelince

Tüyetaska keledi.

Tüyetas’a gelirler,

Äbil menen Bäbildin

Abil ile Babil’in

Dıydar жүzin köredi

Yüzlerini görürler.

(*Akkenje Destanı: 35*)

Tyon-Şan

Orta Asya’daki sıradağlardır. Tanrı dağları olarak da bilinmektedir. Büyük, yüksek ulu dağ anlamında kullanılmaktadır. Eski zamanlarda bu dağ Kazaklarda Erenkabırğa olarak da adlandırılmıştır (Januzak, 2011: 190).

K.T.

T.T.

Kök tuman bavırında şeriler bar,

Mavi sisli bağırında şehirler var,

Bop jatқан öndirisi galamğa azıқ.

Ürünleri dünyaya azıқ olur,

Tyan-Şan, Talğar menen İle özen

Tyan-Şan, Talğar ile İle Nnehri.

Ketedi Balқas jaққа etek jazıp

Balkaş’a doğru eteğini açıp gider.

(*Mırkı Батыр Дестані: 18-19*)

Ulan Tobıl/ Ulan/ Ulan

Moğolstanda Kışlak olarak kullanılan bölgenin adıdır (Kosan, 2005: 398).

K.T.

El sonda köşti deydi maqul körüp,
Kırık mıñ üy bir Dotannıñ soñına erip,
Ulan Tobıl deytuğın jerge qonadı
Bir ay jarım arada köşip kelip

T.T

Halk o zaman göçtü bunu makul bulup,
Kırk bin ev bir Dotan'ın peşinden gidip.
“Ulan Tobıl” denilen bir yere konakladı,
Bir buçuk ay orada yol kat edip.

(Dotan Batır Destanı: 324-325)

K.T.

Katelik senen Savıt ötti deydi.
Sèskede, tükse jaqın, ketti deydi,
Astında jaqsı at bolsa jolıgarsıñ,
Ulam'nıñ tumsıgına jetti deydi.

T.T.

Senin hatandı Savıt, der.
Öğleye doğru gitti, der,
Altında iyi bir at olursa yetişirsin,
Ulam'ın eteklerine yaklaştılar, der.

(Akböpe Savıtbek Destanı: 136-137)

Ulıkum Vadisi

K.T.

Ulıkum jay boyında,
Şalgındı köldiñ boyında,
Yetpis eki kula tulpar bar.

T.T.

Ulıkum vadisinin boyunda,
Yeşil kamışlı gölün kıyısında,
Yetmiş iki kula tulpar var.

(Kubıkul Destanı: 82-83)

Ulu Sam

K.T.

Qazaqstan jerinde,
Baygani'niñ elinde,
Şarvalar qıstap otırğan
Belgili qonıs senimdi.
Ulı Sam'nıñ qumında,
Körseteyim munı da,
Atasınıñ qonısı
Mekeni eken murında

T.T.

Kazakistan topraklarında,
Baygani'nin ilinde,
İşçilerin kışladığı,
Ünlü mekân, güvenli,
Ulu Sam'ın kumunda,
Göstereyim şunu da,
Atasının mekânı,
Mekânıymış eskiden.

(Barak Batır Destanı: 78-79)

Urimçi

Çin'de bulunan Sincan-Uygur özerk bölgesine ait yerleşim ve yönetim merkezinin adıdır (Urumji: Jer-Suv Atavları, 2013).

K.T.

Künün kördi beyşara
Qazıp üngir ar sayda.
Jer qalması barmağan
Ürimji men Juldızda

T.T.

Yaşadı çaresizlik içinde
Kazarak kuyu her yerde.
Gitmediği yer kalmadı,
Urumçi ile Juldız'da.

(*Dürligüv Destanı: 48-49*)

Uzunağaç

Pavlador ve Kostanay eyaletinde yerleşim yeri adı olarak geçmektedir. Aynı isimle Almatı ve Jambıl eyaletinde de yerleşim yeri bulunmaktadır. Daha önceleri nehir adı olarak da geçtiği bilinmektedir (Koyşıbaev, 1985: 226-227).

K.T.

Şıgadı Karasaz'dan Uzunağaç,
Kargalı, Jiyrenaygır oğan janas.
Kosılıp üş-tört özen Kürti atanıp,

T.T.

Çıkıyor Karasaz'dan Uzunağaç,
Kargalı, Jiyrenaygır ona yakın.
Birleşince üç beş nehir Kürti denir.

(*Mırkı Batır Destanı: 18-19*)

K.T.

Bay menen kayındarıñ bolıs edi,
Korday'men, Uzun- ağaç konıs edi
Öziñdey jaksı kızdı iyemdengen,
Kedeyge kesir bop jür sonıs endi.

T.T.

Kayınların zengin ve bolıs idi
Korda'yla Uzun- ağaç mekân idi,
Senin gibi güzel kıızı sahiplenen,
Fakire yazık oldu şimdi bu durum.

(*Akböpe- Savıtbek Destanı: 114-115*)

Ükirşi

Rayimbek ilçesinde tepe adıdır. Kır, ağaçsız bir bölgedir. Tepesinde ağacı olmayan yer olarak tanıtılmaktadır. Bölgede yaşayan halk bölgeye sığırcı olarak ad vermektedirler (Januzak, 2011: 378).

K.T.

Qaşqan eldi köp kördi, ağıtılip jılğadan.
Mıltığı bar eki orıs köşke tiydi atqılap,
Erterek biz de keteli, atıp tastar bir nadan.
Eki jaydaq at minip Ükirşige taradı.

T.T.

Ağlayıp inleyerek kaçanları çok gördü
Tüfekli iki Rus kaçan kaçan halka saldırdı,
Gidelim, bir günahsız vurabilirler diyerek
İki çıplak ata binerek Ükirşi'ye yolaldılar

(*Dürligüv Destanı: 40-41*)

Ürjar

Semey eyaleti Ürjar vilayetinden çıkarak Alagöl'e dökülen nehrin adıdır. Aynı isimle yerleşim yeride bulunmakla beraber adını nehirden almaktadır. Or-ur sözü derin anlamını, jar kelimesi de nehir anlamını karşılamaktadır. Yani derin nehir anlamında kullanılmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 210).

K.T.

Sırtında Ürjar'dıñ üş kün boldı
Koñızday jadır edi Qalmağ güvlep
Qazaq'tıñ eşkerlerini bekinis kıp
Bölinip habarlandı: tavğa jür dep.

T.T.

Ürjar'ın dışında üç günden beri,
Kalmuklar böcek gibi üşüşüyorlardı.
Kazak askerleri savunmaya çekilerek,
Haber verildi, ayrı ayrı "Dağa yürüyün" diye.

(*Mırkı Batır Destanı: 224-225*)

Ürgeniş

Harezmi devletinin başkenti olan tarihi yerleşim yeridir. Günümüzde Türkmenistan sınırları içerisinde bulunmaktadır (Albekov, T. ve öte, 2012: 511).

K.T.

Ürgeniş mekendegen jerleri eken,

T.T.

Ürgeniş, mekân ettiği yerleri imiş.

Bağ- devlet jastan Tèrim bergen eken, Baht- devleti çocukluktan Tanrım vermiş,
Bar eken Ravşan attı jalğız ulı, Var imiş Ravşan adlı yalnız oğlu,
(Köroğlu Destanı: 50-51)

Üşbökenbay

Doğu Kazakistan eyaletinde bulunan dağ ve aynı isimle kurulmuş olan yerleşim yeri adıdır (Bökenbay: Jer-Suv Atavuları, 2010).

K.T. T.T.
Қайдан kayttıñ degen Nèrikke “Nereden döndün?” diye soran Narık’e
Üşbökenbay degen jerden astı, -dep, “Üşbökenbay’i aştılar deyip,
Қорқып қалмақ қаştı-dep, “Korkup Kalmuklar kaçtılar” deyip,
Отырып dem alarmız. Oturup biraz soluk alıрыз.

(Şora Destanı: 680-681)

K.T. T.T.
Bararımdı surasañ, Gideceğim yerimi soruyorsan,
Üş aylық ol jol edi, Üç aylық bir yol idi.
Jeriniñ atın surasañ, Yerinin adını soruyorsan
Üş Bökenbay dep edi, ÜşBökenbaydı ismi.

(Kökşe Oğlu Er Kosay Destanı: 960: 961)

K.T. T.T.
Aktaşınıñ eline Aktaş’ın eline,
Barsam habar alarmın, Gidersem, haberini öğrenirim,
Üş Bökenbay jerine Üç Bökenbay denilen yurduna,
Қалмақ degen eline. Kalmuk denile halkına.

(Kuttıkıya Destanı: 122-123)

K.T. T.T.
Üş Bökenbay jerlerde Üş bökenbay denilen yere,
Қанқоја astı keterge Gitmek için Kankoja çıktı yola,
Joliqtım dep beterge. Karşılaştım diyerek ben bir belayla.

Ƙankoja ƙaldırdı.
Noğaylıƙƙa ƙalasın,
Asırıp ƙatın, balasın

Kankoja bıraktı gitti
Nogaylara Őhrini,
Götürüp yanında çocuğunu, eŐini.

(Edige Destanı: 168-169)

ÜŞ Han

K.T.
Onan soñ jetti ÜŞ hanęa
Ƙalmaƙtardı ƙıskanda
Bir kúnderi bolęanda
Eline taman tayandı,
Öziniñ keldi eline,

T.T.
Oradan da ulaşır ÜŞ Han 'a,
Kalmuklar iyice periŐan olduklarında,
Günlerden bir gün olduğunda
Yurduna doğru yaklaştı,
Geldi artık yurduna,

(Kökşe Oğlu Er Kosay Destanı: 990-991)

ÜŞkıyan

Metinde yerleşim yeri olarak geçmektedir. Kıyan/Kıyat boyunun bulunduğu yerleşim yeri olabilir. Kıyat boyundan önemli Őahsiyetlere işaret etmek için böyle anılıyor olabilir.

K.T.
Meniñ atım surasañ
Nuradın degen er dedi,
Mekanimdi surasañ
ÜŞkıyan degen jer dedi.

T.T.
Adımı benim soruyorsan,
Nuradın adlı erim ben.
Mekanımı soruyorsan,
ÜŞkıyan denen yer dedi.

(Nuradın destanı: 216-217)

K.T.
ÜŐkıyanęa jetem dep,
Nogaylımı talƙan etem dep,
Oljağa malım salam dep,
Noğaylımıñ jerin alam dep,
Altı aylığ azığ aldı.

T.T.
ÜŞkıyan 'a ulaşacağım diye,
Nogaylı'yı viran edeceğim diye,
Malını mülkünü yağmalayacağım diye,
Nogaylı'nın yerini alacağım diye,
Altı aylı yola yarayacak azığ almış.

(Jubaniş Destanı: 406-407)

K.T.

Jıynaldıñ almaq sen dedi,
Men bir noğay degen el dedi.
Mekenimdi surasañ,
Uııyan degen jer dedi.

T.T.

Toplandınız, Kalmuklar siz
Ben bir Nogay'ım.
Mekanımı sorarsanız,
Üııyan denilen yer.

(ora Destanı: 726-727)

K.T.

argaboylı, aztuvған
ubırıp asıp jöneldi
am eherine jetem dep
Üııyannan ketem dep.

T.T.

argaboylu ile Kaztuvған
Göç ettiler obalarıyla birlikte.
am ehrine ulaşacağız diyerek,
Üııyan'a gideceğız diyerek.

(argaboylu- Kaztuvған Destanı: 874-875)

Ükonır

Karasay ilçesinde buluna tarihi yer ve yayla adıdır. Kazak Türkçesindeki karşılığı üç tepe olarak verilmektedir (Januzak, 2011: 380).

K.T.

Arıtan jürek Suranı
ında jatır alısta
Onı ıñğa ığarған
onısı jo ol ısa
Jaz jaylavı Ükonır
ıs köedi Arıa

T.T.

Aslan yürekli Suranı,
Uzaktaki dağdadır.
Onu yükee ıkaran,
Mekânı yok, imkânı yok
Yazın yaylası Ükonır,
ışın göer Arı'a

(Suranı Batır Destanı: 272)

Üyik

imdiki atrav olarak adlandırılan ehrin Guryev olmadan önceki halk arasında kullanılan ismidir (Üyik: Jer-Suv Atavuları, 2011).

K.T.

Üyiktiñ iygi jasısın

T.T.

Üyik'teki (idarenin) iyi kişilerini

Bögeymin dep parağa
Küni-tüni jol jürüp,
Mendiķara da kelipti

Paraya boğarım diyerek
Gece gündüz yol yürüyüp
Mendikara da gelmişti.

(*Akkenje Destanı: 27*)

Üysin/Sarı Üysin

Kazak boylarından birinin adı olarak verilmektedir. Üysin boyunun yaşadığı bölge boy adı ile birlikte anılmaktadır (Üysin: Ruv Atavuları, 2010).

K.T.

Ulı Jüz-argı nèsilim, Üysin-elim,
Tört Duvlat atanadı ata-tegim.
Duvlat'tıñ işindegi Botpayı'mız
Kölemi Almatı'nıñ-ösken jerim.

T.T.

Ulu Cüz uzak köküm, Üysin ilim,
Dört Duvlat diyorlar soyuma.
Duvlat'ın içindeki Botpayı'yız,
Büyüdüğüm yer Almatı civarındır.

(*Mırkı Batır Destanı: 14-15*)

K.T.

Almatı oyazına qarastı Duvlat, Sarı üysin, şapıraştı, Jarkent oyazına qatıstı.
Suvan, Birjibal oyazına qarastı qırğızğa aqıldasıp, tez barıp kelüvdi elşilerge tapsırdı.

T.T.

Almatı'ya bağı Duvlat, *Sarıüysin*, Şapıraştı boyları, Jarkent'e bağı Suvan boyu, Birjibal vilayetine bağı Kırğız'a akıl sorarak çabucak gelmeleri, elçilere emredildi.

(*Dürliğiv Destanı: 12-13*)

K.T.

Ol ras, Qoşambay ğoy atım menin,
Tımıştan bola tuğın zatım menin.
Jılında Üysin degen elge barıp

T.T.

Bu doğru, benim adım Koşambay,
Tımışlı'yım, doğduğum yer orası benim.
Yıl içinde Üysin denen ile varıp

Jalgız jürip mal tabatım edim. Tek başıma gidip hayvan bulacaktım
(*Karaşaş Kız Destanı: 70-71*)

Üytöbe

Üy (ev) ve töbe (tepe) kelimelerinden oluşan yer adlarından biri olarak geçmektedir. Tepede kurulan yerleşim yerinden bahsediliyor olabilir. Metinde aynı zamanda kahramanın Ayagöz'e doğru gittiği belirtilmektedir. Metinden hareketle adı geçen bölgenin Ayagöz yerleşim yeri civarında olduğu düşünülebilir.

K.T. T.T.
Bet koyıp Ayagöz'ge jürdi sırttay. Ayagöz'e yönelerek yürüdü dışarıdan.
Üstine kara tastın şığıp edi, Kara taşın üzerine çıkararak bakmıştı,
Üytöbe körinedi jalgız kurttay. Üytöbe yalnız kurt gibi gözücüyordu.
(*Mırkı Batır Destanı: 108-109*)

Yayık/Jayık Nehri

Kazakistanda Oral, Guryev eyaletlerinden geçerek Hazar denizine dökülen nehir adıdır. Yunan yazma eserlerinde de Daiks şeklinde rastlanılmaktadır (Abdrahmanov, 2010: 110). Kelimenin Kazakça karşılığı bereketli olarak açıklanmıştır (Koç, 2012: 175). Nehrin yayılarak ve bol şekilde akmasından dolayı Jayık, Yayık olarak adlandırıldığı düşünülebilir.

K.T. T.T.
Edil- jariğ eki arna, İdil- Yayık iki nehir,
Èmiri jürgen Astarhan Emri geçerli olan Astarhan,
Köroğlı hanın kolında Köroğlı hanın himayesinde,
Türükmen halkın başkargan. Türkmen halkını yönetmiş.
(*Köroğlı Destanı: 714-715*)

K.T. T.T.
Edil- Jayık eki suv. İdil- Yayık iki su
Kalın Kıpşak konısı. Kalın Kıpçak mekânı

Öziñ endi bilesiñ,
Avılımniñ alısı

Şimdi sen bilirsin
Köyümün uzaklığını.

(*Alankay Batır Destanı: 39*)

K.T.
Kazaqtar alıp koydı Edil-Jayıq.
Ekpini kazaqtardıñ asa jaman.
Keteyik Sariarkadan bizder tayıp

T.T.
Kazaklar aldı zaten İdil- Yayıq'ı
Öfkesi Kazakların çok yaman.
Gidelim Sariarka'dan bizler kaçıp.

(*Oljabay ve Kırk Batır Destanı: 183*)

K.T.
Beren miltık qolğa alıp
Äbjılanday tolğanıp
Patşa äskeri ağılıp
Edil, Jayıq, Oraldı
Arqa menen Altaydı
Aralap attap jol saldı.

T.T.
Çelik tüfek ele alıp
Ok yılan gibi atılıp
Çar ordusu akarak
İdil, Yayıq, Ural'ı
Arka ile Altay'ı
Dolaşıp, atlayıp yol çizdi.

(*Savrik Batır Destanı: 249*)

K.T.
Edil-Jayıq boyında
Boğdaniñ bergi jağası,
Hantörtküldiñ bası edi,
Musahanniñ salğan qalası.

T.T.
İdil- Yayıq havzasında,
Bogdan'ın bu yandaki kenarı,
Han Törtkül'ün başında idi,
Musahan'ın yaptırdığı şehri.

(*Musahan Destanı: 234-235*)

K.T.
Jayıqtıñ arğı betinde
Jirenkopa degen jer edi
Besoba degen döñ edi

T.T.
Yayıq'ın öteki kıyısında(ki)
Jiyrenkopa denilen bir yerdi,
Besoba denilen bir tepeydi.

(*Kıdırbay Oğlu Kobılandı Destanı: 778-779*)

Yedisu

Kazakistan'ın Güneydoğusundaki yerleşim yerlerini kapsayan bölgenin adı olarak açıklanmaktadır. Tabiat zenginlikleri bol, zengin yer. Yedisu yedi nehir olarak verilmektedir: İle, Karatal, Aksu, Büyen, Lepsi, Baskan, Sarkant nehirleri dâhil edilmektedir.

Eşim Turlıbaev Yedisu nehri Ayagöz, Lepsi, Aksu, Kartal İle, Şu ve Talas nehirlerinden oluşmaktadır diye fikir beyan etmektedir (Januzak, 2011: 110).

K.T.

Meken kıılıp otırğan
Jetisüv degen jer edi
Üş almatı keri edi
Kazak degen el edi.,

T.T.

Yurt edinip oturduğum,
Yedisu denen yer idi.
Üç Almatı'nın ortasıydı,
Kazak denen halktı.

(*Ötegen Batır Destanı: 234*)

K.T.

Suluvtör, Surat tavı İle özeni,
Şınjan'day Kalmak edi Jetisuvv'da.

T.T.

Suluvtör, Surat dağı, İle nehri
Jetisuv'da Kalmuklar kalabalıktı.

(*Mırkı Batır Destanı: 20-21*)

K.T.

Jetisuvdınj jelini
Degen tavım osılar
Korşalansa aq bult
Oyında jañbır, örde kar.

T.T.

Jetisu'nun eteği
Dediğim dağlar bunlar
Ak bulut kuşatırsa,
İnişte yağmur, yokuşta kar.

(*Suranşı Batır Destanı: 268*)

Yelek Geçidi

K.T.

Kuradı endi batır saltanatı
Akķumaķ, Maykurak'tıñ üstin basıp,

T.T.

Yiğit artık saltanat sürecelti.
Akkum, Maykurak'a hâkim olup,

Elek'tiñ ötkeline tike tarttı.

Yelek'in geçidine doğru ilerledi.

(Mirka Batur Destanı: 48-49)

SONUÇ

Destanlar milletlerin hayatlarında izler bırakan önemli olayların anlatılmasına dayalı metinler olarak bilinmektedir. Destanlar milletlerin kültür hazineleridir. Bu engin hazine içerisindeki yer adlarının tarihini ve kültürel yönleri yorumlama, inceleme ve araştırmaya çalıştık. Yer adlarının kültürel yönlerini yer-su meselesi genelinde ele aldık. Destan kahramanının gözünden destan anlatıcısının zihnindeki dünya tespit edilerek bu yerler hakkında açıklamalar gerçekleştirilmiştir. Destanlarda geçen yerlerin büyük bir çoğunluğu gerçek yer adlarından oluşmaktadır. Bunların tercih edilmesi icra edilen metinlerin inandırıcılığını ve etkisini büyük oranda artırmaktadır. Kazak Türklerinin destanlarındaki saha genel olarak Kazak coğrafyasıdır. Kazakistan sınırları dışında kalan yerler metinlerde çok fazla işlenmemiştir. Bahsi geçen coğrafyalar genel olarak sınır komşusu durumunda olan yakın yerlerdir. Yakın yerler genel olarak Kazakların müstakil bir topluluk olmadan önce hakimiyetleri altında oldukları hanlıkların sınırlarını kapsamaktadır. Kazak destanları içerisinde Nogay anlatmalarının da bulunması bunun bir örneğidir.

Kazak destanlarındaki vatan algısını sadece şehirler değil aynı zamanda toprağa hayat veren ırmaklar, göller, nehirler, dağlar ovalar da oluşturmaktadır. Yer-su kültürü genelinde düşünüldüğü zaman vatanı ortaya koyan unsurlar dağlar ve nehirlerdir. Diğer Türk boylarının kültürlerinde olduğu gibi Kazak kültüründe de nehirler ve dağlar önemli bir yer tutmakta aynı zamanda savunulması ve sahip çıkılması gereken mekân olarak işlenmektedir. Kahraman sadece şehri değil vatanı tüm unsurlarıyla bir bütün olarak görmektedir. Vatanı oluşturan bütünün içerisinde en fazla değinilen noktayı ırmak ve dağlar oluşturmaktadır. Türk kültüründe de bu iki unsur kutsal kabul edilmektedir. Hayatı oluşturan ve asla vazgeçilmez olan da sudur. Genel olarak yerleşim yerleri, adlarını ırmaklardan ve dağlardan almaktadır. Bu durumun suyun ve dağların kutsal kabul edilmesi ve koruyucu ruhunun yaşanılan yere aksettirilmesi düşüncesi olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Göller ve akarsuların insanlara yardımcı birer

ruhlarının olduğunun düşünülmesi; bazı nehirlerin, içine giren kişileri sağlığına kavuşturduğu inancıyla şifalı addedilmesi yine bu düşünceye bağlanabilir.

Bir diğer önemli nokta ise dağlardır. Dağlar da aynı ırmaklar gibi kutsal kabul edilmekte ve koruyucu ruhlarının olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Konargöçer toplumun ihtiyacını hissettiği en önemli şeylerden biri hayvanları için otlak alanlarıdır. Bu yüzden de dağlar bu önemli gereksinimi karşılayan yegâne şey olduğundan önem arz etmektedir. Dağların koruyucu ruha sahip olduğu düşüncesinden hareketle kahraman ve karşı kahramanın sığınağı da yine dağlardır. Eğer bir yenilgi söz konusu ise kahramanın atı, kahramanı dağın içine kaçırmaktadır. Uğruna adakların adanıp kurbanların kesildiği nehirler ve dağlar Kazak kültürün önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Tespit edilen yer adları ile ilgili olarak üzerine eğildiğimiz bir diğer nokta ise yer adı verme gelenekleri ile ilgilidir. Yer adlarının oluşumu genel itibarı ile renkler, sayılar, coğrafyanın fiziki şekilleri, hayvan adları, maden adları ve boy adları gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlar içinde de en yoğun olarak renkler kullanılmaktadır. Renkler, yön göstergesi olarak kullanılmalarının yanı sıra buldukları bölgelerin fiziki özelliklerini de yansıtmışlardır. Kazakistan sınırları içerisinde tespit edilen ve renklerle oluşturulan yer adları genel olarak adı geçen yerlerin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

Renklerin genel olarak yön gösterici olarak kullanılması düşüncesinden yola çıkılarak bunlar sıklıkla kullanılmıştır. Ak genellikle olumlu iken kara olumsuz bir yer adı olarak tespit edilmiştir. Eski Türk geleneklerinde boyların bulunduğu bölgedeki nehir ve dağların boya ait olduğu düşüncesi ve o boyla anılması hadisesi Kazaklarda da yaşatılmış ve bazı yerler boy adı ile birlikte zikredilmiştir.

Türk kültürü içerisinde önemli olan bütün unsurları yapmış olduğumuz bu çalışmada görmek mümkün olmuştur. Renkler, sayılar, hayvanlar, madenler, bitkiler yer adı verilirken yoğun olarak kullanılmıştır. Coğrafi

şekiller de sıklıkla işlenmiştir. Bölgenin karakteristik yapısı üzerinden yer adları oluşturulmuştur.

Sonuç kısmında değineceğimiz noktalardan birisi de destan kahramanının dünyasıdır. Kahramanın dünyası, anlatı ile hayat bulmaktadır. Destan metinlerinde kullanılan coğrafya ne kadar gerçekçi olursa inandırıcılık etkisi de o aranda artmaktadır. Kazak destanlarında bu durum oldukça fazladır. Eserler gerçek mekanlar kullanılarak icra edilmiştir. Kazaklar konargöçer bir toplum olduğu için bahsi geçen coğrafya uçsuz bucaksız yerleri göstermektedir. Hâkim olunmak istenen bölgeler genel olarak otlak alanları olarak geçmektedir. Kazakistan coğrafyasında bulunmayan ama metinde geçen gerçek yerler de Kazakistan'la tarihi, kültürel bağlar taşıdığından destan anlatıcısının hafızasında bulunan yerler olarak düşünülebilir. Bu yerlerin destanlarda yer almasında en önemli etken Kazak boylarının farklı coğrafyalara dağılmasıdır. Bu durum üzerinde etkili olan bir diğer nokta da tarihi süreçtir. Kazak destanları içerisinde Nogay anlatmalarının da bulunması Nogay Hanlığı zamanında hâkim olunan coğrafyanın da destanlarda yer almasını sağlamıştır. Bunun dışında Hokand Hanlığı dönemi, Özbek Hanlığı dönemi, Moğol yayılmacı politikası, Rus esareti gibi tarihi olgular da Kazakistan dışındaki coğrafyaların eserlerde geçmesine etki eden etmenler olarak karşımıza çıkmış bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdrahmanov, A. (2010). *Toponomika Jana Etimologiya*. Pavlador: Ğılım Baspası.
- Aben, E. Düysenbaev, E. Januzakov, T. Karin, E. (1998). “Aksümbe”, *Kazaktar*, C. 8. Almatı: Kazakistan Damu İnstitusu Baspası.
- Aça, M. (2002). *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Gelenği*. Konya: Kömen Yayınları.
- “Ad”, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Akan, A. ve öte. (2004). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 6. Astana: Foliant Baspası.
- Akan, A. Azibaeva, B. (2004). “Jer-Suv Atuvuları”, *Babalar Sözi*. C. 7. Astana: Foliant Baspası.
- Akar, A. (2006). “Renge Bağlı yer Adlandırmalarında Muğla Örneği” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 20, ss. 51-63
- “Ak Deniz”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 78, ss. 210. Astana: Foliant Baspası.
- Aksan, D. (1980). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim 3*. Anakara: TDK Yayınları.
- “Alban”. (2013). *Babalar Sözü*. C. 97, ss. 403. Astana: Foliant Baspası.
- Albekov, T. ve öte. (2009). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 56. Astana: Foliant Baspası.
- Alibek, T. ve öte. (2010). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 59. Astana: Foliant Baspası.
- Albekov, T. ve öte. (2012). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 84. Astana: Foliant Baspası.
- Alpısbaeva, K. ve öte. (2010). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 57. Astana: Foliant Baspası.
- Alpısbaeva, K. ve öte. (2010). *Kazak Destanları 7*, akt. Bülent Bayram. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- “Andican”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 78, ss. 425. Astana: Foliant Baspası.
- Arıkan, M. (çev.). *Kazak Destanları 1*. Ankara. 2007.
- Arıkan, M. (çev.). *Kazak Destanları 2*. Ankara. 2007.
- Arıkan, M. (2017). *Türk Dünyası Destan Anlatma Geleneği*. Konya: Kömen yayınları.

- Avespayeva, P. ve öte. (2013). *Kazak Destanları 10*, akt. Hatice Emel Şirin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2007). “Ötüken Adı ve Yeri Üzerine düşünceler” *Turkish Studies*, C. 2, S. 4, ss. 1267.
- Azibaeva, B. (2004). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 1. Astana: Foliant Baspası.
- Azibaeva, B. (2004). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 2. Astana: Foliant Baspası.
- Azibaeva, B. (2004). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 3. Astana: Foliant Baspası.
- Azibaeva, B. (2004). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 4. Astana: Foliant Baspası.
- Azibaeva, B. Pakışeva, J. (2004). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 10. Astana: Foliant Baspası.
- Azibaeva, B. Akan, A. (2008). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 48. Astana: Foliant Baspası.
- Bitebekova, G. ve öte. (2016). *Almatı Oblusunun Eldi Meken Atavuları*. Almatı: Kursiv Baspası.
- Boratav, P.N. (2016). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- “Bökenbay”. (2010). *Babalar Sözü*. C. 58, ss. 415. Astana: Foliant Baspası.
- “Buhara”. (2012). *Babalar Sözü*. C. 87, ss. 399. Astana: Foliant Baspası.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- “Duvlat”. (2013). *Babalar Sözü*. C. 97, ss. 404. Astana: Foliant Baspası.
- Eren, H. (2010). *Yer Adlarımızın Dili*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2004). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi yayınları.
- Genç, R. (2009). *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gömeç, S. (2001). “Kazakistan Türk Cumhuriyeti”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 1. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gülensoy, T. (1995). *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.

- Hizmetli, S. (2011). “Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü”, İstem. S. 17, ss. 23-43.
- “Hokand”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 68, ss.378. Astana: Foliant Baspası.
- “İstikköl”. (2012). *Babalar Sözi*. C. 83, ss. 426. Astana: Foliant Baspası.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- “İstanbul”. (2012). *Babalar Sözi*. C. 86, ss. 415. Astana: Foliant Baspası.
- “Jabagı”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 78, ss. 202. Astana: Foliant Baspası.
- Januzak, T. (1989). *Ortalık Kazakstannın Jer Suv Attarı*. Almatı: Ğılım Baspası.
- Januzak, T. (2011). *Jer-Suv Atavları*. Almatı: Öner Baspası.
- Jumadilova, M. ve öte. (2015). Kazak Destanları 10, akt. Ekrem Ayan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- “Kanjıgali”. (2013). *Babalar Sözi*. C. 97, ss. 404. Astana: Foliant Baspası.
- Karaca, O.S (çev.). *Kazak Destanları 3*. Ankara, 2007.
- “Karaspan”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 70, ss. 492. Astana: Foliant Baspası.
- “Kırım”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 69, ss. 419. Astana: Foliant Baspası.
- “Kızıl Kiya”. (2009). *Babalar Sözü*. C. 55, ss. 365. Astana: Foliant Baspası.
- Koç, K., Bayniyazov, A. ve Başkapan, V. (2003). *Qazaqşa-Türükşe Sözdik*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, K. Bayniyazov, A. ve Başkapan, V. (2012). *Qazaqşa- Türükşe Sözdik*. Almatı: Birleşik Matbacılık.
- Korğanbekov, B. Akimova, T. (2007). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 45. Astana: Foliant Baspası.
- Korğanbekov, B. (2010). *Kazak Destanları 5*, akt. İsmail Turan Kallimci. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kosan, S. Egeuvbaev, O. (2005). “Jer- Suv Atavulları”, *Babalar Sözi*. C. 25. Astana: Foliant Baspası.
- Kosan, S. Saltakova, J. Akimova, T. (2006). “Kızılbas”, *Babalar Sözi*, C. 33, Astana: Foliant Baspası.
- Koyşibaev, E. (1985). *Qazaqstannıñ Yer-Suv Attarı Sözdigi*. Almatı: Mektep Baspası.

- Lezina, L.N. ve Superanskaya, A.V. (2009). *Türk Onomastikası, Bütün Türk Halkları*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- “Merki”. (2012). *Babalar Sözi*. C. 86, ss. 413. Astana: Foliant Baspası
- “Nayman”. (2013). *Babalar Sözi*. C. 97, ss. 405. Astana: Foliant Baspası.
- “Noğaylı”. (2012). *Babalar Sözi*, C. 83, ss. 424. Astana: foliant Baspası
- Nurmağanbetuli, E. (1994). *Jer- Suvdın Atı- Tarihtüñ Hatı*. Almatı: Balavsa Baspası.
- Ospanaliyeva, B. (2011). *Kazakistan’ın Jambul Bölgesi Efsaneleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Örnek, S. V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Roux, J.P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*, çev. Musa Yaşar Sağlam. Ankara. Bilge Su Yayınları.
- “Öskemen”. (2013). *Babalar Sözi*. C. 97, ss. 400. Astana: Foliant Baspası.
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sakenov, C. (2008). “Jer-Suv Atavuları”, *Babalar Sözi*. C. 50. Astana: Foliant Baspası.
- Saray, M. (1992). “Bedehşan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yazınları
- Saray, M. (1993). *Kazak Türkleri Tarihi- Kazakların Uyanışı*. İstanbul: Nesil Matbacılık ve yayıncılık.
- Saray, M. (1996). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- “Sarıjomart”. (2013). *Babalar Sözü*. C. 97, ss. 405. Astana: Foliant Baspası.
- Seyidov, M.A. (1996). Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi, çev. Sadettin Gömeç. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. C: 18. S: 28. Ankara.
- “Sınjon”. (2013). *Babalar Sözü*. C. 97, ss. 402. Astana: Foliant Baspası.
- “Süleyman Dağı”. (2012). *Babalar Sözi*. C. 89, ss. 407. Astana: Foliant Baspası.
- “Suvan”. (2012). *Babalar Sözi*. C. 81, ss. 408. Astana: Foliant Baspası.
- Şahin, İ. (2016) *Adbilim*. Ankara. Pegem Akademi Yayınları.
- “Şapıraştı”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 77, ss. 381. Astana: Foliant Baspası.

- “Şaveşek”. (2013). *Babalar Sözi*. C. 97, ss. 401. Astana: Foliant Baspası.
- “Şekti”. (2012). *Babalar Sözi*. C. 89, ss.419. Astana: Foliant Baspası.
- Şen, M. (2016). *Türk Dilinin Dünü ve Bugünü-El Kitabı*. İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- “Şımır”. (2013). *Babalar Sözi*. C. 97, ss. 404. Astana: Foliant Baspası.
- “Şiderti”. (2012). *Babalar Sözi*. C. 85, ss. 382. Astana: Foliant Baspası.
- “Şömişti”. (2010). *Babalar Sözi*. C. 60, ss. 437. Astana: Foliant Baspası.
- Sakenov, S. ve öte. (2009). *Kazak Destanları 6*, akt. Oktay Selim Karaca. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tajiev, K. Orımbay, Ş. (2010). “Buldırık”, *Kazınalı Ontüstik*, C. 3. Almatı: Nurlı Alem Baspası.
- Tamir, F. (1998). “Kazak Türkleri Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 4. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Taşagıl, A. (1999). “Isık Göl”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yazınları.
- Temir, A. (1986). *Moğolların Gizli Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- “Terekti”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 69, ss. 494-495. Astana: Foliant Baspası.
- “Tobıktı”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 77, ss. 381. Astana: Foliant Baspası.
- Toğjanov. E.L. ve Arşabekov, T.T. (2002). *Atameken*. Karagandı: Karagandı Ekonomikalık Üniversitesi Baspası.
- Türkan, K. (2012). “*Türk Dünyası Masalalarında Su Kültü*”. Milli Folklor Dergisi, S. 93. ss. 135-148.
- Türkmen, F. ve öte. (2007). *Kazak Destanları 4 “Kırımın Kırk Batırı”*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türkmen, F. Arıkan, M. (çev). *Kazak Destanları 4*. Ankara, 2007.
- Türkmen, F. Arıkan, M. (Çev.). *Kazak Destanları 8*. Ankara. 2011.
- “Tüyetas”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 78, ss. 197. Astana: Foliant Baspası.
- “Urimji”. (2013). *Babalar Sözi*. C. 98, ss. 402. Astana: Foliant Baspası.
- Uydu Yücel, M. (2001). “Kalmuklar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yazınları.
- Uygur, C.V. (2014). *Kazakça- Kazak Türkçesi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları
- “Üyşik”. (2011). *Babalar Sözi*. C. 77, ss. 380. Astana: Foliant Baspası.

- Yavuz. S. ve Şenel. M. (2013). “*Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü*”, Turkish Studies, C. 8, S. 8, ss. 2246-2249.
- Yıldız, N. A. (2015) *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, D. (2016). *Türk Bitigi*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Yurtsever, E. (1993). *Asya'daki Türkçe Çağrafi Adlar Derlemesi, “Tamga”*. İstanbul: TDAV Yayınları.
- Yusifov, Y. ve öte., (2017). *Toponiminin Esasları Üzerine Bir İnceleme*, akt. Serdar Yavuz. Elâzığ: Asos yayınları

İnternet Kaynakları

- Artun, E. (2013). “Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/>, (Erişim: 17.06.2019).
- Yardımcı, M. (2013). “*Yer-Su Kültünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansımaları*”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/>, (Erişim: 17.06.2019).

<http://cografyabilimi.net/kazakistan/>

<http://www.tyb.org.tr/t>

<https://www.businessinsider.com>

<http://www.altinmiras.com>

<http://www.kazakistan.kz>

<http://turk-alemi.blogspot.com>

<https://www.nkfu.com/balkas-golu>

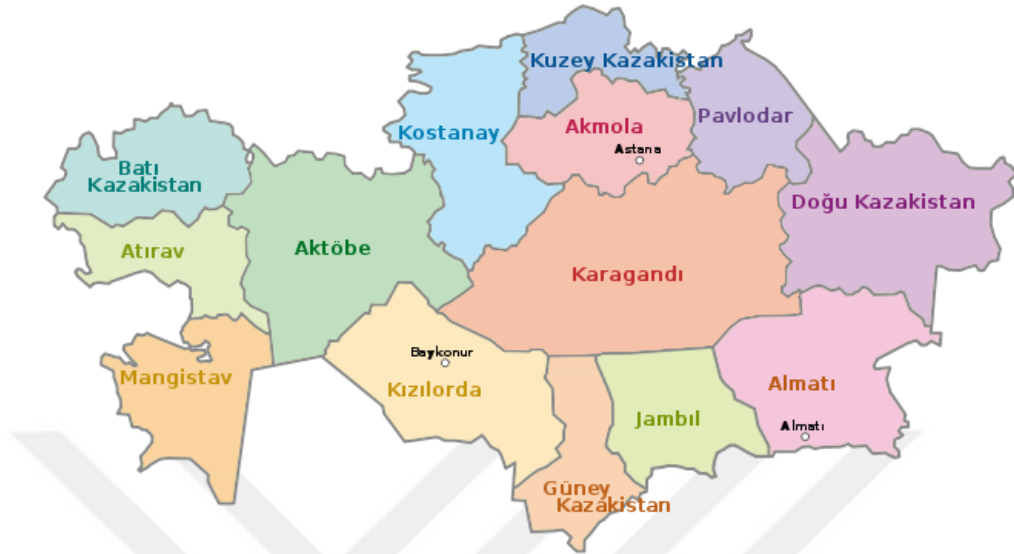
<http://www.bilgesam.org>

<http://www.yoldasin.com>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/taskent>

EKLER

EKLER 1: HARİTALAR

Harita 1: Kazakistan Siyasi Haritası-I (<http://cografyabilimi.net/kazakistan/> Erişim, 17. 06. 2019).

Harita 2: Kazakistan Siyasi Haritası-II (Hidayet Ergün'ün şahsi arşivinden alınmıştır).

Harita 3: Kazakistan Fiziki Haritası-I (Hidayet Ergün'ün şahsi arşivinden alınmıştır).

Harita 4: Kazakistan Fiziki Haritası-II (Hidayet Ergün'ün şahsi arşivinden alınmıştır).

EKLER 2: GÖRSELLER

Görsel 1: Türkistan Hoca Ahmet Yesevi Türbesi (<http://www.tyb.org.tr/t/>, Erişim: 17. 06. 2019).

Görsel 2: Başkent Astana (<https://www.businessinsider.com> Erişim, 17.06.2019).

Görsel 3: İrtiş nehri (<http://www.altinmiras.com>, Erişim, 17.06.2019).

Görsel 4: Amuderya Nehri (<http://www.kazakistan.kz>, Erişim, 17. 06.2019).

Görsel 5: Tanrı Dağları (<http://turk-alemi.blogspot.com>, Erişim, 17.06.2019).

Görsel 6: Balkaş Gölü (<https://www.nkfu.com/balkas-golu>, Erişim: 17. 06. 2019).

Görsel 7: Aral Gölü (<http://www.bilgesam.org>, Erişim: 17. 06. 2019).

Görsel 8: Buhara (<http://www.yoldasin.com>, Erişim: 17. 06. 2019).

Görsel 9: Taşkent (<https://islamansiklopedisi.org.tr/taskent>, Erişim, 17.06.2019).